

A

M. TUD. AKADÉMIA JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYSOROZATA 3. SZÁM.

A KÖZVÉLEMÉNY-BÜNTETÉS

ÍRTA

DR ANGYAL PÁL
RENDES TAG

BUDAPEST, 1933

M. Jog. O. 4645

3.

A

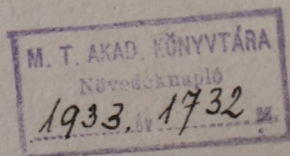
M. TUD. AKADÉMIA JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYSOROZATA 3. SZÁM.

A KÖZVÉLEMÉNY-BÜNTETÉS

ÍRTA

DR ANGYAL PÁL
RENDES TAG

BUDAPEST, 1933

PALLAS IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. Budapest, V., Honvéd-u. 10.
(Felelős: Tiringner K.) — Távbeszélő: 20-5-67, 20-5-68, 20-5-69.

TARTALOM.

	Oldal
<i>Bevezetés</i>	5
<i>I. Szociológiai alapvetés.</i>	
1. Általános jellemzés. Célkitűzés	11
2. Etimológiai elemzés	17
3. A közvélemény alanya	21
4. A közvélemény létrejövésének folyamata	27
5. A közvélemény eredése	35
6. A közvélemény tartalom-azonosságának problémája	38
7. A vezetők kérdése	39
8. A közvélemény tárgya	43
9. A közvélemény osztályozása	45
10. A közvélemény eszközei	47
11. Fogalommeghatározás	50
12. A közvélemény értékének problémája	51
<i>II. A közvélemény-büntetésről különösen.</i>	
1. A közvélemény-büntetés fogalma	58
2. A közvélemény-büntetés különböző nemei	62
3. A formás közvélemény-büntetés	66
4. A közvélemény-büntetés viszonya az egyéb büntetésekhez	74
5. A közvélemény-büntetés alkalmazói	81
6. A közvélemény-büntetés alkalmazásának címei	84
7. A közvélemény-büntetés alá esőknek köre	87
8. A közvélemény-büntetés alkalmazásánál figyelembe jövő körülmények	91
9. A közvélemény-büntetés hatása	94
10. A közvélemény-büntetés eszközi értéke	102
<i>Anhang: Deutsche Inhaltszusammenfassung</i>	113

Bevezetés.

A természet valóságainak körében éppúgy, mint a társadalmi jelenségek világában egyaránt érvényesül a hatás és visszahatás törvénye. Minden valóságból kiinduló hatás azonos vagy ellentétes irányú hatást vált ki más valóságból, mely így visszahat az előbbi hatást gyakorló valóságra. E kölcsönhatás eredményeként úgy az egyik, mint a másik valóságban megfelelő változás áll be.¹ Kölcsönhatás észlelhető a chemia, fizika, fiziológia valóságainak körében éppúgy, mint a pszichológia, s a szociológia keretei közé illeszkedő lélek-megnyilvánulások sorában egymásközött, de észlelhető e kölcsönhatás a természeti és szellemi világ valóságainak egymásra való hatásában is.²

Az *idegrendszerrel bíró lényeknek* az őket ért hatásokra való visszahatása e lények alkata szerint igen különböző és változatos. A kutya ugat, ha idegent lát; üvölt, ha bezárják; fülét hegyezi, ha szokatlan zajt hall; oda dörgölőzik gazdájához, amikor az megsimogatja; harap vagy fogát vicsorítja, ha a csontot el akarják venni tőle. Minél inkább közeledünk a szerves lények rendjében az emberhez, annál nagyobb számmal s eltérő formákban jelentkeznek a visszahatások. Az *ember* szinte áttekinthetetlen módokon reagál az őt érő különböző hatásokra. Mosolyog, ha jó tréfát hall; könnyezik, ha bánat éri; tapsol örömében, pisszeg a zavaró

¹ V. ö. különösen *Driesch*, *Ordnungslehre* 1912. 195. l.

² A *Parmenides* által megalapozott és különösen *Spinoza*, valamint *Fechner* részéről kifejtett ú. n. *Identitätstheorie*, — továbbá a psychophysikai *parallelismus* ellentétes tanaival nem kívánok ehelyütt foglalkozni, de utalok a psychophysikai kölcsönhatás elméletére, melynek tanítását teljes mértékben magamévá teszem; v. ö. idevágólag különösen: *Erhardt*, *Die Wechselwirkung zwischen Leib und Seele*, 1897. 85., 94. l.; *Rehmke*, *Wechselwirkung oder Parallelismus*, 1902.; *Eisler*, *Leib und Seele*, 1906.; u. a. *Geist und Körper*, 1911.

lárma hallatára; hol elpirul, hol elhalványul; gyász-szertartás alatt komoly arcot ölt, öröm-ünnep alkalmán derü önti el minden mozdulatát stb. A *társadalom* és ennek mindenemű alakulata, a legegyszerűbbtől fel az emberiségig — bár nincs idegrendszer³ — szintén visszahat az őt ért hatásokra. Reakciói, melyek a kérdéses társadalmi alakulathoz tartozó, azt tevő egyesek részéről nyilvánulnak meg, talán még változatosabbak, mint az izolált emberéi. Figyeljük meg a szónok beszédjét, az előadó felolvasását hallgató közönség viselkedését; mily különböző módokon reagál a hallottakra, mily különböző formákban nyilvánítja tetszését s nemtetszését; figyeljük meg a vevőközönségnek valamely üzlettel szemben való magatartását, — a jó és olcsó áru hallatára tömegek keresik fel azt, de mihelyt elterjed annak híre, hogy a kiszolgálók udvariatlanok, hogy egyes cikkekben nincsen választék, vagy hogy ami kapható, az rossz és drága, lassanként megfogyatkoznak a vevők s az üzlet pangásnak indul; figyeljük meg egy hírlap olvasóközönségének, tehát ú. n. távolléti társulásnak⁴ visszahatását; megtörténhetik, hogy a ma még sok ezerre menő előfizetők — valamely a lap szerkesztősége által elkövetett politikai vagy világnézeti baklövés miatt — egyik napról a másikra más laphoz pártolnak át, de előfordul ennek ellenkezője is; az ügyes, változatos tartalmú, a nagyközönség vágyainak, kívánságainak alaphangját eltaláló, az érdeklődést állandóan ébren tartani tudó lap rövid időn belül megsokszorozza olvasóinak számát. *Az eszmék világában* is érvényesül a hatás és visszahatás törvénye. Legyen elég például arra a reakcióra utalnom, mely feleletként a materializmus sivár világnézetére mint tiszta idealizmus: *Eucken* műveiben jutott legélénkebben kifejezésre s *Bergson*-nál filozófiai rendszerré finomult⁵ s mely midőn az örök ideálok felé orientálódik,

³ Ellenkezőleg különösen *Schäffle* (*Bau und Leben des sozialen Körpers*, 1875; *Abriss der Sociologie*, 1906.), ki a társadalmat úgyszólván teljesen azonosnak minősíti az állati organizmusokkal.

⁴ A távolléti társulás fogalmára v. ö. *Angyal*, *Szociológia*, 1924. II. kiad. 37–39. l.

⁵ V. ö. *Eucken*, *Die Lebensanschauungen der grossen Denker*, 1922., *Mensch und Welt*, 1923.; *Bergson*, *L'Évolution créatrice*, 1925., *L'Énergie intellectuelle*, 1919.

szembefordulást, tehát visszahatást jelent az anyag mindenhatóságát hirdető tanokra.

E sokrendbeli visszahatás közül különös figyelmet érdemel az, mely a társadalom részéről jut kifejezésre oly egyének irányában, kik különböző szabályokkal viszonylatban állva egyéniségük egyrészével, különleges tulajdonságaikkal vagy egyes cselekvéseikkel e szabályokat megtartva *beilleszkednek* az ezek által meghatározott rendbe, máskor azoknak megszegésével, esetleg csak figyelmen kívül hagyásával *zavart* idéznek elő az említett rendben, melyet majd csak megingatnak, majd fennmaradásában veszélyeztetnek. Az egyeseknek cselekvései ugyanis, amennyiben akár kiindulásukban, akár végrehajtásukban, akár eredményeikben más emberek vagy éppen az ezek alkotta közösség célkitűzéseibe, cselekvéseibe, alkotásaiba, intézményeibe kapcsolódnak (társas cselekvés),⁶ ezekkel vagy azonos, vagy ellentétes irányúak. Az előbbi esetben segítőleg, előmozdítólag, az utóbbiban akadályozólag, gátlólag hatékonyak. Nyilvánvaló, hogy a társas cselekvés — úgy a cselekvés sima menete, mint a kitűzött cél szemszögéből, tehát mint az ember lényegének kibontását segítő *egyik* eszköz — csak akkor érheti el vagy közelítheti meg az abszolút vagy legalább is relatív helyességet, ha bizonyos rendbe igazodik be és illetőleg e rend szabályaihoz simul.⁷ Rend és szabály nélkül sem az egyéni, sem a társas élet nem állhat fenn, — rend és szabályok követése hiányában az egyén előbb-utóbb tönkremegy, a társas alakulat felbomlik.

A rend s az ezt megállapító és fenntartó szabálycsoport igen különböző oldalról érinti úgy az egyéni, mint a társas életet, úgy az egyéni, mint a társas

⁶ A csupán a cselekvő emberre kiható *egyéni cselekvéssel* szemben *társas cselekvésen* értem a más emberek cselekvésébe kapcsolódó, ezzel vagy azonos irányt követő, vagy ebbe beleütköző, ezt kifejlésében akadályozó, sértő cselekvést; v. ö. *Angyal*, Bevezetés a jog- és államtudományokba, 1929. 15—16. l.

⁷ „Rend a részek helyénvalósága (statikus rend) s ezek funkcionális szabályszerinti folyamata (dinamikus rend).“ V. ö. *Angyal*, Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:III. t.-c. A magyar büntetőjog kézikönyve, IV. k. 1928. 19. l., és u. a. A közigazgatásellenesség büntetőjogi értékelése, 1931. 37. l.

cselekvést. Ugyanaz a cselekvés — legyen egyéni vagy társas jellegű — egy időben különböző szempontú rendkeretébe illeszkedik, különböző jellegű szabályoknak esik alája. A cselekvés mozzanatainak minéműségét, a használandó eszközök alkalmasságát, a tevékenység során kívánatos ügyességet stb., szóval a megfelelő, célszerű cselekvés módját a *technikai* (gyakorlati eljárási) szabályok határozzák meg s az e szabályokkal összhangzó cselekvés a *technikai rendbe* illeszkedik bele. A cselekvés céljainak, motívumainak, eredményeinek az ember lényegéhez viszonyított értékét, és tehát az etikai ideálhoz mért jó vagy rossz voltát az *erkölcs szabályai* állapítják meg, amelyeknek megfelelő cselekvések az *erkölcsi rendet* alkotják. A cselekménynek a széphez igazodása tárgyában az *esztétikai szabályok*, — a merőben gazdasági szempontok szerint való viszonyítás és értékelés tekintetében a technikai szabályok köréből kidifferenciálódott *gazdasági szabályok* irányadók s míg az előbbiek szerint kialakuló cselekmények az *esztétikai rendet* hozzák létre, addig az utóbbiak összessége mint *gazdasági rend* bontakozik ki. Az embernek Istenhez való viszonyát érintő gondolatai, érzései, cselekvései a *vallás szabályai* alá esnek s a vonatkozó emberi magatartás a *vallási rendbe* igazodik. Az embernek társas cselekvését, embertársaihoz való külső viszonyát, cselekvéseinek társas nézőszögből megfeleltetését a *társadalmi szabályok* határozzák meg, amelyek szerint foganatosított cselekmények a *társadalmi rend* fogalmához juttatnak.

A társadalmi szabályok s az ezek által kialakított és fenntartott társadalmi rend körében szembeállíthatók egyfelől a társadalmi érintkezés szabályai, aminők az illem, udvariasság, a divat, a társas szórakozások, a játék stb. szabályai, melyeket gyűjtőszóval *konvencionális* szabályoknak szokás nevezni, másfelől a *jogszabályok*. Az előbbiek vagy egyetlen, vagy — és rendszerint — több állam népességén keresztülhúzódó népréteg, kisebb embercsoport által akár megegyezéssel hozott, akár gyakorlás útján kialakított szabályok összessége, — az utóbbiak az állam jogalkotó hatalma és illetőleg ennek arra hivatott szervei részéről kijelentett, vagy a szokás során létrejött s éppen e szabályok érvé-

nyesítésére hivatott szervek által követett, tehát elismert normák együttese. Amazok a szorosabb értelemben vett *társadalmi életrendet*, ezek a *jogrendet* határozzák meg.

Régi vitás kérdése a jogfilozófiának: észlelhető-e s ha igen, mily különbség egyfelől az erkölcs, másfelől a konvenció s a jog normái között?⁸ Messze vezetne, de kívül is esik feladatomban körén e problémával való mélyreható foglalkozás s így csak utalok *Moór Gyulának* — nézetem szerint — helyes megállapításaira. — *Moór* szerint a különbség a társadalmi szabályok egyes fajai között azon fordul, hogy az emberi akaratra befolyást, lelki kényszert gyakorolni kívánó törekvésük mily módon és illetőleg mily eszközök igénybevételével valósul meg. Az *erkölcsi szabály* megvalósításának egyedüli biztosítója az ember erkölcsi érzülete, a lelkiismeret, a tiszta meggyőződés, annak belátása, hogy az erkölcs a helyes cselekvés útját mutatja meg. A *konvencionális szabályok* külső, gyakran igen súlyos társadalmi hátránnyal, de sohasem fizikai kényszerrel fenyegetik és sujtják azt, ki engedetlen. A *jogi szabályok* jellemzője végül, hogy megsértésük esetére fizikai kényszer a kilátásba helyezett és rendszerint meg is valósított következmény.⁹ Meg kell jegyezni, hogy ez az elvi különbség az életben csak annyiban érvényesül, hogy az egyes társadalmi szabályok *alapjellegüket* tekintőleg csakugyan vagy erkölcsi, vagy konvencionális vagy jogi normák; — az azonban igen gyakori eset, hogy az egyik kategóriába tartozó szabály a másik, vagy mindkét

⁸ Kiténő áttekintésben foglalkozik e kérdéssel a magyar jogfilozófia irodalomban *Moór Gyula*, v. ö. Bevezetés a jogfilozófiába, 1923. 153. s. köv., különösen 172. és 187. l.

⁹ V. ö. *Moór* i. m. 187—189. l.; *Jung* szerint is: „Die gewaltsame Reaktion auf die Verletzung also, oder auch der Zwang, der hinter der Pflicht steht, wurde immer als ein wesentliches Unterscheidungsmerkmal der rechtlichen gegenüber den moralischen Geboten empfunden; dass die Nichtbeachtung einer rein moralischen Pflicht vielleicht Gewissensfolgen oder unangenehme Wirkungen in der verminderten Achtung der Mitmenschen oder auch in der Vorstellung himmlischer Vergeltung auslöst; dass sie aber nicht, wie die verletzte Rechtspflicht, dem an der Erfüllung Interessierten äussere Zwangsmittel zur Verfügung stellt; als Erfüllungs-Ersatz- oder Strafwang, wie wir heute sagen“; v. ö. Das Problem des natürlichen Rechts. 1912. 84—85. l.

másik norma valamelyik vonását is magán hordja.¹⁰ Számos esetben fordul elő különösen az, hogy majd az erkölcsi, majd a jogi norma megsértőjét nemcsak lelkiismeretfurdalás gyötri, nemcsak fizikai kényszer éri, hanem visszahatásként oly társadalmi hátrány is sujtja, mely épp' a konvencionális szabályokkal szembehelyezkedésnek következménye. Figyelembevéve azt a körülményt, hogy ezek a társadalmi hátrányok, melyeket *közvéleménybüntetésnek* nevezek, nem egyszer igen súlyosak, sokszor nagyobb erővel hatnak, mint a jogszabálynak fizikai kényszereszközei s érzékenyebben érintik az emberi lelket, mint a lelkiismeret kínzó szava: mindenestre megfontolandó, lehetne-e s ha igen, mily módon a közvéleménybüntetést úgy az erkölcsi, mint sőt még inkább a jogi normák követésének készségét fokozandó: az erkölcsi és illetőleg jogi szankciók mellé *kisegítő* kényszereszközként beállítani s ilyképpen az erkölcsi és különösen jogi szabályok megtartását a mainál fokozottabb mértékben biztosítani.

Ez a probléma szolgált alkalmul jelen tanulmányom megírására, melynek esetleges gyakorlati eredményei természetesen elvi megalapozást s elméleti kifejtést kívánnak.

¹⁰ A jognak az erkölcsre utaltságát megkapóan rajzolja meg *Trendelenburg*, ki szerint: „Wenn das Rechtsgesetz nicht in die Gesinnung der Bürger aufgenommen wird und aus ihr Kräfte zieht, so ist es gebrechlich wie Holz, welches keine Säfte mehr hat“; idézve *Regelsberger*, *Pandekten*, 1893. I. k. 62. l.; már *Papinianus* is hangsúlyozza, hogy „Quae facta laedunt pietatem existimationem verecundiam nostram et ut generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt, nec facere non posse credendam est“. L. 15. de condic. inst. 28, 7. — És hogy a jogszabály mennyire magán hordja az erkölcsi szabály vonását, erre idézem *Regelsbergert*: „Das Recht ist allenthalben, im öffentlichen wie im Privatrecht, im Familien- wie im Vermögensrecht, von *sittlichen Prinzipien durchzogen, ohne das es im Normenkreis der Sittlichkeit aufgeht*“ v. ö. i. m. 62. l.

I. RÉSZ.

Szociológiai alapvetés.

1. Általános jellemzés. Célkitűzés.

A közvélemény fogalm meghatározásának problémájával számosan foglalkoztak.¹¹ Többen kimerítő körülírással vélik e feladatot megoldani,¹² mások beérik az egyes kiemel-

¹¹ Így: *W. Bauer*, Die öffentliche Meinung, 1914.; *Holtzendorff*, Wert und Wesen der öffentlichen Meinung, 1879.; *Tönnies*, Kritik der öffentlichen Meinung, 1922., *Sauer*, Die Ehre und ihre Verletzung, 1915.; *Schäffle*, Bau und Leben des sozialen Körpers, 1875.; *Gusti*, Die Grundbegriffe des Pressrechts, 1908.; *Lecky*, The leaders of Public Opinion in Ireland, 1871.; *Gersdorf*, Über den Begriff und das Wesen der öffentlichen Meinung, 1846.; *Rosenkranz*, Kurzer Begriff der öff. Meinung 1831.; *Block*, Opinion publique a Dictionnaire général de la politique II. k. 1874. 423. l.; *Ross*, Social control, 1928.; *Weigelin*, Einführung in die Moral- und Rechtsphilosophie 1927.; *Münzner*, Öffentliche Meinung und Presse, 1928.; *Freud*, Massenpsychologie und Ich-Analyse, 1921.; *Mc Dougall*, The Group Mind, 1921.; *Social Psychology* 20. kiad. 1926.; *Grüning*, Die russische öffentliche Meinung, 1929.; *Lowell*, Public Opinion, 1926.; *Park*, Masse und Publikum, 1904.; *Tarde*, L'opinion et la foule, 1901.; *Wieser*, Das Gesetz der Macht, 1926.; *Vleugels*, Masse und Führer, 1921.; *Lippmann*, Public Opinion 1930.; *Le Bon*, Les opinions et les croyances 1911.; *Sageret*, L'opinion; Revue phil. 86. l. (1918) 19—38.; *Ellwood*, Social Psychology, 1922.; *Sociology in its Psychological Aspects*, 1921.; *The Psychology of Human Society*, 1925.; *Hayes*, Introduction to the Study of Sociology, 1923.; a magyar írók közül: *Dékány*, *Hornyánszky*.

¹² A szabatosság igényével fellépő fogalom-meghatározások közül a következőket idézem: *Hornyánszky Gyula*: Közvélemény valamely, szellemi kölesönységben levő embercsoportnak általánosan vallott nézete olyan kérdésben, mely előtte közérdekű és amely nézeteltérést enged meg (v. ö. A közvélemény elmélete; Athenaeum, 1923. évf. 88. l.); *Dékány István*: A közvélemény értékítélet, melyben a közönség szervezetlen és

spontán akarat reakciója jelentkezik valamely aktuális tárggyal kapcsolatban (v. ö. A közvélemény erővesztésének okai a modern társadalmakban; Budapesti Szemle, 1926. évf. 405.); *Schäffle*: „Die öffentliche Meinung ist Reaction des Publikums, der Volksverstandes, Volksgemüthes, Volkswillens auf bestimmte leitende Ansichten, Urtheile und Neigungen“ (v. ö. Bau und Leben des socialen Körpers, 1881. 452. l.); *Brunhuber*: „Die öffentliche Meinung ist die in den verschiedenen Formen zum Ausdruck kommende, vorwiegend durch den Intellekt bestimmte Stellungnahme der über der Summe der Einzelansichten stehenden, aus der Tatsache des socialen Zusammenseins beeinflussten, allgemeinen Volkspsyche in allen Fragen des öffentlichen Lebens, sei es Politik, Justiz, Kunst, Wissenschaft oder Religion“ (v. ö. Das moderne Zeitungswesen, 1907. Göschen, 35); *Gersdorff*: „Die öffentliche Meinung ist „die in Sitten und Geschichte gegründete, im Konflikte des Lebens sich bildende, erhaltende und verwandelnde Gemeinsamkeit der Wertgebung eines Volkes an die socialen Objekte seiner Gegenwart“ (v. ö. „Ueber der Begriff und das Wesen der öffentlicher Meinung“, 1896.; idézve *Bauer*, i. m. 33. l.); *Schmoller*: „Die öffentliche Meinung ist die Antwort der zunächst mehr passiv sich verhaltenden Teile der Gesellschaft auf die Wirkungsweise des aktiven Teiles“ (v. ö. Grundriss der Volkswirtschaftslehre 7—10. kiad. 1908. 14.); *Ross*: „Public Judgment is the opinion the public pronounces upon an act as to whether it is good or bad, noble or ignoble“ (v. ö. Social Control, 1928. 89. l.); *Ellwood*: „By public opinion we mean the more or less rational, collective judgment formed by a group regarding a situation“ (v. ö. The Psychology of human Society, 1925. 228.); *Tönnies*: Öffentliche Meinung ist der geistige Ausdruck des gleichen Gemeinwillens, der sich in Konvention und in Gesetzgebung dartut (v. ö. Kritik der öffentlichen Meinung, 1922. 77. l.); „Öffentliche Meinung ist die gemeinsame Denkungsart der korporative Geist irgendwelcher Gruppe oder Verbindung“ (u. o. 78. l., v. ö. még 130., 291.); *Paulsen*: „sie sei der Summe alles dessen, was man in der Gesellschaft über alles, was die Aufmerksamkeit auf sich zieht, redet und hört, meint und urteilt“ (v. ö. Ethik, VIII., kiad. 327. s. köv. l., idézve *Tönnies*-nél, i. m. 297. l.); *Sauer*: „Öffentliche Meinung ist das sich durch führenden Persönlichkeiten äussernde Urteil eines für dritte Personen frei zugänglichen Personenkreis über gemeinsame Interessen“; utóbb: „öffentliche Meinung ist ein sprachlicher Ausdruck für die Tatsache der (bewussten oder unbewussten) Übereinstimmung der Personen eines für Dritte frei zugänglichen Kreises mit dem Urteil ihrer führenden Persönlichkeiten über gemeinsamen Interessen“ (v. ö. Die Ehre etc. 54. l.); *Gusti*: „Die öffentliche Meinung ist nun das Produkt eines bestimmten Verhaltens des Publikums gegenüber Ereignissen und Fragen von allgemeinen Interessen“ (v. ö. Die Grundbegriffe des Pressrechts, 1908. 52. l.); *Biedermann*: die öffentlichen Meinung „ist die Summe oder vielmehr der Durchschnitt der in einem gewissen Kreise der menschlichen Gesellschaft über gewisse Angelegenheiten allgemeinerer Natur umlaufenden und vorherrschenden Ansichten“ (v. ö. Staatslexikon, III. kiad. 10. k. 740. l.).

kedő jellemvonások megrajzolásával¹³ és vannak, kik kép-

¹³ Ideiktatom mindenekelőtt *Ovidiusnak* (*Metamorphoseon* Lib. XII. 39—63) következő rendkívül jellegzetes vers-sorait:

„Orbe locus medio est, inter terrasque, fretumque
 Caelestes plagas, triplicis confinia mundi;
 Unde, quod est usquam, quamvis regionibus absit,
 Inspicitur, penetratque cavas vox omnis ad aures
 Fama tenet, summaque domum sibi legit in arce;
 Innumerosque aditus, ac mille foramine tectis
 Addidit, et nullis inclusit limina portis.
 Nocte dieque patet: tota est ex aere sonanti;
 Tota fremit, vocesque refert, iteratque quod audit;
 Nulla quies intus, nullaque silentia parte:
 Nec tamen clamor, sed parvae murmura vocis;
 Qualia de pelagi, si quis procul audiat, nudis
 Esse solent; qualemve sonum, quum. Jupiter atras
 Increpuit nubes, extrema tonitrua redduunt,
 Atria turba tenent: veniunt leve vulgus, enntque;
 Mixtaque cum veris passim commenta vagantur
 Millia rumorum; confusaque verba volutant.
 E quibus hi vacuas implent sermonibus aures:
 Hi narrata ferunt alio, mensuraque ficti
 Crescit, et auditis aliquid novus adjicit auctor.
 Illic Credulitas, illic temerarius Error,
 Vanaque Lactitia est, consternatique Timores,
 Seditique repens, dubioque auctore Susurri,
 Ipsa quid in caelo rerum, pelagoque geratur,
 Et tellure, videt totumque inquiri in orbem.“

(V. ö.: Publius Ovidius Naso *Metam.* XII. a Lemaire-féle Bibliotheca Classica Latina IV. kötetében 305—308-ig). Az egyes írók által kidomborított jellemvonásokra v. ö.:

Tönnies: gesellschaftliche Willensform (v. ö. *Gemeinschaft und Gesellschaft*, 1912. 282. s. köv. 1.); *Riehl*: „Aussprache des Volksbewusstseins“ (v. ö. *Oeffentliche Meinung und Gefühlspolitik*, 1873, 321.); *Stahl*: ellenőrző hatalom (v. ö. *Die Philosophie des Rechts* II. k. 2. rész. 1856. 487; idézve *Bauernöl*, i. m. 32. l.), *Dékány*: egyénfölötti hatalom (v. ö. *Budapesti Szemle*, 1926. évf. 418.); *Ross*: „Public opinion has become so mighty a regulator of conduct“ (v. ö. *Sin and Society* 1907. 25.); *Tönnies*: „ideelle Ratsversammlung... Gerichtshof“ (v. ö. *Kritik der öffentlichen Meinung*, 1922. 77. l.), mely mint „Sittenpolizei“ is érvényesül (v. ö. i. m. 296. l.); *Gusti*: „Die öffentliche Meinung ist... neben dem Gesetz und der Regierungsgewalt eine anerkannt selbstständige Instanz, eine Macht eigener Art. (v. ö. *Die Grundbegriffe des Pressrechts*, 1908., 49. l.); *Metternich*: „L'opinion publique est le plus puissant des moyens, un moyen qui, comme religion, pénètre dans les recoins les plus cochés, et où les mesures admini-

letes kifejezést vagy hasonlatot használva törekszenek azt megvilágosítani.¹⁴ Tudományos szemszögből kétségtelenül az

stratives perdent leur influence, mépriser l'opinion publique est aussi dangereux que mépriser les principes moraux; si ces derniers peuvent renaître même là où on aurait voulu les éteuffer, il n'en est pas ainsi de l'opinion : elle demande un culte particulier, une suite et une persévérance soutenues“ (v. ö. *Metternich*, Nachgelassene Papiere, 1880., II. k. 132.); *Necker*: „puissance invisible, qui sans trésors, sans gardes et sans armée, donnait des lois à la ville, et jusque dans le palais des rois“ (idézve *Holtzendorff*, i. m. 26. l.).

¹⁴ Vox populi, vox dei (állítólag *Hesiodos*-tól eredő mondás, v. ö. *Zilchert*, Von A bis Z. 1926. 199. l.), *Herodotos* szerint: erdei patak (v. ö. *Bauer*, Die öffentliche Meinung, 1914. 41. l.), *Platon* nagy állathoz hasonlítja (v. ö. *Bauer*, u. o.), *Voltaire*: „mer orageuse que tous les vents agitent“ (v. ö. *Bauer*, u. o. 2. jegyz.), másutt: „monstre énorme“ (idézve: *Littre*: Dictionnaire de la langue française, 1578.); *Chamfort*: „L'opinion est la reine du monde“ (v. ö. Le Coeur et l'Esprit, évsz. nélkül, Paris Nelson Éditeurs, 83. l.), *Staël*: delejtű (*Bauer*, i. m. 18.); *Papon*: olyan mint a tűz, melynek természetét nem ismerve, hatásait észleljük (v. ö. *Bauer*, i. m. 20.); *Schmoller*: „Die öffentliche Meinung ist wie eine grosse Aeolsharfe von millionen von Saiten, auf die die Winde von allen Richtungen heranstürmen (v. ö. Grundriss der Volkswirtschaftslehre, 7–10. kiad., 1908. 14. l.); *Bauer*: „es spannt förmlich einen Zauberkreis um uns, der uns mehr oder weniger unsichtbar bleibt, solange wir seinen Bann verfallen sind“ (v. ö. i. m. 150. l.), és: a kollektív lélek olyan: „wie ein Fluidum, in das jeder von uns je nach dem Gewicht seiner Persönlichkeit, je nach Gelegenheit und Umständen untertaucht“ (v. ö. Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte, 1930. 17. l.); ugyanígy *Leiskow* (v. ö. Spekulation und öffentliche Meinung in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, 1931. 15. l.); *Wieland*: a közvélemény „gleich einem Bienenstock, der in kurzen Schwärmen wird, sich durch ein dumpfes, immer stärker werdendes Gemurmel ankündigt“ (v. ö. Sämtl. Werke; Göschen, 31. füz., 311. l.); *Todd*: „public opinion is a vacuum cleaner, low a coarse broom“ (v. ö. Theories of Social Progress, 1926., 371. l.), lényegileg így *Ross*: „Low works to the line, but public opinion is the jet of compressed air that clears out corners and crevices that the clumsy broom of the law will never reach“ (v. ö. Social Control, 1928., 95. l.); *Dékány*: „a közönség . . . lélekzése érezhető ama hitekbén, ragaszkodásokban, meggyőződésekben, melyek a közvéleményben olykor vulkanikus erővel törnek fel“ (v. ö. Budapesti Szemle, 1926. évf., 408.); „a közvélemény visszhang (u. o. 422. l.); *Höfding*: „moralische Polizei“ (v. ö. Ethik, II. kiad. 533–535., idézve *Tönnies*-nél, i. m. 297. l.); *Tönnies* egy helyütt a következő képet használja: „All dies Hörensagen bildet gleichsam eine Nebelwand auf der die Dinge und Personen, die vorüberziehen, einen vergrösserten und oft ins Grotteske verzerrten Gestalt werfen zum Erstaunen oder Gelächter der Vorübergehenden (v. ö.

utolsó helyen említett módszer a legkevésbé kielégítő, mindazonáltal nem sértem talán a tudományos igényeket, ha kiindulásként és tehát egyelőre magam is hasonlatra utalok fogalommeghatározás helyett.

A közvélemény, melynek létezését senki kétségbe nem vonhatja, mert annak különböző hatását majd tudatosan, majd tudattalanul pillanatról-pillanatra érzi, nagyon emlékeztet a minket környező levegőre s a légjárásra. Nincsenek közvetlenül érzékeink alá eső tulajdonságai, de amint a levegő: nyugvásával és mozgásával, súlyával és hőmérsékletével, párateltségével és száraz mivoltával állandó viszonylatban van mindenünkkel s mi e különbségekből és változásokból eredő hatásokkal szemben nem tudunk, de nem is akarunk érzéketlenül viselkedni, — azonképpen a közvéleményt sincs módunkban *közvetlenül* érzékeink alá vonni; de megnyilatkozásait: csendes elismerését, viharszerű kitöréseit, — hűvös, sokszor fagyos lehelletét, máskor kellemesen langyos, nemritkán forró áramlatait, — súlyát s különböző — majd jóleső, majd nyomasztó hangulatot ébresztő — érzésekkel telítettségét — ki ne észlelte volna s ki ne számolna állandóan e sajtószerű reánkhatásokkal? — S amint a levegő alkotó elemeinek létrejöttéhez észrevétlenül bár s bármily kis mértékben, de valamennyien hozzájárulunk kilélegzésünkkel, lehelletünkkel, testünk kipárolgásával, azonképpen mindenünknek részünk van — legtöbbször anélkül, hogy erről tudnánk — a közvélemény keletkezésében, alakulásában s elterjedésében.¹⁵

i. m., 298. l.); *Holtzendorff*: „Die öffentliche Meinung lässt sich dem Chor der antiken Tragödie vergleichen“ (v. ö. *Wesen und Werth der öffentlichen Meinung*, 1879., 2. l.); másutt „Sittenrichteramt“-nak nevezi (v. ö. i. m. 75. l.); *Park-Burgess*: „We ordinarily think of public opinion as a sort of social weather“ (v. ö. *Introduction to the Science of Sociology*. 1924., 791.).

¹⁵ „viele sind an ihrer Entstehung und Verbreitung beteiligt, ohne sich dessen vielleicht im geringsten bewusst zu sein“; v. ö. *Leiskow*, *Spekulation und öffentliche Meinung in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. 1930. 15. l. „there is not one of us but may have a voice in molding public opinion, and the expressions of most of us are in some degree influenced by a dim or vivid consciousness that we exercise this power“; v. ö. *Hayes*, *Introduction to the study of Sociology*, 1923, 634—635.

A közvélemény valóban mindenbe behatol, mint *The-ring* mondja, behatol a kunyhóba éppúgy mint a trón lépcsőire,¹⁶ eléri a legkülönbözőbb személyeket, tárgyakat, a politikai és gazdasági intézményeket, a tudományos, irodalmi s művészi irányokat.¹⁷ E rendkívül széles körben szereplése magyarázza azt a szinte szokatlan érdeklődést, mely a tudomány részéről a közvélemény lényegének, erejének, súlyának megismerése tárgyában észlelhető. Sajátságos azonban, hogy míg a vezető nagy állami és társadalmi problémák felé irányuló közvélemény hatáskérdése úgyszólván minden ízében mélyreható kifejtésre talált,¹⁸ addig annak az *egyén* életébe

¹⁶ Hogy a közvélemény súlyát a legfelsőbb helyen is mennyire figyelembe veszik, annak igazolására álljon itt két példa. *Maria Antoinette* midőn férje ki akar adni egy rendeletet, így ír anyjának, *Mária Teréziának*: „Si elle s'exécute ce sera un grand bien, non seulement pour l'économie, mais encore pour l'opinion et la satisfaction publique“ (idézve *Bauer*, i. m. 19. l.). A japán császár trónralépésekor a következő szövegű esküt tesz: „Esküvel fogadjuk, hogy a közvéleménnyel és a népképviselettel egyetértésben fogunk kormányozni“, v. ö. *Dareste* Les constitutions modernes. Paris, 1891. II. 1. 593. l.

¹⁷ *Gusti* szerint: „der Staatskredit und die Staatsanleihen, der Wert der Staatspapiere, der Verlauf der ökonomischen Krisen, die Art der Steuersysteme hauptsächlich von ihr abhängen. Sie übt Einfluss auf die praktische Politik in Kriegs- und Friedensangelegenheiten, auf die Verfassungsbildungen aus“; v. ö. *Die Grundbegriffe des Pressrechts* 1908., 47. l.; v. ö. még *Holtzendorff*, i. m. 11. l.

¹⁸ A vonatkozó irodalom szinte áttekinthetetlen. A felkutatott s legnagyobb részét áttanulmányozott munkák közül: A 11. jegyzetben már felsoroltakon kívül még a következőket idézem: *Fueter*, Individuen und Massen, a *Jahrbuch für Soziologie*, II. 1926., 202.; *Tillich*, Masse und Geist, 1922.; *Vierkandt*, Gesellschaftslehre, 1923., *Baldwin*, Das soziale und sittliche Leben, 1900.; *Kistiakowski*, Gesellschaft und Einzelwesen, 1899.; *Spann*, Gesellschaftslehre, 1923.; a *Handwörterbuch der Soziologie*, 1931-ben különösen *Geiger*, Führung, 136–141.; *Vierkandt*, Gruppe 234–255.; *Socialpsychologie* 545–564.; *Sittlichkeit*, 533–545.; *Simmel*, Grundfragen der Soziologie, 1917.; *Worms*, Die Soziologie, 1926.; *W. Franz*, Öffentliche Meinung, 1929.; *Small*, General Sociology, III. kiad. 1920.; *Giddings*, Studies in the Theory of Human Society, 1926.; *Freese*, Beiträge zur Charakteristik der öffentlichen Meinung, 1922., *Szirtes*, zur Psychologie der öffentlichen Meinung, 1926.; *Cox*, The Public Conscience, 1922.; *Pierce*, Public Opinion, 1926.; *Paschius*, De pronuntiatio illo: Vulgus regitur opinionibus Diss. 1701.; *Lewis*, An essay on the influence of authority in matters of opinion, 1875.; *Liliencron*, Mitteilungen aus dem Gebiete der öffentlichen

belevágó, az *egyén* cselekvését értékelő, azt szabályozó, ellenőrző, irányító hatása *összefoglaló elemzésre* eddig — tudtommal — még senkit sem ösztökélt.¹⁹ Hézagot vélek tehát betölteni akkor, amikor e regulatív erőnek az *egyénnel* szemben való megnyilatkozását teszem vizsgálódás tárgyává, amire mint büntetőjogász annál inkább érzem hivatottságot, mert az egyének irányában, főleg ezeknek rosszalást kiváltó cselekvéseire épp úgy retorzióra felel a közvélemény, mint ahogy büntetést mér ki az állam a bűncselekmények elkövetőire.

2. Etimológiai elemzés.

A *köz-vélemény* kifejezéssel jelölt fogalom tartalmi elemeit meghatározandó, mindenekelőtt ennek az összetett szónak két tagjához s ezek kapcsolatához fűződő *jelentést* kísérlem meg felderíteni. E fogalom megjelölésére használt idegen nyelvű kifejezésekben a *második* tag teljességgel azonos a magyar összetett szó második tagjával; az *opinio*, *opinione*, *opinion*, *Meinung* jelentése egyezik a *vélemény* szó jelentésével; az *első* tag már nem mutat ily teljes azonossá-

Meinung, 1874.; *Thiebault*, *Traité sur l'esprit public*. Strasb. et Paris, An VI. de la République Française, *Cox*, *The British Commonwealth*, 1854. *The nature and authority of Public Opinion*; *Wuttke*, *Die Entstehung der öffentlichen Meinung*, 1875.; *Rassack*, *Psychologie de l'opinion*, 1927.; *Menger*, *A jövő állama*, 1908.; *Új erkölestan*, 1907.; *J. Hohlfeld*, *Die öffentliche Meinung*, 1918.; *Flad*, *Der Begriff der öffentlichen Meinung*, 1929.; *Tönnies*, *Zur Theorie der öffentlichen Meinung*, *Schmollers Jahrb.*, 40. l., 393.; *Sighele* *Psychologie des sectes*, 1898.; *Hooper*, *Common sense*, 1913.; *Chasseriaud*, *La formation de l'opinion publique*, 1914.; *Pietro Chimienti*, *La pubblica opinione*, 1909.; *Minguzzi*, *La Teoria della opinione pubblica*, 1893.; *Angell*, *The public Mind*, 1926.; *Graves*, *Readings opinion public*, 1928.; *Lippmann*, *The phantom Public*, 1927.; *Stöckl*, *Die öffentliche Meinung*, 1878.; *Weber*, *Öffentliche Meinung und christlicher Volksgeist*, 1901.; *Winkler*, *Die öffentliche Meinung*, 1918.

¹⁹ *Holtzendorff* figyelmeztet ugyan, hogy: „es ist somit irrthümlich zu glauben, dass die öffentliche Meinung nur in den politischen Bewegungen unseres Zeitalter wirksam war“, v. ö. i. m. 11. l. s meg is jegyzi, hogy: „nach allen Seiten hin das Wesen und die Bethätigung der öffentlichen Meinung darzustellen, wäre eine höchst wichtige, aber auch ebenso umfassende Arbeit“ v. ö. u. o., de őt is inkább a politikai irányú közvélemény érdekli. Az egyént érintő közvélemény problémájával — bár nem rendszeresen, de figyelemreméltó adalékokat nyujtva — foglalkoznak: *Mc Dougall*, *Ross*, nálunk némileg *Dékány*.

got; a latin „communis“ vagy „publica“ opinioról, — a német „öffentliche“ Meinungról, a francia l'opinion „publique“-ről, az olasz opinione „commune“-ről vagy „pubblica“-ról, az angol „public“, némelykor „common“ opinionról, máskor erősen a hordozóra utalva: opinion „of the public“-ről beszél.

Véleményen általában valamely dologra vonatkozó felfogást, a meggyőződéstől, biztos tudástól, a bizonyosság fokára nézve különböző és tehát eltérést engedő nézetet értünk,²⁰ — közelebbről oly felfogást és illetőleg nézetet, mely a kérdéses dologra vonatkozással értékelést az ellentétes nézettel szemben állásfoglalást is tartalmaz.²¹ A köznap szóhasználatban az ily kifejezéshez: „A-nak megvan a véleménye B-ről, D munkájáról, erről vagy arról az intézményről“ stb. mindig értékítélet fűződik, sőt legtöbbször a hangsúly az értékítélet minőségére is utal.

A köz jelző többféle jelentésre enged következtetést. Jelezheti annak az alanynak, tárgynak, célnak stb., melyhez hozzáfűzzük, az emberek nagyobb száma, szélesebb köre irányában való viszonylatát (pl. közgyám, közlegelő, közmunka, közraktár, közalapítvány stb.), — jelezheti közelebbről a sok, elvileg minden embernek abban, aminek minőségét feltünteti, valóságos vagy lehetséges érdekelttségét, részvételét (pl. közbirtokosság, közgyűlés, közjótékonyosság, közszolgáltatás, közút stb.), — jelezheti a kérdéses személynek, tárgynak, intézménynek a magánviszony körét meghaladó kihatását (pl. közjog, közjegyző, közvádló, közgazdaság, közoktatás stb.). Ezekben a jelentésekben a köz ellentéte annak, ami magán.²²

²⁰ Kant szerint a vélemény „ein mit Bewusstsein sowohl subjektiv, als objektiv unzureichendes Fürwahrhalten“; v. ö. Kritik der reinen Vernunft, 1900., 622. Lowell szerint: „An opinion may be defined as the acceptance of one among two or more inconsistent views, which are capable of being accepted by a rational mind as true“; v. ö. Public opinion. 1926. 12.

²¹ A vélemény fogalomra v. ö. Tönnies Kritik der öffentlichen Meinung, 1922., 1–46. l. „Meinen = eine Meinung haben, sich ein Urteil gebildet haben“, i. m. 12. l. V. ö. még Sauer, Die Ehre und ihre Verletzung, 1915., 47.

²² Igy pl. a római jogban priv. utilia; l. 1. §. 2. D. 1., 1.; v. ö. Seckel—Heumann, Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts, 1907., 306.

Más vonatkozásban a köz jelző a nyilvánosságra, a titkoság, elzártság ellentétére utal. Így a latin publicus, publice szavak az ellenkező privatus, privatim mellett a szintén ellenkező latens, latenter minőség és illetőleg mód kifejezésére is szolgálnak;²³ a publicitás, publikáció, publikálni, publicista szavak is mind a nyilvánosság jelentését domborítják ki. A német *Öffentlichkeit*, *öffentlich*, az off, offen szógyök nyomán szintén olyasmit jelent, ami általában és illetőleg mindenki részéről hozzáférhető, amelyhez a csatlakozás lehetősége bárkinek nyitva áll, tehát ebből a szempontból nyilvános.²⁴ *Stoltenberg* szerint a hozzáférhetőséget az „offensam“, a közérdekűséget az „offenlich“ megjelölések jezik.²⁵

²³ Így a „latenti retinere jus civile“ kitétel szemben a „publice profiteri“ kitétellel; 1. 2. §., 35. D. 1., 2.; v. ö. Seckel—Heumann, 306. l.

²⁴ V. ö. *Grimm*, Deutsches Wörterbuch, 7. k., 1163., 1180. — *Lexer*, Mittelhochdeutsches Wörterbuch, 2. k., 146—147. — *Schade*, Altdeutsches Wörterbuch, 664. Az öffentlich, Öffentlichkeit szavak csak a római jog recipiálása után s a humanista irány befolyása következtében nyerték el az államra vonatkozó jelentésüket; *Grimm* szerint a Publicum szót 1750 körül kezdték használni a francia „le public“ utánképzéseként oly közösség megjelölésére, amelynél bizonytalan, hogy mily számú és minőségű egyénekből áll; v. ö. *Grimm* 7. k. 2201. — Az öffentlich jelző azonban ma is inkább a nyilvánosságot, a mindenki részéről való hozzáférhetőséget fejezi ki, pl. ezekben az összetételekben: öffentliche Gerichtssitzung, öffentliches Verkehrsmittel, öffentliches Mädchen.

²⁵ „Der Gegensatz zur eigensamen Meinung ist die eigensame (private) oder geheime Meinung... Zum öffentlichen (előbb: „was alle angeht“) Meinen der Gegensatz ist das... eigentliche, v. ö. *Stoltenberg*, Die öffentliche Meinung, Schmollers Jahrbuch, 48. Jahrgang, 964. l. *Quintus*, a Budapesti Hirlap 1933. márc. 23-iki számában „Kátyúk a nyelvben“ című tárcájában a „köz“ szó négyféle jelentéséről számol be. 1. köz szó legrégebb értelme két gondolattárgy közé eső elválasztó beszédelem, amivel a szomszédság gondolata is összefügg (pl. az utcai köz, vagyis sikátor, folyóköz, csallóköz, borközi állapot stb.). 2. A szomszédsággal kettőnek vagy többnek összefüggő, szorosabb (rendszerint birtok-) viszonya; ebben még benne van a köz-nek előbbi értelme (pl. közös ló, köztelek, házközösség stb.). 3. Újabb képződés, melybe az alábbvaló, csekélyebb, mindennapi érték gondolata (a közönséges) belejátszik (pl. közkatona, közrendőr, közhely, közmondás stb.). 4. A száz év előtti nyelvújítás óta a köz fogalmába betört az általánosság s kivált a nyilvánosság fogalma a német allgemein és öffentlich módjára (pl. közjó, közélet, középület, közérdek, közszellem, közhangulat stb.).

Kérdés ezekután, vajjon a véleményhez kapcsolt köz jelző és tehát a közvélemény a véleménynek inkább köz, vagy inkább nyilvános jellegét domborítja-e ki? Nézetem szerint ebben a szóösszetételben a köz jelző mind a két minőséget jelzi. A közvélemény kifejezéssel ugyanis rámutatni kívánunk a véleménynek egyfelől az egyes vagy csupán kisebb kör részéről táplált *magánvéleménytől* való különbségére, másfelől annak arra a tulajdonságára, melynél fogva az nyilvános, tehát sem tárgyát tekintőleg, sem kialakulásában vagy elterjedésében senkivel szemben elzárva nincs. Más természetesen ismét a *különvélemény*, a valamely létező vélemény értékelő álláspontjával *szembehelyezkedő* értékelést kifejező vélemény, mely legtöbbször ugyan magánvélemény, de lehet közvélemény is.

Az etimológiai elemzés eredményeként megállapítható, hogy a közvélemény valamely dologra²⁶ vonatkozással értékelést tartalmazó, széles körben elterjedt, bárki részéről magáévá tehető állásfogalás. E fogalmi körülírás még távolról sem öleli fel a közvélemény fogalmának összes ismérveit, amelyeknek felkutatása előtt reá kell mutatnom, a közvélemény kifejezésben rejlő *ellenmondásra*. A fogalom megjelölésére szolgáló főnév ugyanis egységre utal, ám ezt az egységet megbontja az összetett szóban melléknévként szereplő *köz* szócska, mert ez az emberek sokaságát jelzi, tehát a sok ember részéről táplált, bár lényegében azonos tartalmú, de *sok* vélemény létezését fejezi ki. A közvélemény nyilván *egység* az emberiség fejlődéstörténetének abban a kezdeti korszakában, amelyet a maga egészében s minden intézményében a *kollektivitás* jellemezett,²⁷ s amelynek őstársadalmában az egyes valóban még gondolataival és érzéseivel is annyira beleolvadt a közösségbe, hogy egyéni véleménye ki sem alakulhatott s így benne nem valaki, hanem valami — a társas csoport — gondolkozott.²⁸ Kivételesen manapság

²⁶ A dolog szón itt a semmivel ellentétes valamit értem, amiről ítélnünk, amit gondolhatunk

²⁷ V. ö. *Angyal*, Szociológia, 82. l.

²⁸ *Gumpowicz* szerint: „was im Menschen denkt, das ist gar nicht er, — sondern seine soziale Gemeinschaft“; v. ö. Grundriss der Soziologie, 1926. 172.; e tétel a maga általánosíthatóságában s a fejlettebb

is kétségtelenül egység a sok ember lelki világában lecsapódó közvélemény azokban a ritka pillanatokban, amikor valamely többnyire rendkívül erős érzelmek által felkorbácsolt hullámok a magánvéleményt teljesen elsöprik (pl. valóságos egység volt 1914-ben a háborút követelő s a hadüzenet után a háborút dicsőítő közvélemény). De kérdés, vajjon a közvélemény szóval illetett fogalom mai mindennapi, rendes — tehát nem a most említett kivételes alakjában: egység-e avagy csupán a sok — bizonyos vonatkozásban, — azonos véleménynek kifejezésbeli egybefoglalása?²⁰ E kérdés átvezet a közvélemény *alanyának* problémájára, amelynek eldöntése nem csekély mértékben befolyásolja a fogalom meghatározásának kérdését.

3. A közvélemény alanya.

Az uralkodónak minősíthető tudományos felfogás a közvélemény alanyának, alkotójának és hordozójának a *közönséget* tekinti. Így *Tarde* kifejezetten oly viszonyt lát a közönség s a közvélemény között, mint aminőben van a test

társadalmaknak mindinkább egyéniséggé kiemelkedő tagjait illetően nem felel meg a valóságnak, mert a kultúremler az összességi hatásokkal szemben nyilván nemesak befogadó, hanem kezdeményező tényező is; de megáll az a kezdetleges társadalmak vonatkozásában, mert ezek önfentartásuk érdekében semmiféle egyéniség-kiemelkedést nem tűrnek el (az ősi társadalmakat a „principle of unanimity“ jellemzi; v. ö. *Ellwood*, *The Psychology of human society*, 1925., 230.), s az embert a *Ratzenhofer*-féle Herdenthier színvonalára kényszerítik. Helyesen *Holtzendorff*: „Das Erste in den alten Gesellschaftszuständen war unzweifelhaft das Vorhandensein von *Collectivmeinungen*, die Differenz in dem Inhalt der individuellen Meinungen also eine geringe“, v. ö. i. m. 86.; v. ö. még *Hohlfeld*, *Die öffentliche Meinung*, 1918., 4. l. A pszichoanalízis más úton haladva, de ismét a *Gumpłowicz*-féle felfogást közelíti meg. „L'homme a deux moi; son moi individuel et son moi social. Et le plus souvent le moi social domine le moi individuel“; v. ö. *Jules Rassak*, *Psychologie de l'opinion*, 1927., 6. — *Bauer* felveti a kérdést: „Denkt in dir dein Ich, oder wirkt sich in dir nur die Masse aus, die dich umgibt und der du verfallen bist.“ *Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte*, 1930., 16.

²⁰ E kérdést némileg még az *universalia-probléma* is érinti. V. ö. *J. H. Löwe*, *Der Kampf zwischen Realismus und Nominalismus*, 1876.; *Driesch*, *Ordnungslehre*, 1912.

a lélekkel.³⁰ Tönnies szerint az általános közvélemény alanya: a társadalom és az állam mellé sorakozó „*Publikum*“, közelebbről az értelmiség köztársasága, az ú. n. „*Gelehrtenrepublik*“,³¹ a különös közvéleményé („*Eine öffentliche Meinung*“) az embereknek bármily kisebb köre, mely értékelőleg lép fel.³² Ez a különbség már *Helvetius*-nál kiérezhető, ki szintén szembeállítja a nagyközönség s a kisebb közösségek véleményét.³³ *Smith Adam* is külön tartja a hangadó szűkebb csoportot, mint amelyről feltesszük, hogy a közvéleménynek irányítója.³⁴ *Bluntschli* eredetileg a közép-

³⁰ „L'opinion est au public, dans les temps modernes, se que l'âme est au corps“; v. ö. *Tarde*, *L'opinion et la foule*, 1901. 63. l.; és már előbb: „On a fait la psychologie des foules; il reste à faire la psychologie du public; c'est-à-dire comme une collectivité purement spirituelle, comme une dissémination d'individus psychiquement séparés et dont la cohésion est toute mentale“; v. ö. i. m. 2. *Le Bon* ugyan a tömegre vonatkozással, de lényegében ugyanezt a nézetet vallja. „Egy kollektív lélek formálódik . . .“, v. ö. *Le Bon*, *A tömegek lélektana*. 1913. 18. l.; eredetben: „Elle forme un seul être et se trouve soumise à la loi l'unité mentale des foules“, v. ö. *Psychologie des foules*, 1905. 12. l.

³¹ „Ihr Subjekt, das also der Gesellschaft und dem Staate als den Subjekten jener sich anreihet, mögen wir als „das Publikum“ oder näher, sofern es sich um ein wissendes, gebildetes, unterrichtetes Publikum handelt, als die „Gelehrtenrepublik“ bestimmen, die ihren Wesen nach international, doch auch als die nationale geistige Elite über ein Land hin verstreut ist, aber in den Städten, zumal den Grosstädten und Bildungstätten, am liebsten in den Hauptstädten sich versammelt und verdichtet“; v. ö. *Tönnies*, *Kritik der öffentlichen Meinung*, 1922. 77. l.; a közönség fogalmára v. ö. még i. m. 83. l. és „das grosse Publikum“ = die unbegrenzte Menge der Menschen, die ungeachtet ihrer Zerstreung und endlosen Verschiedenheit möglicherweise in einem und gleichem Sinne denkt und urteilt“; i. m. 84. l.

³² Az „*Öffentliche Meinung* und *eine Öffentliche Meinung*“ különbségéről szólva, kiemeli *Tönnies*, hogy „*Eine öffentliche Meinung* ist also die im wesentlichen einmütige oder doch dafür geltende Meinung irgendeines Kreises, das geschlossene Urteil einer Gesamtheit, insbesondere wenn und sofern es bejahend oder verneinend, mit Beifall oder in abfälliger Weise, in Bewunderung und Ehrung oder in Verurteilung sich geltend macht“; v. ö. *Tönnies*, *Kritik*, 130. l.

³³ V. ö. *Helvetius*, *De l'esprit*, 1758. I. k., 125. l.

³⁴ „who are supposed to direct the public opinion“; v. ö. *Smith*, *Theory of moral sentiments*, 1759. II. k. 119.

osztályt jelöli meg a közvélemény alanyaként,³⁵ utóbb az alsóbb néposztályok politikai érvényesülése után e szűkebb keretet általában a népre terjeszti ki.³⁶ A népben látja a közvélemény hordozóját *Riehl*,³⁷ *Wundt*,³⁸ *Gersdorff*,³⁹ valamint *Schäffle*,⁴⁰ ki azonban a nép mellett ismét a közönséget is említi. Az angol-amerikai irodalom így ennek egyik neves képviselője *Ross*,⁴¹ továbbá hazai íróink, így *Dékány*⁴² általában a közönség reakciójának minősítik a közvéleményt.

Ezzel a nézettel szemben, mely különböző változatai ellenére abban az alaptételben csúcsosodik ki, hogy van valamiféle — az egyéni lélek természetétől eltérő sajátosságokkal bíró, — úgynevezett *kollektív lélek*, s a közvélemény épp ennek a különleges kollektív léleknek egyik megnyilat-

³⁵ „Sie ist die Meinung vornehmlich der grossen Mittelklasse“; v. ö. *Bluntschli—Brater*, Staatswörterbuch, 7. k. 346. — Ugyanigy már előbb *Ranke*: „Ihren Hauptsitz hat sie in den mittleren Klassen des Volkes“; v. ö. *Ranke*, Die Theorie und die öffentliche Meinung in der Politik, a Hist. polit. Zeitschrift, 1832. évf., 432—495. l.

³⁶ V. ö. *Bluntschli*, Politik, 1876. 186—187.

³⁷ Die öffentliche Meinung ist „Ausprache des Volksbewusstseins“; v. ö. *Riehl*, Öffentliche Meinung und Gefühlspolitik; Freie Vorträge, 1873. 321. l.

³⁸ V. ö. *Wundt*, Völkerpsychologie, VII. k. Die Gesellschaft, 1917. 16.

³⁹ Szerint a közvélemény „ist die in Sitten und Geschichte gegründete, im Konflikte des Lebens sich bildende, erhaltende und verwandelnde Gemeinsamkeit der Wertgebung eines Volkes an die sozialen Objekte seiner Gegenwart.“ V. ö. *Gersdorff*: Über den Begriff und das Wesen der öffentlichen Meinung, 1846., idézve *Bauer*, 33. l.

⁴⁰ „Die öffentliche Meinung ist Reaktion des Publikums, des Volksverstandes, Volksgemütes, Volkswillens auf bestimmte leitende Ansichten, Urteile und Neigungen“; v. ö. *Schäffle*, Bau und Leben des sozialen Körpers; II. kiad. 1896., 196. l.; így kifejezettek *Gusti*: „Das Subjekt der öffentlichen Meinung ist das Publikum“, v. ö. i. m. 49.; *Schäffle* egyebekben a kisebb köröket, a társadalom egyes rétegeit is a közvélemény-alanyok közé sorozza, amikor máshelyütt imígyen szól: die öffentliche Meinung ist eine „rechtlich formlose Reaktion der Massen oder einzelnen Schichten des sozialen Körpers“ v. ö. i. m. 189.

⁴¹ *Ross* szerint a közvélemény „spontaneous reaction of the community“, v. ö. *Ross*, Social control, 1901., 89. l.

⁴² *Dékány* szerint a közvélemény „a közönség... spontán akarat-reactioja“; v. ö. *Dékány*, A közvélemény erővesztésének okai a modern társadalomban, Bpesti Szemle, 1926. évf. 405. l.

kozása: újabban éles harcot folytatnak a szociológia és különösen a szociálpszichológia egyes írói. Elsőként talán *Sigwart* hangoztatja Logikájában, hogy éppen nem szerencsés az egyéni és nép-, vagy kollektív-lélek szembeállítás, mert tudatról csak egyénre vonatkoztatva lehet szó.⁴³ Még élesebben foglal állást e kérdésben *Schubert—Soldern*, ki szerint: a közösségnek nincs módjában nemcsak gondolkodni, érezni és akarni, de cselekedni sem, mert nincs sajátos teste a hozzátartozó egyesek teste mellett.⁴⁴ Ennek a gondolatnak ad kifejezést *Sombart* is, midőn „Volkseele“-n az egyes emberek tipikus lelki tartalmainak egységként képzelt összességét érti.⁴⁵ A kollektív-lélek létezését tagadó álláspontnak ma már igen sok a követője; hogy csak néhányat említsek: *Delbrück*,⁴⁶ *Simmel*,⁴⁷ *Wilhelm Bauer*,⁴⁸ *Münzner*,⁴⁹ *Sauer*,⁵⁰ *Vleugels*,⁵¹ *Stoltenberg*.⁵²

⁴³ „der Gegensatz... ist nicht glücklich durch den Gegensatz von Individualeseele und Volkseele oder Gesamtgeist ausgedrückt... Alle Psychologie... nur von dem reden kann, was in dem Bewusstsein vorgeht und sich findet... weil dieses Bewusstsein immer nur das eines Individuums von sich selbst sein kann“; v. ö. *Sigwart* Logik (1873) III. kiad. 1904. 2. k. 189. l.

⁴⁴ „Die Gemeinschaft als solche kann nicht nur nicht denken, fühlen, wollen, sie kann auch nicht handeln, denn sie besitzt keinen eigenen Leib neben den Leibern der zu ihr gehörenden Individuen“; v. ö. *Schubert—Soldern*, Individuum und Gemeinschaft. Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. 1899. évf. 64. l.

⁴⁵ „Der Verband ist keine „Lebenseinheit“; er lebt nicht, er stirbt nicht, er hat kein „Kollektiv“-bewusstsein, keinen „Kollektiv“-willen, keine Seele. Wenn wir von „Volkseele“ sprechen und wirklich Seele meinen, so kann darunter nur die als Einheit fingierte Summe typischer Seelenzustände der einzelnen Volksgenossen gemeint sein“. *Sombart*, Grundformen des menschlichen Zusammenlebens. Handwörterbuch der Soziologie, 1931, 237.

⁴⁶ V. ö. *Delbrück*, Geist und Masse in der Geschichte. Preuss. Jahrbücher 1912. 209., hol arra utal, hogy a népdal is egyestől ered, sőt hogy annak szájról-szájra járása során beállott változások, toldások, módosítások is egyesektől származnak.

⁴⁷ *Simmel* miszticizmusnak minősíti azt az eljárást, „der seelische Vorgänge ausserhalb von Seelen, die immer einzelne sind, stellen will“, v. ö. *Simmel*, Soziologie, 1908. 557. l.; és utóbb: „Der Gegenstand der Untersuchung bleibt immer das psychologische Individuum, die Gruppe als ganze kann auch für diese Betrachtungskategorien keine „Seele“ haben“; v. ö. i. m. 563. l.

Bármily csábító is volna ezzel a problémával az ellentétes nézetek kritikai elemzése során tüzetesen foglalkozni, tanulmányom kitűzött célja és célhoz mért kerete ezt nem engedi, így beérem álláspontom rövid vázolásával és megokolásával.⁵³

A szellemi jelenségek körében számos oly eszmei tartalmú valósággal találkozunk, amelyek túlnőnek az egyes ember lelki világán. Ezeknek a *kollektív lelki jelenségeknek* egyik csoportja — a nézetem szerint helyes filozófiai irány szerint — eredését tekintőleg nem embertől származó; ilyen például a kinyilatkoztatáson alapuló erkölcs.⁵⁴ Másik csoportja viszont emberi alkotót tételez fel; ilyen a nyelv, a jog stb., s ide tartozik nyilván a közvélemény és ennek mindennemű megnyilatkozása is. Ha az e most említett csoportba sorozható szellemi jelenség alkotójául egyes ember nem jelölhető meg, közel esik az a feltevés, hogy annak alanya, alkotója a közösség, a társadalom, esetleg annak része, — tehát valamely több emberből álló, de azért egységes, sajátos lény, melynek az egyéni lélektől különböző, úgynevezett kollektív lelkisége van. Ez a feltevés vezetett

⁴⁸ Bauer kifejezetten tagadja: „das Dasein einer mit realer Bedeutung begabten Kollektivseele“; v. ö. i. m. 45. l.

⁴⁹ „Nur das Individuum als solches ist in stände zu denken“; v. ö. Münzner, Öffentliche Meinung, 1928. 18 l. Ugyanez a gondolat jut kifejezésre Visser De psyche der Menigte 1911. című művének következő helyén: „Ook dit gezamenlijk bewustzijn, wil men: collectieve ziel, is geen metafysisch wezen buiten verband met de individueele zielen. Evenmin is het een substantie“, v. ö. 76 l.

⁵⁰ „Gewiss kann man als ihr Subjekt die Gemeinschaft und die Masse, das Volk und das Publikum hinstellen. Stets muss man sich aber vor Augen halten, dass diese Anschauung auf einer Fiktion beruht“, v. ö. Sauer, Die Ehre und ihre Verletzung 1915. 54.

⁵¹ V. ö. Vleugels, Der Begriff der Masse. Jahrbuch für Soziologie II. k. 1926. 176—201. l.

⁵² V. ö. Stoltenberg, Die öffentliche Meinung. Schmoller-Jahrbücher 48. k. (1925) 4. füzet.

⁵³ Régebbi írásaimban — Ferri, Sighele és Tarde, valamint Le Bon hatása alatt — magam is a kollektív lélek reális létezését vitattam; v. ö. A tömeg büntetetei, 1905. 30. s köv. l., Szociológia II. kiad. 1924. 28., 84. s köv. l.; változott nézetem előadása és megalapozása tehát egyenest kötelességem.

⁵⁴ V. ö. Lexikon für Theologie und Kirche, 1931. III. k. 811. l.

azután ahhoz a további tételhez, melynek értelmében a közvélemény nem egyéb, mint ennek a kollektív léleknek megnyilatkozása és tehát, hogy a közvélemény alkotója, alanya: a közönség.

Helyes álláspontra jutandó, nézetem szerint mindenképp éliesen meg kell különböztetni azt a szellemi *folyamatot*, amelynek leszűrődéseként a közvélemény létrejön, ennek *érvényétől*. A létrejövés *folyamata* nyilván a tapasztalati világ körébe eső alkotót vagy alkotókat tételez fel, — a *tartalom* érvénye ily alanyt nem kíván. A kollektív lelki jelenségek *kialakulásához* — ha csak nem a transcendentális forrásból fakadókhöz tartoznak — természetesen emberi lélek kell — de *tartalmi érvényük*, — minthogy ez már nem pszichológiai feltételtől függő — elválik a létrejövés folyamatában közreműködött psychéktől. E kollektív lelki jelenségek és illetőleg ezeknek tartalmi érvényesek ugyanis tekintet nélkül arra, vajjon bent vannak-e az empirikus tudatban vagy sem. A közvélemény nem jöhet létre a sok, a több ember lelki tevékenysége nélkül, de ha már létrejött, annak tartalma érvényes, bár pillanatnyilag vagy akár hosszabb időn át senkinek tudatvilágában nem foglal helyt. Közvélemény alakult ki például a kultúrállamok társadalmában a botbüntetéssel szemben; e közvélemény létrejötténél — lévén a létrejövés pszichológiai folyamat — szükségkép emberek működtek közre a maguk elgondolásaikkal, értékelő ítéletükkel; — a botbüntetés elleni közvélemény elutasító ítéletének s ez ítélet tartalmának érvényéhez azonban nem kell okvetlenül, hogy azt akár csak egy ember is gondolja. Az értékítélet, mely a közvélemény tartalmát teszi egyesek, sőt rendszerint az azt kialakítók valamennyiének vagy legtöbbszörének tudatában ugyan letüköröződik, de ezek e minőségükben a kérdéses közvélemény-tartalomnak csak hordozói, megrögzítői s így e minőségükkel épp úgy nem *feltételei* a közvélemény-tartalom érvényének, amint nem feltétele a folyó létezésének az, ki annak valamelyik szakaszát lefényképezi. Abból a tényből tehát, hogy a kollektív lelki jelenségek létrejövéséhez több ember lelki részvétele kell, éppenséggel nem lehet — logikai és pszichológiai hiba nélkül — arra következtetni, hogy azoknak tartalmi érvénye

alanytól függő, mely ha nem az egyén, úgy a közösség. A közvélemény nem szubstanciális, hanem funkcionális jelenség; hosszsmetszetében, azaz létrejöttének folyamatában: emberi alkotót feltételező, — keresztmetszetében, azaz eredményében alanytól függetlenül létező szellemi valóság.

A közvélemény alanyiségának kérdése tehát nem a tartalom *hordozójának*, hanem *létrehozójának* szempontjából vár megoldásra, — ám ily feltevésben a kérdés már nem is a közvélemény *alanyiségát* érdekli, hanem annak *létrejövési folyamatát*, minélfogva a továbbiakban azzal a problémával kell foglalkoznom: milyen a közvélemény kialakulásának *tipikus* folyamata, kik és mily szerepet betöltők e folyamat megindulásának, kiszélesedésének, továbbhőmpölygésének aktív közreműködői, tartalmi elemeinek, irányának s erejének meghatározói.

4. A közvélemény létrejövésének folyamata.

A közvélemény létrejövésének típusos folyamatáról áttekinthető képet nyújtandó, ügyelnünk kell arra, nehogy a *közvéleményt* a *közérzülettel* összetévezzük. A közérzületben az uralkodó elem érületi, mely a racionális elemek érvényesülését erősen háttérbe szorítja, sőt ha tömegben jelentkezik, legtöbbször ki is zárja, s így nem értékelő ítéletben, hanem kedélykitörésekben nyilvánul meg. A közvélemény ezzel szemben az egyéni nézetek találkozásának, némelykor vitájának eredményeként kialakuló racionális ítélet, állásfoglalás, értékelés, mely ugyan teljesen nem nélkülözi az érzelmek szereplését s így némi érzelmi aláfestettséggel alakul ki, de alapjellegét tekintve, mindig értelmi jelenség.⁵⁵ Figyelemmel e jellegbeli különbségre és arra,

⁵⁵ *Todd* szerint: „Mob mind is passion; public opinion appears rather as sublimated sentiment“. A közvélemény „is... the product of orderly deliberate persuasion, while mob mind is the result of sudden intense hypnotic suggestion“ és (két mondattal előbb): a közvélemény „is more rational and less explosive“; v. ö. *Todd*, Theories of social progress, 1926. 365. — Még élesebben különböztet *Ellwood*: „Popular emotion and public sentiment may exist in groups in which there has been no discussion, — but public opinion, as it is a more or less rational groups judgment, cannot“; v. ö. *Ellwood*, The psychology of human society, 1925.

hogy míg az érzelmek túlnyomóan pszichikai ragályozás, az eszmék és gondolatok pedig többnyire szuggesztió és diskusszió útján terjednek át egyik emberről a másikra,⁵⁶ nyilvánvaló, hogy a közvélemény kialakulásának folyamatában inkább a legyőző szuggesztiónak és a meggyőzésre törekvő diskussziónak van szerepe és a pszichikai ragályozás csupán abban a mértékben érvényesül, amilyen mértékben érzelmek is áthatják a kérdéses tárgyra vonatkozással felszínre került gondolatokat. E megállapítás egyelőre csak megerősíti azt az előbb — más úton elért — tételt, mely szerint közvéleményen a sok ember részéről táplált azonos tartalmú vélemény értendő, mert úgy a szuggesztió és diskusszió, mint az érzelmek szétterjedését előidéző pszichikai ragályozás fogalmilag több ember bekapcsolódását tételezi fel, — de nem ad feleletet a kérdéseknek egész sorozatára, melyek pedig épp a közvélemény létrejövését érdeklő problémával kapcsolatosak.

E kérdés-sorozatban elsőként merül fel a következő: Mily viszonyban vannak a közvéleményt kialakítók, illetőleg

229. l. — Ugyanígy: *Park-Burgess* Introduction to the Science of Sociology II. kiad. 1924. 794—795. — *Ross* még tovább megy a különválasztásban s szembeállítja a közítélet, közérzület és közcselekvés fogalmait. „*Public Judgment* is the opinion the public pronounces upon an act as to whether is good or bad, noble or ignoble. *Public Sentiment* is the feeling of admiration or abhorrence, respect or derision, expressed by the public with regard to an act. *Public Action* comprises the measures, other than mere manifestations of opinion or sentiment, taken by the public in order to affect conduct“; v. ö. *Ross*, *Social Control*, 1928. 89. — *Wilhelm Bauer* következőkben utal az érületi elem belevegyülésére: „Da wo alles von Leidenschaften bewegt und ergriffen ist, tritt in den Menschen selbsttätig der Verstandesanstrieb zurück um dem „Gefühlsgedanken“ Platz zu machen; v. ö. *W. Bauer*, *Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte*, 1930, 16. — *Varga Béla*: A mai közszellem pszichológiája című (évszám nélküli) füzetében a közvéleményt „végső eredetében érzelmeken nyugvó és érzelmek által színezett, befolyásolt“ jelenségnek minősíti; v. ö. i. m. 27. l.

⁵⁶ A pszichikai ragályozás és a szuggesztió s diskusszió fogalmaira v. ö. *Angyal*, *Szociológia* II. kiad. 98. — A diskussziót lényeges ismérvnek minősíti *R. Park*: „Public opinion presupposes public discussion“, v. ö. *Park-Burgess*, *Introduction to the Science of Sociology*, 1924. 832. Így egyebek között *Ward*: „Public opinion means the sum total rather of the questions which are under discussion“, v. ö. *Applied Sociology*, 1906. 44.

mily viszony jön létre a közvélemény kialakulása során az azt kialakítók között?

A közvélemény fogalom az annak tartalmaként szereplő azonos vélemény *közösségénél* mindenesetre többet jelent. Valamely azonos tartalmú véleménynek több ember tudatában léte: egymagában még nem közvélemény. Nem közvélemény, ha akár többszázan — egymástól függetlenül, egymás véleményéről nem tudva — valamely dologra vonatkozással azonos helyeslő vagy helytelenítő nézeten vannak. Ez csak a sok magánvélemény azonosságát, az izoláltan létező azonos tartalmú magánvélemények *sokaságát* jelenti, de nem a közvéleményt. A *magánvélemény* az egyén lelki-világának külön síkján alakul ki, *saját útját járja* a közvélemény a sok egyén lelkivilágainak vetületében fejlődik, a *mások által is járt úton* halad. Szóval a közvélemény valamely dologra vonatkozó magánvéleménynek mások részéről táplált ugyanazt a dolgot érintő magánvélemény hatása alatt vagy legalább is annak figyelembevétele mellett létrejövő jelenség, tehát nem izolált egyéni, hanem a magánvéleményeknek egymásra hatásából előálló funkcionális jelenség.⁵⁷ A magánvélemények alanyai ugyanis, ha a tárgy kisebb-nagyobb fokban bár, de mindeniküket érdekli, vagy a már eredetileg is létező vagy a tárgy által kiváltott s e tárgy iránt létező érdeklődés körzetébe jutnak úgy az e körzetben levőkkel, mint az abba utóbb bármily okból belépőkkel immár oly viszonyba kerülnek, hogy vagy inkább *passzíve*

⁵⁷ Elesen világít rá a tudat-elemre *Lowell*: „The fact that a number of people feel and think alike does not make them a group, unless they are conscious of a community of sentiment, and therefore of belonging to a group so connected; and that a consciousness affects profoundly their thoughts and actions.“ E reáeszmélésnél fogva: „The members of a group interact on one another, and the consciousness of the group acts also. Indeed we may assume that the group thought or opinion is not a sum of independent personal ideas, but a complex result subtly combining factors of many kinds which would not exist and would not be so combined, were it not for the fact of the group“; v. ö. *Public Opinion*, 1926. 78. l. Ugyanígy *Visser*: „Deze vormen blijven op hun beurt niet zonder invloed op de individuen, maar doen zich voor als machten die elk individu van zijn geboorte of aan omvatten en vormen“, v. ö. i. m. 77.

viselkednek, azaz változtatás nélkül veszik át és adják tovább mások véleményét, — vagy *aktíve* működnek közre úgy, hogy a tudatukba került véleményen változtatva, azt módosítva, az értékelésben erősítve vagy gyengítve juttatják tovább.⁵⁸ A közvélemény ezeknél fogva a magánvélemények hatásának és visszahatásának eredményeként jön létre,⁵⁹ ezeknek egymásbafonódása. Nem az egyhangúság a jellemzője, de még csak a többség részéről való képviselőlet sem kell hozzá,⁶⁰ bár kétségtelen, hogy van benne valamiféle

⁵⁸ „It implies not so much that uniformity of opinion has been reached by all members of the group, or even by a majority, as that a certain trend and direction of the opinions and judgments of the individual members has been reached“; v. ö. *Ellwood*, *The Psychology of human Society*, 1925. 228. — A közvéleményre nagyban-egészben áll az, amit *Delbrück* a népdalról mond: „Wer dichtet, wer auch nur einzelnen Vers macht, ist immer ein einzelner, aber das Lied des einzelnen wird zum Volkslied, indem es von Mund zu Mund weitergeht, und hierbei mag es Veränderungen, Neubildungen, Erweiterungen, vielleicht auch Verbesserungen erfahren, die natürlich auch immer zuerst ein einzelner gemacht haben muss, an denen die Masse aber insofern einen Anteil hat, als das, was ihr gefällt, weitergesungen, was ihr nicht gefällt, fallen gelassen wird und endlich verschwindet“; v. ö. *Geist und Masse in der Geschichte*. Preuss. Jahrbücher 1912. évf. 209.

⁵⁹ „It is formed... by the action and reaction of many individual judgments“; v. ö. *Ellwood*, u. o.; vagy *Cooley* szerint it is „an organization of separate, individual judgments, a coöperative product of communication an reciprocal influence“; v. ö. *Cooley*, *Social Organization* 1909., 121. — *Park-Burgess* gyűjteményes munkájában is kiemelik szerzők, hogy: „in the public... there will be a circle, sometimes wider, sometimes narrower, within which individual are mutually responsive to motives and interests of one another so that out of this interplay of social forces there may emerge at any time a common motive and common purpose that will dominate the whole... It is this circle of mutual influence within which there is a universe of discourse that defines the limits of the public“; v. ö. *Introduction to the Science of Sociology*, 1924, 791. — *Small* szerint: „Persons incessantly influence persons. The modes of this influence are indiscribably varied. They are conscious and unconscious, accidental and momentary, or deliberate and persistent; they are conventional and continuous, the result of individual habit or of customs crystallized into national or rational institutes“; v. ö. *General Sociology*, 1905. 533. 1.

⁶⁰ „The opinion of a mere majority does not by itself always suffice“... „it is equally certain that unanimity is not required“; v. ö. *Lowell*, *Public Opinion and popular Government*, 1913. 7. — V. ö. *Sauer*,

— okaiban még felderítendő — sajátos törekvés az ellenkező nézetek kiküszöbölésére vagy legalább is elhomályosítására, melyekkel szemben bizonyos türelmetlenség jellemzi.⁶¹

További kérdés: Mi az oka annak, hogy az illetéknép mentális viszonyba kerülők véleményeik tartalmát illetően azonos síkra jutnak? A felelet az előbb kifejtetteknel fogva kézenfekvő.

A közvéleményt kialakító egyesek a kölcsönös egymásrahatás következtében: egyéniségükben, lelkivilágukban, diszpozícióikban kisebb-nagyobb változáson mennek át, — lelki habitusuk némileg más lesz, mint amilyen az ily viszonylatban nem levő, többé-kevésbé izolált egyéné. Valamiféle hajlamosság fejlődik ki bennük a többek által már követett véleményhez való csatlakozásra és pedig egyfelől *félelemérzésből*,⁶² nehogy gyáváknak vagy árulóknak tűnjenek fel, másfelől annál az „árral úszás“-ból folyó *biztonsági* érzésnél fogva, mely a többekkel egy véleményt

Die Ehre und ihre Verletzung 1915. 49. — Lowell a többség nézetét minősíti közvéleménynek: „we may for practical purposes treat the opinion of the majority as public opinion“, v. ö. Public Opinion, 1926. 83. l. — Egyhangúság Lowell szerint sem kell, s csak azokban a ritka esetekben jön létre, amikor „from the very moment the question was presented, there was no considerable difference of opinion or sentiment“; v. ö. i. m. 85. l.

⁶¹ „Die öffentliche Meinung ... strebt ... danach, ihren Einfluss in weiteste Schichten zu tragen, um die konkurrierenden Gesinnungen auszuschalten“; v. ö. Münzer, i. m. 64. „Weil möglichsste Gleichheit der Aktionsformen den kollektiven Zusammenschluss begünstigt, besteht die Tendenz, wenigstens äusserlich Ungleichheiten aus dem Wege zu räumen, wo jener gefördert werden soll; v. ö. Jerusalem, Soziologie des Rechts, 1925. 357. — S ez az uniformizálásra való törekvés nemcsak a külsőségekben jelentkezik (egyenruha a katonaságnál, rendi ruha a szerzeteseknél stb.; Nagy Frigyes szerint az egyenruha előfeltétele a fegyelemnek; az összetartozóság érzését mindenestre erősen tudatosítja: „Gleiche Brüder, gleiche Kappen“), de a lelkiekben is. — V. ö. még Sauer: „Der Gemeinschaft ist naturgemäss daran gelegen, dass ihre Mitglieder sich mit diesen in ihr bestehenden Anschauungen nicht in Widerspruch setzen...“, v. ö. Die Ehre und ihre Verletzung, 1915. 10. l.

⁶² Különös súllyal emeli ki a félelemérzést Fairchild, Elements of social Science 1924. című művében 120. l. Igy Hayes is: „it is also an expression of practical fears...“ v. ö. Introduction to the Study of Sociology, 1923. 635.

követőnek nemcsak felelősségét csökkenti, de egyszersmind magabizakodó erejét fokozza.⁶³

A csatlakozás készségét növeli még a *Ward* által erős színekkel megrajzolt „law of parsimony“, az úgynevezett takarékoság törvényének⁶⁴ érvényesülése is, mely az emberek legnagyobb részét, kikben az érdeklődést kiváltó dologra vonatkozással vagy egyáltalában nem alakul ki vélemény, vagy csak sejtelemszerűleg él bizonyos nézet, kényelemből és erőkímélésből arra hangolja, hogy — ha már állást kell foglalniok — inkább a készen levő álláspontot tegyék magukévá, mintsem hogy elmebeli munkával maguk alakítsanak ki ilyent. Ezért van a gondolatirányt velős rövidséggel kifejező *jelszavaknak*^{64a} oly nagy — követőket gyarapító — hatása s ezért van, hogy a nagyhangú, maguk mögött tömeget sejtetni engedő egyének szinte szuggesztív erővel nyerik meg az emberek nagy részét véleményüknek szüretlen befogadására.⁶⁵ Amikor azt mondjuk: tud róla 'az egész

⁶³ *Bauer* ugyan a tömegtagra vonatkozással hangsúlyozza, de jellemzése a közönség tagjára is áll, hogy a sok emberrel való viszonylatból eredő befolyás oka: „Einerseits die Furcht, feig oder als Verräter zu erscheinen, andererseits das Gefühl, als Teil der Masse ihre Stärke und ihre Verantwortungslosigkeit mitgeniessen zu dürfen“; v. ö. *Die öffentliche Meinung*, 1914. 46.

⁶⁴ „It is ... the law of greatest gain for least effort ... it not only plays an important role in psychology, but becomes, in that collectiv psychology which constitutes so nearly the whole of sociology, the scientific corner-stone of that science also“, v. ö. *Ward*, *Pure Sociology*, 1903. 59. l. és v. ö. 161—163. l.

^{64a} V. ö. *Concha*, *A jelszavakról*, 1904., *Megint a jelszavakról*, 1907., *Herczeg Ferenc*, *Jelszavak*; *Magyar Figyelő* 1911. évf. 3—7. l.

⁶⁵ Az ember alaptermészetében rejlő *hiszékenység* is hozzájárul a mások véleményének kritika nélküli átvételére. „... man is by nature credulous. He is victimized by first impressions, from which he can only escape with great difficulty. He resents criticism of accepted and familiar ideas as he resents any unwelcome disturbance of routine. So criticism is against nature, for it conflicts with the smooth working of our more primitive minds those of the child and the savage; v. ö. *Harvey*, *The mind in the making*, 1921. 100. l. — *Lowell* szerint: „Stereotypes of this kind are a great convenience; they are labor-saving devices“, v. ö. i. m. 90. l. és tovább: „Men make of them maxims, treat them as axioms, reverence them as dogmas, regard as impious anyone who doubts them“, v. ö. i. m. 91. l.

város, ez *Herczeg Ferenc* szerint azt jelenti: „tud róla az a néhány ember, akit a néma százezrek rovására az egész városnak szokás nevezni“. (Egy leány története.)

A több, a sok emberrel való — ha nem is egyidejű térbeli együttlét, — de spirituális társultságnak már a lehetősége, tehát még inkább annak ténye az *egyéni lélekben* jelentős változásokat idéz elő⁶⁶ és pedig különösen a tudomásul vett véleményhez csatlakozásra és annak továbbadására készítő hajlamosság kifejtésével.

A kifejtettek újból megerősítik azt az előbb más úton már lekövetkeztetett tételt, mely szerint a közvéleménynek nem a nép, a közönség az alanya, hanem az egyén a hordozója; a közvélemény nem valamiféle misztikus, kollektív léleknek a kisugározása, hanem a közönség fogalmát tevő egyeseknek lelkivilágában — a kölcsönös egymásrahatás eredményeként — kiformalódó *egyéni*, de mert tudottan többek részéről követett, tehát *nem magán*-, és mert általában mással szemben elzárva nincs, tehát *nyilvános* vélemény.⁶⁷ A közvélemény tehát csak látszólag egység, valójá-

⁶⁶ A kérdés tehát *Simmel*-lél szólva az: „welche Modifikation erfährt der seelische Prozess eines Individuums, wenn er unter bestimmten Beeinflussungen durch die gesellschaftliche Umgebung verläuft“, s itt *Simmel* mindjárt hozzátézi „Dies aber ist ein Teil der allgemeinen psychologischen Aufgabe, die — was ein identischer Satz ist — eine individual-psychologische ist.“ A kérdés magva ennélfogva: „Die Tatsache der seelischen Beeinflussung durch das Vergesellschaftsein“; v. ö. *Simmel*, *Soziologie*, 1908. 561.

⁶⁷ Erre utalnak némileg *Bauer* következő szavai: „die Masse ist nicht als die Trägerin einer „Kollektivseele“ gemeint, sondern als Summe der Beziehungen zwischen den in ihr vereinigten Menschen“; v. ö. *Bauer*, *Die öffentliche Meinung*, 1914, 65. *Holtzendorff* látszólag nem kívánja meg a közvéleményhez a nyilvánosság ismervét: „Das Kriterium der grösseren oder geringeren, der weiteren, oder engeren Öffentlichkeit, ja der Öffentlichkeit im Sinne der literarischen Publicität, ist für das Vorhandensein der öffentlichen Meinung, begrifflich genommen, nicht entscheidend“ v. ö. i. m. 30. l., ezzel azonban a nyilvánosságot csak abban a jelentésében hagyja el az ismérvek köréből, mely a nyilvánosságra jutást jelzi, de nem abban, mely a hozzáférhetőségre s az elterjedettségre utal. Lehet a közvélemény lappangó, de azért nagyon is elterjedt és tehát a szónak ebben a jelentésében nyilvános, azaz elterjedt; „es ist... denkbar dass die als vorherrschend öffentlich anerkannte Meinung sich schweigend erhält...“ v. ö. i. m. 40. — Erre utal *Varga Béla* is; i. m. 28. l.

ban sokasága a többé-kevésbé egybehangzó egyéni véleményeknek, melyeknek azonban közös jellemvonása, hogy életnedvüket nem izolált egyéni gyökéren keresztül szívják, hanem abból a főgyökérből, mely az egyéni hajszálgökök nedvét továbbítja.⁶⁸

A közvéleményt kialakítók száma közömbös, ami természetesen nem jelenti azt, mintha a két-három ember tudatvilágában helyt foglaló azonos tartalmú vélemény már közvélemény lenne. A sokaság alsó száma sem határozható meg, csak annyi bizonyos — s épp erre utal a köz szócskának a nyilvánosságra is utaló jelentése, hogy a több, a sok ember ne legyen oly kapcsolatban, mely az e körbe tartozó egyesek részéről táplált véleménynek a mások által való tudomásulvételét akár helyzeti okból, akár a közösséghez tartozók akaratelhatározásából gátolja. Nem alakulhat ki tehát közvélemény a család, vagy a zártkörű társaság körében, de már valamely egyesületben, testületben, melybe — bár bizonyos feltételek mellett — bárki beléphet: igen.⁶⁹ Hogy a kérdéses embersokaság szervezett-e vagy szervezetlen, az közömbös.⁷⁰ Mint már említettem, az sem szükséges a köz-

⁶⁸ „Sie — úgymond Bauer — ist ebenso wie die Masse nur scheinbar eine Einheit zerfällt vielmehr in eine Menge mehr oder weniger miteinander übereinstimmender Einzelmeinungen, denen allen aber gemeinsam die Abhängigkeit ist von der in der Masse gerade herrschenden Meinungs- und Willensdisposition“ v. ö. Bauer, i. m. 65.; ehelyütt Bauer még mindig némileg a kollektív lélek dispozicióira utal.

⁶⁹ Ugyanígy Sauer, i. m. 47—48., Lilienthal, Vergl. Darstellung Bes. Teil 4. k. 1906. 394. — Sauer szerint: „Eine öffentliche Meinung kann auch in einem Kreise entstehen, der tatsächlich nur klein, aber der Erweiterung durch den jederzeit möglichen Zutritt neuer Glieder fähig ist“, v. ö. i. m. 48. l. Teljesen elmosódnak a határvonalak Varga Bélánál, ki szerint: „A közszellem lehet nagyon szűk körre terjedő és lehet olyan, melynek óriási kiterjedése van. Lehet közszelleme egy asztaltársaságnak, egy betörőbandának, lehet közszelleme egy városnak, egy vallásfelekezetnek, egy nemzetnek, sőt egy egész világrésznek vagy több világrésznek, mondjuk az egész emberiségnek“; v. ö. A mai közszellem pszichológiája (évszám nélkül) 20. l.

⁷⁰ Dékány szerint csak a közönség fogalma alá eső sokaságban fejlődhetik ki közvélemény, s mert „a közönség nem valami határozott formájú és célú szervezet, hanem ép amorph alakulat, mely szervezetlen életet él“, v. ö. A közvélemény erővesztésének okai, Budapesti Szemle,

vélemény létrejöttéhez, hogy a közösség minden egyes tagjának vagy a többséget tevőknek tudatában tükröződjék le a kérdéses vélemény, — elég, ha az érdeklődők nagyobb száma vesz részt annak kialakításában,⁷¹ — elég, de annyi kell, hogy a közvélemény tárgyaként szereplő dolog sok ember részéről érdeklődést, állásfoglalásra, értékelésre készítő érdeklődést váltson ki s hogy ez értékítélet alkotására hajlamos érdeklődők — ha nem is az egyes mindenikkel s mindenki az egyessel — valami módon egymással pszichikai viszonylatba jussanak.

5. A közvélemény eredése.

A valamely dolog iránti sok ember részéről meglevő vagy felkeltett érdeklődés következtében az egymással lelki viszonyban állóknak kölcsönös egymásrahatásából előálló funkcionális eredmény lévén az egyesek tudatában helyt foglaló közvéleménynek nevezett azonos tartalmú vélemény, legközelebbi kérdés: van-e a közvéleményt kialakító folyamatnak *megindítója*, van-e tipikus módja a folyamat fel-duzzadásának, melyek szétterjedésének eszközei?

Tetszetős analógia a közvéleménynek a mesével s a népdallal való összevetése, amennyiben, amint a mese és a népdal szerzője is a homályba vész s a mesét számosan meséli, a népdalt pedig számosan éneklik, úgy a közvélemény tartalmát elsőként meghatározónak személye sem deríthető fel, viszont a kérdéses közvéleményt, helyesebben annak állásfoglalását az embereknek nagy száma teszi magáévá, hirdeti s továbbterjeszti. Mint minden analógia, úgy ez is, nem a bizonyítás, hanem csak a megvilágosítás célját szol-

1926. évf. 407., ezért szerinte szervezett közösség nem alkalmas talaja a közvélemény kifejlődésének. Részemről nem oszthatom e nézetet, nem azért sem, mert annak a tények mondanak ellen. A casino tagjai szervezett közösséget alkotnak, aminthogy szervezett csoport a katonai század is s egyiknél úgy, mint a másiknál nem egyszer találkozunk valóságos közvéleménnyel.

⁷¹ „In Betracht würden also nur die Personen kommen, die zur Erreichung oder Förderung der gemeinsamen Interessen etwas beitragen können“, v. ö. *Sauer*, i. m. 50.

gálja,⁷² s e minőségében csakugyan alkalmas néhány — eddig kevésbé ismert — mozzanat felderítésére. A mese és népdal rendszerint nem egyetlen helyről, nem egyetlen személytől indulhatott ki, mert amint megállapítható: a legkülönbözőbb és egymástól legtávolabb élő népek meséiben és dalaiban is közös alapelemek, közös vezérmotívumok vannak. *Juhász Andor* „A mese keletkezése“ című tárcájában írja, hogy: A Britt-Columbiában, Ausztráliában gyűjtött mesék személyei, hangja olyan, mint a hottentották vagy a wisconsinbeli menomii-indiánusok vagy a japán, indus s a mai kultúrnépek meséié! Amint, hogy például az újzeelandi vagy az ó-egyiptomi hajósdal is tökéletesen ugyanolyan ritmusú és tartalmú, mint a modern népek evezős éneke.⁷³ Ez a körülmény kétségtelenné teszi, hogy a dal is, mese is, akárhol fejlődött, mindenütt ugyanannak a lelki törvényszerűségnek megnyilvánulása. A népdal verses alakja feltehetően *egyetlen* szerzőre vezethető vissza, s e verses alakot ugyanazokkal a szavakkal és formában mondta tovább az átvevő; ez — a forma megőrzés — biztosította fennmaradását; ha a dalt más szavakkal mondta volna el valaki, más dal keletkezett volna. A mesénél a *tartalom* a lényeges, ám ezt — amikor századokon, sőt évezredekén keresztül — szájról-szájra adták, ki-ki változtatott, fejlesztett azon; hasonló tárgyak összeolvadtak, helyzetek, személyek átvándoroltak egyik történetből a másikba s így kölcsönösen hatást gyakoroltak egymásra. Ha az egyik mesemondónak mese közben valami azonosság vagy közösség folytán eszébe jutott egy másik mese, átcsapott ebbe és a hallgatóság már ezzel a tartalmi változással adta azt tovább.

A közvélemény sok hasonlatossága mellett a daltól és mesétől egyebeken kívül abban mégis különbözik, hogy míg e népies termékekben azok névtelen szerzőinek s terjesztői-

⁷² Igen találóak idevágólag *Durkheim*-nak a *Sociologie et philosophie*, 1924. című művét bevezető következő szavai: „Si l'analogie n'est pas une méthode de démonstration proprement dite, c'est pourtant un procédé d'illustration et de vérification secondaire qui peut avoir son utilité“, v. ö. i. m. 1. l.

⁷³ V. ö. *Nemzeti Ujság* 1925. év júl. 7. szám. V. ö. még *Wieser*, *Das Gesetz der Macht*, 1926. 56. l. (a népdalra vonatkozóssal).

nek érzelmei jutnak a nagyobb szerephez (a dalnál a történet alkalom az érzelm kifejezésére, a mesénél viszont az érzelmek megnyilvánulása út a történet vázolására),⁷⁴ addig a közvélemény — mint ítélet — elsőrendben értelmi tevékenység eredménye. E különbség ellenére létező hasonlóság felismerése juttat ahhoz a — tapasztalatilag is igazolható — megállapításhoz, hogy — bár a közvéleménynek is nyilván van egyéni folyamat-indítója, kit rendszerint szintén a névtelenség ködje takar el szemünk elől, — annak forrásai egyidőben rendszerint több helyütt bugyognak fel. Az érdeklődést kiváltó s értékítélet alkotására készítő dolog egyszerre kerül sok embernek tudatkörébe, akik közül — leszámítva a merőben passzív természetűeket — az aktivitásra, állásfoglalásra hajlók nyomban, vagy aránylag rövid időn belül megalkotják, egyelőre egyéni véleményüket, mely állásfoglalásuknál — legtöbbször tudattalanul bár, de — elhatározó befolyást gyakorol: a hagyomány, a létező erkölcsi, jogi és konvencionális szabályok összessége, a közvéleménynek hasonló esetekben volt megnyilatkozása, stb.⁷⁵ Ez a rendszerint több helyről kiinduló és erősen *spontán*, eleinte érzelmileg aláfestett, szinte pillanat-vélemény útjában összetalálkozik a néha ellentétes, vagy legalább is más színű, de többnyire hasonló árnyalatú más véleményekkel,⁷⁶ a befogadó s továbbadó azt majd változatlanul, majd módosításokkal — ritkábban kitarva ellentétes álláspontja mellett — terjeszti mások körében, de végre is — ebben az előbbi szakasztól

⁷⁴ V. ö. *Juhász Andor* u. o.

⁷⁵ Helyesen állapítja meg *Lowell*, hogy: „Everyone accepts many of his ideas, not on grounds of their rational probability, but because he received them from others perhaps in early infancy“; v. ö. *Public opinion*, 1926. 14. l., v. ö. még 96. l. Ugyanezt a gondolatot fejezik ki *Harvey* következő szavai: „As we grow up we simply adapt the ideas presented to us in regard to such matters as religion, family relations, property, business, our country, and the state. We unconsciously absorb them, from our environment“; v. ö. *The mind in the making*, 1921. 42. l., és utóbb 61. l.

⁷⁶ A véleménykülönbség oka, hogy: „A number of men... are not only differently affected by the same evidence, but receive their information through different channels, and of course, do not receive the same information“; *Lowell*, i. m. 100. l.

élesen el nem határolható második fázisban — a vélemény racionalizálódik, az érzelmi mozzanatokat mindinkább elveszti és oly folyammá dagad, mely egyfelől épúgy egy színűvé lesz, mint a Duna a kisebb, bár másszínű folyók befolyása után párszáz kilométerrel lejjebb, másfelől oly erőre tesz szert, melynek most már csak árával lehet úszni s amely az ellenszegülőket könnyörtelenül elsöpri.⁷⁷

A most előadottakból további két eléggé jelentős tételre következtethetünk. Az egyik a közvélemény tartalom-azonosságának kérdésével kapcsolatos, — a másik az úgynevezett *vezetők* szerepének problémáját érinti.

6. A közvélemény tartalom-azonosságának problémája.

A közvélemény létezik, bár mint értékítélet a dolgot átfogó megnyilatkozásainak minden részében nem is foglal el azonos álláspontot. Idevágólag alapjában elfogadható az úgynevezett kivonási elméletnek az a tanítása, mely szerint a kollektív-lélek az egyéni psychéknek az az összessége, mely visszamarad a különleges lelki tartalmak levonása után.⁷⁸ A közvélemény általában az ugyanazon dologra vonatkozó egyéni vélemények *lényeges* részeinek, ugyanazon dologra vonatkozó azonossága, tehát például a rosszalásban vagy a helyeslésben való egyezőség; a részletekben való eltérés, sőt esetleg ellentét nem érinti a közvélemény fogalmi létét (pl. közvéleményről beszélünk, amikor általában rosszalás éri a himnusz éneklése alatt ülve maradó egyént s e vélemény nem veszti el közvélemény-jellegét annál fogva, hogy egyesek enyhébben, mások szigorúbban értékelik e cselekményt). A kivonási elmélet abban a módosított alakjában, hogy a köz-

⁷⁷ *Gusti* imígyen mutat rá e két fejlődési szakaszra: „Die öffentliche Meinung ist... das Resultat eines sozialen Prozesses, welcher gewöhnlich aus zwei Stadien besteht, — aus einem rudimentären Stadium, in dem von dem empfänglichen Publikum spontan eine Augenblicksstimmung erzeugt wird, — wie aus einem entwickelteren, in dem dieser Gefühlsverlauf rationalisiert wird“, v. ö. i. m. 53. l.

⁷⁸ V. ö. *Broenner*, Zeitschrift für Philos. u. philos. Kritik 141, (1911) évf. 9. s köv. l., ahol *Sighele* (Psychologie des Auflaufs und Massenverbrechen, 1897) és *Le Bon* (Psychologie des foules, 1904) vonatkozó elmélete részletes ismertetésre és méltatásra talál.

véleményt az egyéni vélemény-tartalmak-nak az eltérő és különleges vélemény-tartalmak levonása után fennmaradó azonos tartalma teszi, alkalmas annak a közismert és alább a közvélemény értékproblémájánál újból figyelmet kívánó ténynek megvilágosítására, mely szerint a közvélemény rendszerint kisebb értékű, mint a magánvéleményeknek bizonyos — értékben előlálló — csoportja; az átlagot meghaladó értelem-értékek ugyanis aránylag kisszámú egyénekhez fűződnek, viszont az értékesebb értelem-tartalom, mint különleges levonásba jön és a közvélemény tartalmában nem érvényesül.

Az alapirányban való egyezőség lévén a lényege a közvéleménynek, tekintettel arra, hogy ez az egyezőség, vélemény-tartalom azonosság nemcsak meggyőzés, de — sőt gyakrabban — a legyőzés következményeként is előállhat és tekintettel arra, hogy a legyőzésnél mindig szuggesztív erő, a meggyőzésnél pedig az argumentumok súlya mellett igen gyakran a tekintély ereje érvényesül, nyilvánvaló, hogy a közvélemény tartalom-azonosságát nem mindig a diskusszió során kialakuló szabad-vélemény nyilvánítás biztosítja, hanem igen gyakran a tekintély s a presztizs. Szóval nem ritka az az eset, amikor annak, vagy azoknak a véleménye lesz közvéleménnyé, akik valamiféle módon uralkodnak a közösségen, akik keresztül tudják vinni álláspontjuknak mások részéről való elfogadását. Ezzel a megállapítással elérkeztünk az előbb már jelzett vezetők szereplésének kérdéséhez, mely mint a közvélemény fogalmával kapcsolatos, szintén megbeszélésre vár.

7. A vezetők kérdése.

Schmoller közismert meghatározása szerint a közvélemény a társadalom inkább passzíve viselkedő részének válasza az aktív rész cselekvésmódjaira.⁷⁹ E körülírás egy-

⁷⁹ „Die öffentliche Meinung ist die Antwort der zunächst mehr passiv sich verhaltenden Teile der Gesellschaft auf die Wirkungsweise des aktiven Teiles. Bestimmte Nachrichten erwecken bestimmte Gefühle und Stimmungen, Regierung, Parteiführer, Journalisten, Kirchen- und andere Lehrer, Geschäftshäuser und Börsenleute suchen durch den psy-

felől számol azzal a szociológiai ténnyel, mely szerint minden társias alakulatban szembeállíthatók az egyik oldalon a vezetők és az uralmon levők, a másikon a vezetettek s az alattvalók,⁸⁰ másfelől sejtetni engedi az élen járóknak különleges szerepét a közvélemény kialakulásának folyamatában. Anélkül, hogy a vezetők nagy problémájával csak érintőleg is foglalkoznék, annyit megállapíthatok, hogy a legegyszerűbb s legjelentéktelenebb társas érintkezés során is mindig észlelhető valamelyes súlykülönbség az egymással társalgás, beszélgetés, levélváltás, stb. formájában érintkezők között. Hogy min nyugszik ez a súlykülönbség: a másikénál, a többiénél nagyobb tanultságon, a társadalmi helyzetből folyó tekintélyen, személyi presztizsen, a fellépés erőszakosságán, az erősebb hangon, stb., az közömbös, — tény az, hogy a sok közül egy, néha több valóban az *élen jár* s míg az ő funkciója abban merül ki, hogy példájával, cselekvésével, állásfoglalásával, eszméivel, gondolataival, akaratirányjaival ő adja a mintát, addig a többinek funkciója e mintának vagy változatlanul vagy csekély változtatással való követése.⁸¹

chophysischen Apparat heute auf das Publikum zu wirken wie es früher nur Redner konnten“; v. ö. Grundriss der Volkswirtschaftslehre 7—10. kiad. 1908. 14. l.

⁸⁰ A vezetők szerepének problémájával széles körű irodalom foglalkozik; csak néhány művet említve fel, a következőket emelem ki: *Vierkant*, Führende Individuen bei den Naturvölkern; Zeitschr. für Socialwissenschaft 11. évf. 1908. 542—553., 623—639.; *Koller*, Das Massen- und Führerproblem in den freien Gewerkschaften, 1920., u. o. Gesellschaftslehre II. kiad. 1928. 37., 284. s köv. 1.; *Thurnwald*, Führerschaft und Siebung. Zeitschr. für Völkerpsychologie II. évf. 1926.; *Oppenheimer*, Machtverhältnis című tanulmányának 3. Führerschaft und Herrschaft című fejezete. Handwörterbuch der Soziologie 1931. 339—340. l.; *Geiger*, Führung, u. o. 136—141.; *Schlüter*, Führung, 1927.; *Stieler*, Person und Masse, 1929.; *Bäumer*, Sinn und Formen geistiger Führung, 1930.; *Leopold*, Das Prestige, 1916; *Wieser*, Das Gesetz der Macht, 1926. 47., 75., 236. s köv. 1.; *Clayton*, Leaders of the People, 1910.; *Brent*, Leadership, 1908.; *Bogardus*, Fundamentals of Social Psychology, 1924., IV. Leadership and Interstimulation, 371—471. l.; *Miller*, Leadership, 1920.; *Odin*, Genèse des grands hommes, 1895.; *Chabaneix*, Physiologie cérébrale, 1897—98.; *Worms*, Philosophie des sciences sociales, III. k. 1920. 98. s köv. 1.

⁸¹ „Führer sein, heisst nichts anders als in Sachen eines gemeinen Wesens der Erste sein. Die gesellschaftliche Funktion des Führers ist *Vorgehen*, die der Masse ist *Nachfolge*“; v. ö. *Wieser*, Das Gesetz der

A politikai, művészeti, tudományos, gazdasági közvélemény kialakításánál szerepet játszó vezetők legtöbbször felismerhetők, a történelem meg is örökíti nevüket, — a mindennapi életben érvényesülő — az egyes embereket s ezek cselekményeit értékelő közvélemény vezetői viszont rendszerint elérhetetlenek, névtelenek. A magánéletet érintő közvélemény folyamatában az anonim vezetés a szabály⁸² s az élen járó csak kivételes esetekben lép ki a homályból, így, ha az állásfoglalás erősen közérdekű, ha a vélemény elterjedésének biztosítása személyes fellépést vagy felelősségvállalást kíván, vagy ha jogi kényszernek engedve veti le a vezető a névtelenség palástját.⁸³

Geiger szerint azok, kik a közvélemény irányát megszabják, csak befolyásolnak, de nem vezetnek.⁸⁴ Részemről nem osztom e nézetet, mert ha a vezetésen lényegileg a követés készségének másokban való kisebb-nagyobb fokú kifejlesztését értjük, akkor a befolyásolás is vezetés; különben is a befolyásolás a vezetésnek csak módja, eszköze és nem a vezetés fogalmával szembeállítható minőségi ellentét. A csupán passzive viselkedő vagy csekély aktivitást kifejtő vélemény-befogadókkal szemben mindig vannak néhányan, kik az aktív, a szintadó, a véleménytartalom lényegét meghatározó, az értékítélet irányát megszabó szerepet játszó s ezek — legyenek bár ismeretlenek — a kezdeményezők, a vezetők. Az iniciatíva — mint *Dacey* helyesen jegyzi meg — mindig egyestől ered.⁸⁵ De nem is lehet ez másként, mert a

Macht, 1926. 51. l. A vezetők szerepének jelentőségét *Jehlicska* is hangsúlyozza annak ellenére, hogy a közönséget teszi meg a közvélemény alanyának; v. ö. *Jehlicska*, A közvélemény, 1916. 8. l.

⁸² „In der Sphäre des privaten Lebens herrscht die anonyme Führung“; v. ö. *Wieser*, i. m. 56. l.

⁸³ Pl. rágalmozási perekben, bár a terjesztő is felel (v. ö. 1914:41. t.-c. 1. §), de ha a sértett el tud jutni a forrásig, ezt is feleletre szoríthatja.

⁸⁴ „die Mächte, die öffentliche Stimmung oder öffentliche Meinung machen: Presse, Agitatoren usw. haben mehr oder weniger Einfluss, aber sie führen nicht“; v. ö. Handwörterbuch der Soziologie, 1931. 137.

⁸⁵ „The initiation — it has been said — of all wise or noble things comes, and must come from individuals; generally at first from some one individual, to which it ought surely to be added that the origi

közvélemény nem a Walpurgis-éjjelnek valamiféle varázslatos tüneménye, hanem emberi termék, emberi forrásból fakadó jelenség, egy vagy néhány hangadó, befolyásos, bármi okból súllyal bíró egyén kifejezésre juttatott véleményének, értékítéletének átsugárzás folytán szétterjedése mások között. Ezek a kezdeményezők a továbbhümpölygő közvéleménynek valóságos megindítói,⁸⁶ mely minőségükben magukkal ragadják az érdekeltség körében levőket, kik majd a vezető iránti bizalomból, ritkábban megfontolás és meggyőződés alapján, sokszor merőben kényelemből s a függőségnek sejtelemszerű érzését követve, majd ismét az utánczás ösztönének hódolva, sőt elég gyakran tudattalanul fogadják el a velük közölt véleményt. Az illetéknép útjára induló vélemény — természetesen — csak azok részéről találhat befogadásra, kik a véleménytartalommal és az értékítélet irányával lelki berendezettségüknél fogva legalább lényegileg egyetértének, vagy erre meggyökeresedett hiedelmeik, elveik, nézeteik, esetleg előítéleteik alapján hajlamosak; amely körülmény éppenséggel nem zárja ki a kezdeményezőknek vezető szereplését, mert az is vezető, ki a sok ember tudatvilágában formátlanul, lappangva élő tartalomnak alakot ad s azt tudatosítja.⁸⁷ A kifejtettekhez képest *Sauer*-nak azt a tételét, mely szerint a közvéleménynek reális alanyai azok, kik a tényleges vezetést átveszik,⁸⁸ azzal a módosítással tar-

nation of a new folly or of a new form of baseness comes, and must in general come, at first from individuals or from some one individual"; v. ö. *Dacey*, *Law and Public Opinion in England*, 1905. 20. l.

⁸⁶ Meggyőzően fejt ki e gondolatot *Ross*, *Social Control* című művében: „Thus arises the contrast of influencers and influenced, leaders and led, which does so much toward explaining how minds of weight and worth come to their own under a popular regime. These knots of influential men, which in time spontaneously arrange themselves into higher and lower, constitute the nerve centres or ganglia of society. They are the rallying points of public opinion...“ v. ö. *Social Control*, 1928. 102—103.; v. ö. még *Menger*, *Uj erkölestán*, 1907, 13—14. l.

⁸⁷ „dann sind die Führer doch auch die Schaffenden, die aus einem unbestimmten Sehnen des Volkes einen Gedanken scharf und klar prägen“; v. ö. *Sauer*, *Die Ehre und ihre Verletzung*, 1915. 52.

⁸⁸ „Die realen Subjekte der öffentlichen Meinung sind im Grunde diejenigen, die tatsächliche Führung übernommen haben“; v. ö. i. m. 51. l.

tom elfogadhatónak, hogy a közvélemény *kialakítói* azok, kik mint vezetők akár a reakció kezdetleges stádiumában, akár a későbbi racionalizálódási folyamatban, tehát az esetleges viták, a diskusszió során túlsúlyuknál fogva a tovább szárnyaló véleménynek tartalmát és irányát meghatározzák.

8. A közvélemény tárgya.

A közvélemény kialakítóinak s hordozóinak megállapítása után szükséges lesz még a tárgy, s ezzel kapcsolatban az osztályozás, az eszközök és végül az érték kérdéseivel foglalkoznom.

Dékány szerint „tárgyára nézve a közvéleményt az jellemzi, hogy korlátot nem ismer, mint a jog“.⁸⁹ Fogalmi szempontból csakugyan közömbös a dolog, melyet a közvélemény értékelésének körébe von, de viszont kell, hogy a kérdéses dolog valami okból szélesebb körben érdeklődést keltsen s hogy arra vonatkozólag ellenvélemény alakuljon vagy alakulhasson ki.

Amely dolog nem kerül a közérdeklődés középpontjába,⁹⁰ vagy — bár rövid időre s átmenetileg — annak legalább is közelébe, az még csak alkalmát sem teremti meg a sok ember részéről való foglalkozásnak s így nem lesz tárgya a közvéleménynek s arra vonatkozólag legfeljebb oly egyéni állásfoglalások jönnek létre, melyek az individuális tudatkörből ki sem kívánkoznak.⁹¹ A közérdeklődés hiánya: a

⁸⁹ V. ö. *Dékány*, A közvélemény erővesztésének okai a modern társadalmakban. Budapesti Szemle, 1926. évf. 407. Ugyanígy *Bauer*: „Kaum eine Beziehung dürfte es zwischen Menschen gehen, in der nicht die öffentliche Meinung in irgendeiner Weise zur Geltung käme“; v. ö. Die öffentliche Meinung, 1914. 146.

⁹⁰ „There is always a focus of attention around which the opinion of the individuals which compose the public seems to revolve“; v. ö. *Park-Burgess* i. m. 791. 1.

⁹¹ Találó tehát *Paulsen* fogalommeghatározása, mely szerint a közvélemény „ist die Summe alles dessen, was man in der Gesellschaft über alles, was die Aufmerksamkeit auf sich zieht, redet und hört, meint und urteilt“; v. ö. Ethik. VIII. kiad. II. k. 304.; még élesebben domborítja ki ezt az ismérvet *Sauer*: „in der... Gemeinschaft sind es die gemeinsamen Interessen, die den Gegenstand der öffentlichen Meinung bilden“; v. ö. Die

dolognak a közönséghez, a több emberhez való viszonylatát jellemző értéknélküliségéből származik, melyet legtöbbször a kérdéses dologtól való időbeli vagy térbeli távolság idéz elő.⁹² Előfordulhat természetesen, hogy a régmúlt idők valamely dolga újból magára tereli a figyelmet, mikor is az ismét tárgya lesz a közvéleménynek (pl. amikor a közéletben szerepelt egyén születésének vagy valamely intézmény létrejöttének centennáriuma során annak ismét értékelésére kerül a sor).

Mint említettem, az is kell, hogy a dolog különböző, egymástól eltérő, esetleg szembekerülő nézetek kialakulására⁹³ s így az ellenkező álláspontok megvitatásának lehetőségére adjon alkalmat. Amely dologra vonatkozó felfogás biztos tudáson, nézeteltérést nem engedő meggyőződésen nyugszik, az nem lehet vitatkozásnak és tehát a közvéleménynek sem tárgya. Találónan jegyzi meg *Hornyánszky Gyula*, hogy: „az egyszeregről nem mondhatjuk, hogy közvéleménynek, legfeljebb, hogy *köztudatnak*, helyesebben *közismeretnek* tárgya“, és tehát, hogy „Kopernikus világregszere csak addig az időpontig lehetett a közvélemény vitatott kérdése, míg nem vonult be az exakt ismeretek birodalmába“.⁹⁴ Az oly dologra sem alakulhat ki egyáltalában, vagy legalább is nem fejlődhetik a szó igazi értelmében vett közvélemény, amelyhez kapcsolódó nézet a vallásos hit, vagy a hagyomány erejével köti le a mindennemű ellennézetet elutasító és tehát vitatkozást nem engedő lelkeket.⁹⁵

Ehre etc. 48. l.; erre az ismérvre utalnak különben már *Voltaire*-nek következő szavai: „Il est clair que tous les peuples n'ont aucune opinion sur les choses dont il n'ont point d'idées“; v. ö. *Dictionnaire philosophique*, VI. k. („Oeuvres“, 298. l.)

⁹² „Nur das unmittelbar Vergangene oder das alsbald Bevorstehende beschäftigt sie“; v. ö. *Holtzendorff*, i. m. 37.

⁹³ V. ö. fent 27. l.

⁹⁴ V. ö. *Hornyánszky Gy.* A közvélemény elmélete. Athenaeum, 1923. évf. 91.

⁹⁵ „in savage, barbarous, and semicivilized cultures the opinion of the group was so bound by tradition and custom that public opinion in the modern sense could get no great development“; v. ö. *Ellwood*, *The Psychology of human Society*, 1925, 224–230.

A közvélemény tárgya a kifejtetteknél fogva tehát minden oly dolog, mely nagyszámú emberek érdeklődésének körébe jut, s amelyre vonatkozással eltérő nézetek képződésének a lehetősége kizárva nincs.

9. A közvélemény osztályozása.

A közvélemény különböző szempontból többféle *osztályozásoknak* enged helyt.⁹⁶ Ezek közül kitűzött célohoz képest csupán arra kívánom a figyelmet felhívni, amely a tárgyként szereplő dolgok szembeállíthatóságán nyugszik, mert a közvélemény-büntetés mint következmény, ez osztályokon belül csupán az egyik fajtájú közvéleménynek folyománya, — s így közelebbről csak az a kategória érdekel — mely a közvélemény-büntetés jelenségéhez vezet.

⁹⁶ A közvélemény osztályozásainak köréből *Tönnies* kísérletei hívják fel a figyelmet. Szerinte különbség tehető az „eine öffentliche Meinung“, a „die öffentliche Meinung“ és a „die Öffentliche Meinung“ között; az első „ist... die im wesentlichen einmütige oder doch dafür geltende Meinung irgendeines Kreises“; v. ö. i. m. 130. l., — a másodikat teszik „die öffentlich kundgegebenen, allen sich mitteilenden Ansichten, — mannigfach und bunt und einander widersprechend, ja leidenschaftlich bekämpfend, Ansichten“, v. ö. i. m. 132. l.; — a harmadik lényegileg „eine Wille... eine bewusste und ausgesprochene Willensform, nach Art des Beschlusses, den ein Gerichtshof oder eine beschlussfähige Versammlung fasst“, v. ö. u. o., vagy máshol: „Öffentliche Meinung ist der geistige Ausdruck des gleichen Gemeinwillens der sich in Konvention und in Gesetzgebung dartut“, v. ö. i. m. 77. l. — Ugyancsak *Tönnies* a hazállapot hármassága alapján különbséget tesz szilárd, cseppfolyós és légnemű közvélemény (feste, flüssige, luftartige öffentliche Meinung) között; szilárdságon a meggyőződés egyöntetűségét, folyékonyságon annak kezdeti határozatlanságát s légneműsége bizonytalanságát értvén; v. ö. i. m. 24., 137. l.; e felosztások kritikájára v. ö. *Hornyánszky* i. m. 100. l. — *Münzner* az állandóság jellegével bíró közvélemény mellett kiemeli a „die öffentliche Meinung des Tages“ névvel illetett fajt; v. ö. i. m. 51. l. (erről különben *Tönnies* is szól a „luftförmige Öffentliche Meinung“ keretében; v. ö. i. m. 241.); a tárgy szerinti megkülönböztetéssel találkozunk egyebek között *Georg Jellinek*-nél, ki a közvéleményt „über Angelegenheiten sozialer und politischer Natur“ megnyilatkozó társadalmi nézetnek minősíti; v. ö. *Das Recht des modernen Staates. I. Allg. Staatslehre II.* kiad. 1905., 99. l.; kiértezhető a tárgyak szerint való megkülönböztetés *Holtzendorff*-nál (i. m. 58. s. köv. l.); *Sauer*-nál (i. m. 58. l.) és *Dékány*-nál is. (Bpesti Szemle 1926. évf. 412., 421. l.)

A kérdéses osztályozásnál abból a tapasztalati tényből indulhatunk ki, hogy a közérdeklődést kiváltó dolog gyökerei vagy a közélet, vagy a magánélet talajáról nőnek ki. Az érdeklődést felkeltő dolog ugyanis vagy a politikai, gazdasági, tudományos, művészeti, stb. világhoz tartozó rész, vagy az egyes ember magánéletének darabja. Ehhez képest lehet szó a közélet s a magánélet dolgait értékelő közvéleményről (rövidebb lélekzetű terminológiát nehéz találni; talán így: *közéleti és magánéleti közvélemény*). Kiágazásai-ban mindenik átterjedhet a másik körbe, sőt a tárgyként szereplő dolog kettős gyökérrzel is bírhat, amihez az a további következmény fűződik, hogy a kérdéses dolog a közvélemény másik fajtáját is foglalkoztatja. Lehet például a tárgyként az érdeklődés központjába kerülő dolog — melyen, mint említettem személy, cselekmény, viselkedés, intézmény, eszmetartalom, stb. egyaránt értendő — valaki *magánéleti*, de a közérdeklődés szempontjából nem közömbös egyéniségével, cselekvésével, vagy mulasztásával (például, hogy az ellene elkövetett becsületsértés esetében keresi-e valami módon megsértett becsületének helyreállítását, vagy napi-rendre tér a történetek felett), — lehet valaki, kit nem magánéletének mozzanatai, hanem *közéleti* szereplésének jelenetei állítanak a közérdeklődés fóruma elé (például egy kormányfőnek az infláció kérdésében elfoglalt álláspontja), — lehet végül, hogy a közéletben szereplő egyénnek merőben magánéleti viszonyát, vagy a magánegyénnek közre kiható cselekvését vonja a közvélemény értékelő hatáskörébe (például elismerőleg nyilatkozik arról a magasrangú köztisztviselőről, ki mindennapi áldozó s megszólalással kíséri azt, ki például minden kormányválság alkalmát arra használja fel, hogy bársonyszékbe jusson).

E kétfajta közvélemény abban is különbözik egymástól, hogy míg a közéleti közvélemény alig, vagy csak mint titkos és lappangó⁹⁷ alakulhat ki oly időkben, melyekben a gondolat- s véleménynyilvánítás szabadsága gúzsba van

⁹⁷ Varga Béla szerint lappangó közvéleményről akkor van szó, amikor „a terror tudatos hallgatásra kényszerít sokakat s ebben az esetben, a lappangó közvéleményt ők képviselik egy néhány ember lármája és sikere ellenére is“; v. ö. i. m. 28. l.; v. ö. *Hornyánszky*, i. m. 95.

kötve,⁹⁸ addig a magánéleti közvélemény keletkezését s szétterjedését ily körülmények vagy egyáltalában nem, vagy csak kevésbé akadályozzák, ami természetes, mert a közügyeket és a kormányzáson kívül eső személyeket nem érintő vélemény létezésével s tartalmával még a legdespotikusabb korszak sem törődött, mely — s ez igen jellemző — csak a *közügyek* tárgyában óvatos vagy vélemény nélküli egyéneket illette a „les honnêtes gens“, s a „wohlgesinnte Leute“ többé kevésbé gúnyoros kifejezéssel.⁹⁹

10. A közvélemény eszközei.

A közvélemény kialakulásánál szerepet játszó *eszközök* száma és nemei rendkívüli nagy változatosságot mutatnak s különbözők bizonyos tekintetben a közvéleménynek a tárgyak szerint most megállapított két fajtájára szegzett szempontból is, amennyiben míg a magánéleti közvéleménynél ma is inkább a társas érintkezésnél elröppent szavak s

⁹⁸ „Where-ever men are forbidden by governmental or other authority to assemble, to hold meetings, to speak or write freely, or wherever they stand in fear of losing social position, or employment, or property, if they freely speak their minds, there is no true public opinion“; v. ö. *Giddings*, *The Elements of Sociology*, 1923. 156.; ugyanígy *Ellwood*: „Freedom of intercommunication and the encouragement of freedom of thinking are necessary for the formation of a public opinion“; v. ö. *The Psychology of human Society*, 1925. 230. l. — Ahol — mint még Angliában is pár évszázaddal ezelőtt — halálbüntetéssel fenyegették azt az alattvalót, ki kormányzati cselekményeket nyilvánosan bírálni mert (v. ö. *Holtzendorff* i. m. 32. l.), ott természetesen közvélemény nem fejlődhetett ki, bár tagadhatatlan, hogy az elnyomás reakciójaként épp a cenzura s a kormányzati cselekvések titkossága korában lett erőssé a lappangó s utóbb annál erőszakosabb kitérések talaját előkészítő közvélemény, úgy hogy találóan illeti *Holtzendorff* a XVIII. századot a „Zeitalter der öffentlichen Meinung“ kifejezéssel; v. ö. i. m. 24. — A XVIII. század titkos közvéleményének erőteljességére v. ö. *Vreede*, *De regering en de natie sedert 1795*. Amsterdam, 1845.

⁹⁹ Nem érdektelen, hogy az ilyen opportunizmusból visszavonuló egyéneket *Mirabeau* a társadalom legkárosabb elemeinek minősítette: „ceux, qu'on appelle les honnêtes gens... faute de généraliser leurs idées, et de saisir l'ensemble du système soeiel, sont vraiment de dangereux citoyens, et les plus funestes, ennemis peut-être de l'amélioration des chases humaines“, v. ö. *Mirabeau*, *Sur la liberté de la presse*. Imité de l'Anglais de Milton. Londres, 1787.; idézve *Holtzendorff* i. m. 66. l.

kifejező taglejtések, addig a közéleti közvéleménynél ezidő szerint főleg a napisajtó s az ezzel sok vonatkozásban rokon rádió a szétterjedés legerősebb tényezői. A magánéleti közvélemény magvának elhintése eredményes csak akkor lesz, ha a mag termékeny talajra talál s annak kicsirázását s bokorrá, terebélyes fává fejlődését a kedvező körülmények elősegítik. A talaj termékenységét s a körülmények kedvező voltát a gondolat s érzelem kifejezésére és tehát a vélemény közlésére alkalmas eszközök biztosítják, melyek *Tönnies* szerint néma és hangos jelzésekre oszthatók.¹⁰⁰ Amazok sorába tartoznak a taglejtés, fejbólintás, fejrázás, arcjáték, szábiggyesztés, homlokráncolás, mosolygás, kézlegyintés és hasonló, melyekkel helyeslés és rosszalás, dicséret és gáncs, elismerés és megvetés egyaránt nyilváníthatók. E néma kifejező jelek gyakran nemcsak az egyszerű közlésre szorítóknak, hanem egyszersmind — különösen ha érzelmet is tesznek érzékelhetővé — a *Mc Dougall* által aktív rokonszenvenek nevezett dispoziციót is kialakítják¹⁰¹ s ezzel a címzettben hasonló érzelmet fakasztanak, miáltal ezt az együttjáró gondolattartalom befogadására és átvételére is hajlamosítják. *Horatius* ismert tétele: „Si vis me flere dolendum es“ is erre az igazságra utal. A hangos gondolat- és érzelmjelzéseknek se szeri, se száma; a taps, fütty, lábbal dobogás (a német egyetemi diákságnak évszázados, ma is viruló szokása a lápkopogás és csoszogás, mely nem egyéb, mint a tanár előadásához fűződő közvélemény-megnyilatkozás), morgás, sziszegés, kiabálás stb., mindmegannyi kifejezői a véleménynek; legjelentősebb eszköze volt azonban s ma is a véleménynyilvánításnak az élőszó s a gondolatnak írásfoglalása, utóbb a sajtó, mely lehetővé tette a gondolat-tartalomnak aránylag rövid időn belül rendkívül nagyszámú érdeklődők részéről való tudomásulvételét. „Régi időkben — úgymond *Nordau* — a közvélemény ezer kicsi vonásból tevődött össze: a királyfi és előkelő úr röpke szavából, a szabóságor jelentőségteljes fejcsóválásából, a korcsmai borozóban

¹⁰⁰ *Tönnies* különbséget tesz a „stumme“ és „laute“ Zeichen között; v. ö. i. m. 81.

¹⁰¹ V. ö. *William Mc Dougall*, *An Introduction to Social Psychology* 20. kiad. 1926. 78—79., 144. l.

s az ángyom-asszony pletykáiból, a délutáni látogatások idején, a piacon, a fonóban... Ma ellenben a közvélemény jól szervezett hatalom és van olyan eszköze, melyet az egész világ elismer teljhatalmú képviselőjének s ez eszköz a sajtó.¹⁰² Nem kétséges, hogy rendkívül nagy a befolyása a sajtónak a közvélemény kialakulásánál, mert minden más véleményterjesztési módozatot háttérbe szorítva e téren úgyszólván egyeduralomra tett szert.¹⁰³ Ez a széleskörű szerepe azonban inkább a *közéleti* közvélemény irányának s tartalmi elemeinek meghatározásánál közelíti meg a kizárólagosság határát. A *magánéleti* közvélemény kialakításának eszközei ma is inkább a társalgás közben elejtett megjegyzések, a négy szemközti nézetközlés, a kisebb körben elhangzó dícsérő vagy rosszaló megnyilatkozás, sokszor a célzatos agyonhallgatás és hasonlók, mert a sajtó a magánéletnek viszonylataival alig, illetőleg csak akkor foglalkozik, ha azok erősen közérdekűek.¹⁰⁴ A közvélemény-büntetést kitermelő közvélemény elsőrendben tehát ma is a szabad társalgás,¹⁰⁵ levélváltás, kötetlen eszmecsere, kisebb körökben lezajló megbeszélések során jön létre s így terepe a család, az ismerősök és barátok köre, a fogadószoba, a kávéházi, kaszinói s korcsmai összejövetelek, az üléstermek, a hivatali helyiségek stb.¹⁰⁶

¹⁰² V. ö. Nordau, Konvencionális hazugságok, 1913., 353. l.

¹⁰³ „The first function which a newspaper supplies is that which was formerly performed by the village gossip“, v. ö. R. E. Park, The City, az American Journal of Sociology 20. évf. 606. l.

¹⁰⁴ „newspapers... cannot compete with the village gossips as a means of social control. For one thing, the newspaper maintains some reservations not recognized by gossip, in the matters of personal intelligence. For example... the private life of individual men or women is a subject that is for the newspaper taboo“, v. ö. R. E. Park, i. m. 607. l. — Az újabban elburjánzott zugsajtóra e megállapítás kevésbé talál.

¹⁰⁵ A társalgás fogalmára legtalálhatóbb Tarde körülírása: „Par conservation, j'entends tout dialogue sans utilité directe et immédiate, où l'on parle surtant pour parlez, par plaisir, par jeu, par politesse“, v. ö. i. m. 83. l.

¹⁰⁶ Holtzendorff szerint az antik tragédiák chorusához hasonlóan ítélkező közvélemény megnyilatkozik: „in der freien Rede, in der Familie, im Salon und im Wirthshaus, in Versammlungen aller Art...“ v. ö. i. m. 2. l.; v. ö. Gusti i. m. 54.

A több ember tudatvilágában bizonyos dologra vonatkozóan kialakult vélemény tartalmi azonosságának feltétele ugyan — mint említettem —, hogy az érdeklődők a bennük élő hagyományok, meggyőzések, hiedelmek, sokszor előítéletek erejéből nagyjában hasonló gondolat- és érzelmi síkon szellemi közösséget alkossanak,¹⁰⁷ ez azonban nem jelenti azt, mintha a diszpozicionális eltérések címén az ily szellemi közösségen kívül esők oda bevonhatók s a csatlakozásra hajlamosíthatók ne lennének. Ellenkezőleg; — az emberiség egész fejlődéstörténete kiáltó példája annak, hogy az alacsonyabb vagy eltérő felfogásbeliek rövidebb-hosszabb idő alatt felemelhetők vagy áttérhetnek a magasabb és illetőleg megfelelőbbnek mutatkozó színvonalra, az ily munkában nem csekély rész jut az egyéniségeket, társadalmi osztályokat, nemzedékeket átalakító közvéleménynek, mely jelszavakkal, agitációval, propagandával, közmondásokkal, hasonló eseteknek azonos értékelésével mindinkább kiküszöböli vagy legalább is kiküszöbölni törekszik az eltéréseket.¹⁰⁸

11. Fogalommeghatározás.

Fogalommeghatározásba foglalva össze eddigi fejtegetéseim eredményeit, a következő megállapításhoz jutok: *Közvélemény valamely közérdeklődést keltő dologra vonatkozóan határozatlan számú emberekből álló közösség egyesének tudatvilágában szellemi kölcsönhatás folytán azonos irányban kialakult nézeteltérést engedő s lényeges pontjaiban egyező tartalmú értékítélet.*

E fogalommeghatározás után, mely a szociológiai alapvetést nyújtó rész záróköve, áttérhetnénk már a közvéleménybűntetés fogalmának, alakjainak s jelentőségének ismerteté-

¹⁰⁷ V. ö. fent 42. l.; erre utal Lowell is: „In fact such ideas often begin with individual thinkers as philosophic or ethical principles and slowly through other thinkers until they leaven the whole mass of popular thought“; v. ö. Lowell, Public Opinion 1926. 88. l.

¹⁰⁸ A jelszavak, közmondás, agitáció, propaganda mint a közvélemény eszközei külön tanulmány tárgyává tehetők; v. ö. idevágólag Münzner, i. m. 42.; Lowell, i. m. 90., Raymond Dodge, The Psychology of Propaganda, Religions Education 15. évf. (1920) 241—252. l.; Le Bon, A tömegek lélektana, 1913. 107. s köv. l.

sére, előbb mégis szükségesnek tartom a közvélemény érték-problémájára kitérni, annál is inkább, mert e vizsgálódás eredménye nem csekély mértékben fog segítségül szolgálni a magánéleti közvélemény judikatív szerepének minden irányú megvilágosításánál.

12. A közvélemény értékének problémája.

Ha a közvéleményről elhangzott vélemények felett szemlét tartunk, meg kell állapítanunk, hogy a szellemi életnek egyes vezéregyéniségei nem sokra becsülik annak értékét. *Bluntschli* szerint még a művelt egyénekből álló közönség véleménye is mindig felületes, mert rendszerint azoknak sincs módjukban minden olyan körülményt megismerni, amelynek figyelembevétele a helyes állásfoglalást biztosítaná; ezenkívül a pillanatnyi szenvedélyek is gátolják a tisztánlátást, sőt előfordul, hogy a közönséget egyenesen tévútra vezetik. Megesik, hogy egyetlen kiváló egyén igazabban lát, mint az egész világ.¹⁰⁹ *Shakespeare* a *Troilus és Kressidában* *Thersites* útján így nyilatkozik: „Átok az emberek véleményére! Hordhatni azt kifordítva, befordítva, mint a birka-bundát.“¹¹⁰ A VIII. Henrik király című színműben *Wolsey* a közvélemény tárgyilagosságának hiányára hívja fel a király figyelmét, mondván:

„ nem szabad
Letérni pályánk útjáról, csupán
Mert rágalom bánt, mint az új hajót
Rabló halak kísérik szüntelen,
Bár semmi hasznuk abban, csak hiú
Hajtóvadászat! Olykor legnemesb

¹⁰⁹ „Das gemeine Urteil auch der gebildeten Klassen wird fast immer oberflächlich sein. Es ist nicht möglich, dass sie alle Umstände kennen und alle Gründe aufgedeckt haben, von denen der Entscheid in wichtigen Dingen abhängt. Die öffentliche Meinung kann von momentanen Leidenschaften der Menge getrübt, sie kann sogar künstlich irregeleitet werden. Ein einziges bedeutendes Individuum kann richtig sehen, wo alle rings umher falsch sieht“. *Bluntschli*, v. ö. *Deutsches Staatswörterbuch* VII. k. (1862) 345. l., idézve *Bauer*, i. m. 49. l. 3 jegyz.

¹¹⁰ V. ö. *Shakespeare* összes színművei. II. köt. 1902. 61. l.

Tettünket a gonosz s bárgyú ítélet
 Rossznak kiáltja, vagy tagadja, hogy
 Mi tettük; míg a rosszat, mert talán
 Hogy szembe ötlőbb, éig emeli.“¹¹¹

Goethe a közvélemény ítélkezésének értékét azzal a pár szóval intézi el, hogy: urteilen gelangt ihr miserabel“, de egyébként sem becsüli sokra a többség állásfoglalását, melynek kialakításában szerinte néhány vezetőn kívül a vakon követő tömeg vesz részt anélkül, hogy tudná, mit akar.¹¹² *Schopenhauer* keserűséggel állapítja meg, hogy az emberiség előrehaladásának legfőbb akadály a körülmény, hogy a nép nem a legokosabbakra, hanem a lehangosabbakra hallgat.¹¹³ *Bismarck* „öffentliche Dummheit“-nak minősíti a közvéleményt.¹¹⁴ Többen a befolyásolhatóságot róják fel hibájául, így *Dékány*, ki szerint „a közvéleményt lehet hangolni, lehet megnyerni duzzasztó erejét a politikus bárka számára“.¹¹⁵ De hogy nem csak politikai vonatkozásában ingatag ez a *Richard Wagner* által tirannusnak nevezett hatalom,¹¹⁶ hanem a tudományos, irodalmi és művészeti viszonylatban is, arra a sok példa közül csak *Katona* Bánk bánjának sorsát említem fel. A halhatatlan emlékü szerző 1814-ben írja meg darabját, melyet a censura nem ereszt a színpadra. Erre a költő átdolgozza és kinyomatásra előkészíti művét és felajánlja azt szülővárosának. A könyv 1821-ben megjelenik nyomtatásban, de se a korbeli írók, se a közönség nem érdemesíti figyelmére. Szinte már az agyonhallgatás végzete éri a darabot. Mikor azonban felépül a pesti Nemzeti Játékszín s itt színre-

¹¹¹ V. ö. Shakespeare összes színművei. IV. köt. 38. l.

¹¹² „sie besteht... aus... der Masse, die nachtrollt ohne nur im Mindesten zu wissen, was sie will“, v. ö. *Goethe*, Sprüche, Maskenzüge. Goedeke-kiadás. 4. k. 252.

¹¹³ „Das Haupthindernis der Fortschritte des Menschengeschlechtes ist, dass die Leute nicht auf die hören, welche am geschicktesten, sondern auf die, welche am lautesten reden“; idézve *Bauer* i. m. 47. l.

¹¹⁴ V. ö. *Bismarck*, Gedanken und Erinnerungen. II. k. 28.

¹¹⁵ V. ö. Budapesti Szemle 1926. évf. 408.

¹¹⁶ V. ö. Gesammelte Schriften und Dichtungen. IV. kiad. 8 k.

kerül, földereng a mű bece s rövid időn belül elnyeri a díshelyet drámairodalmunk terén.¹¹⁷

Szemben ezekkel az aláértékelő nézetekkel, nem kisebb egyéniség, mint *Aristoteles*, azért becsüli többre a közönség véleményét, mint az egyesekét, mert míg ezek a dolognak csak némely részét látják, addig az összesség az egészet szemléli.¹¹⁸ A diplomáciai világ körében is ez a „több szem többet lát“ elvére alapított nézet az uralkodó, melynek túlértékelő irányát nyilván némi gúnnyal, de találóan jellemzi a következő közkeletű mondás: „Il y a quelqu'un, qui a plus d'esprit que Monsieur de Talleyrand, c'est tout le monde.“¹¹⁹

E nézeteltérések jobbára szubjektív forrásból fakadók s legnagyobbbrészt vérmérsékleti különbségekre vezethetők vissza. A nyugodt és kényelmes életet szerető emberek könnyebben igazodnak a közvéleményhez, melynek igazságában épp ezért nem kételkednek, — az újításra, a meglevővel szembehelyezkedésre hajlók viszont hamar készek a bírálatra s az általánosan követett nézetek félretételére. A nagy szellemek általában nem sokra becsülik a közvéleményt,¹²⁰ de azért adnak rá. Jól mondja *Herczeg Ferenc*: „Az erős ember lenézi ugyan az együgyű hangzavart, amelyet a világ ítéletének szokás nevezni, de azért semmitől sem fél annyira,

¹¹⁷ V. ö. *Beöthy*, A magyar irodalom története, 1896. II. k. 332—333 l.

¹¹⁸ V. ö. *Aristoteles*, Politika. Fordította: Szabó Miklós. 1923, III. k. 11., 87. l.: „a sokfejű tömeg, amelynek mindegyik tagja bizony nem komoly férfi, mégis, ha összesereglik, többet érhet amazoknál, persze nem egyenként, hanem egészben véve, aminthogy a közadakozásból összehordott lakoma is többet ér, mint az, amelyet egy ember költsége fedez; mert egy népes tömeg mindegyik tagjában van egy morzsányi erény és értelem és ha ilyen tömeg összegyülekezik, mintegy egy emberré válik s miként sok lába, keze és sok érzéke van, ugyanazt mondhatjuk jelleméről és értelmi képességéről is. Ezért is ítéli meg helyesebben a nagy közönség a zenei és költői műveket: az egyik ember ezt, a másik azt veszi észre bennük, mind együttvéve aztán megítélik az egészet.“

¹¹⁹ Közölve *Bismarcks Gedanken und Erinnerungen*, I. 310.

¹²⁰ *Tönnies* szerint tapasztalati tény „dass alle grossen und kraftvollen Geister das Urteil der öffentlichen Meinung gering schätzen“ (v. ö. i. m. 228. l.).

mint attól a gondolattól, hogy őt valaki gyöngének tarthatná“ (Lélekrablás).

Helyes álláspontra jutandó, nézetem szerint külön kell tartani a közvéleményben kifejezésre jutó *gondolattartalom értékét* a közvéleménynek bizonyos *célok* szolgálatában alkalmas voltán forduló értékétől. Az első vonatkozásban a közvélemény *tartalmát* mérjük hozzá az értékeszmék valamelyikéhez (az igazsághoz, szépséghez vagy jósághoz) s így értékítéletünkkel annak *önértékét* állapítjuk meg. A második úton haladva, azt a változó és mulékony viszonyt vesszük alapul, mely a közvélemény s az általa elérendő *célok között* áll fenn, minélfogva idevágólag kialakuló értékítéletünk a *Pauler*¹²¹ által álértéknek nevezett relatív vagy eszközi érték megállapításához juttat.

Az önértékűség kérdésében nyilvánvaló, hogy a közvélemény csak azért, mert létezik, nem önértékű. Ismét *Pauler*-ral szólva: valamely gondolat igazságát nem lehet azzal igazolni, hogy azt *tényleg* sok ember vallja.¹²² A közvéleményben megnyilatkozó gondolat-tartalmat tehát *esetről-esetre* kell hozzámérni az értékeszmékhez, következésképp a közvéleményről *általában* nem is alkotható önértéket megállapító értékítélet.¹²³ Meg lehet azonban jelölni azokat a *körülményeket*, amelyeknek léte, illetőleg hiánya megteremti vagy legalább is megnyitja a közvélemény előtt az értékeszmének megfelelő gondolattartalom kialakulásának lehetőségeit. E körülmények sorából — figyelemmel megelőző fejte-

¹²¹ V. ö. *Pauler*, Bevezetés a filozófiába, 1920. 294—295.

¹²² V. ö. *Pauler*, i. m. 295.; erre a gondolatra utalnak *Schäffle* következő szavai is: „Die öffentliche Meinung hat dadurch noch gar keinen inneren Werth, dass sie überhaupt die jeweilige Meinung der Masse ist, sondern nur dadurch, dass in ihr der Inhalt der geistigen Gesamtstimmung selbst wahr, werthvoll und gut, dass sie mit den wahren Lebensbedürfnissen und der eigensten Natur des socialen Körpers in Uebereinstimmung sei“; v. ö. *Schäffle*, Bau und Leben des socialen Körpers, 1881. I. k., 452. *Jehlička*, A közvélemény, 1916. című füzetében példakkal igazolja, hogy a közvélemény gyakran „nagyon messze elkalandozik az igazságtól, sőt azzal teljesen szembehelyezkedik“; v. ö. 5—6. l.

¹²³ „Der innere Wert der öffentlichen Meinung hängt von ihrer Richtigkeit und Beständigkeit ab“; v. ö. *Schollenberger*, Politik in systematischer Darstellung, 1903. 116. l.

getéseimre — példaként a következőknek felemlítésére szorítkozom: 1. a közvélemény racionalizálási folyamatában az *érzelmi elemnek hiánya* vagy minél inkább háttérbe szorítása,¹²⁴ 2. a társadalom tagjaiban a *kritikai készségnek* kifejlesztése,¹²⁵ 3. ezzel kapcsolatban a *gondolat és véleménynyilvánítás akadálymentessége*,¹²⁶ 4. rendkívül sok függ azoknak a *vezetőknek értelmiségétől*, az értékeszmék iránti fogékonyságától, kik fellépésükkel irányt szabnak a közvélemény tartalmiságának,¹²⁷ 5. nem csekély mértékben viszi közelebb a közvélemény tartalmát az értékeszmékhez annak a *normaösszességnek értéke*, melyre a közönséget tevő egyesek, mint az évtizedek, sokszor évszázadok alatt felhalmozott tapasztalatoknak szellemi tőkájére, történeti termékére támaszkodnak.¹²⁸

¹²⁴ Igaza van Bauer-nak, hogy: „Die Waffen der Verstandeslogik sind stumpf und wertlos, wenn die Leidenschaft der Menge das Wort hat“; v. ö. Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte; 1930. 14. 1.; Leidenschaften és utóbb: „Da wo alles von Leidenschaften bewegt und ergriffen ist, tritt in den Menschen selbsttätig der Verstandesanstrieb zurück, umden „Gefühlsdanken“ Platz zu machen“; v. ö. i. m. 16. 1.

¹²⁵ Ezt hangsúlyozza Maciver, The Elements of Social Science, II. kiad. 1922. című művének 148. lapján: „The dangers of a little knowledge must be removed by deeper draughts at the same spring. Only so can the critical spirit be developed which will detect the prejudice of interested appeals, discern the bias of specially selected information and shake off the hypnotism which constant reiteration produces. To-day no people can be free unless it is also intelligently critical.“

¹²⁶ Wherever men are forbidden by governmental or other authority to assemble, to hold meetings, to speak or write freely, or wherever they stand in fear of losing position, or employment, or property, if their freely speak their minds, there is no true public opinion“; v. ö. Giddings, The Elements of Sociology, 1923. 156.; ugyanígy Ellwood: „if public opinion is to be rational, it must be formed... under condition of freedom“; v. ö. The Psychology of Human Society, 1925. 230. 1.

¹²⁷ Ugyan Ellwood jegyzi meg, hogy: „Only as public opinion is formed with proper appreciation of expert knowledge and of intelligent leadership, can it develop the highest degree of rationality... Then the intelligence of public opinion will depend upon the intelligence of leaders of the group“; v. ö. i. m. 231.

¹²⁸ Igy Dékány: „A közvélemény mindig bizonyos szabályosság tartalomra támaszkodik; ez az ő archimedesi pontja“. Maga a szabályosság „nem a pillanat terméke, hanem történeti termék; évtizedes, sőt százados tapasztalatok állnak mögötte“, v. ö. Budapesti Szemle, 1926. évf.

Annyi bizonyos, hogy nagyobb izgalmaktól ment időkben s oly dolgok tárgyában, melyek kevésbé váltanak ki szenvedélyeket, így a konvencionális szabályok alkotása s azoknak végrehajtása terén: a közvélemény nem ritkán közel jut az értékeszmékhez (bár aberrációk itt is előfordulnak; például a divat alakításánál). Ellenkező a helyzet, amikor oly kérdésekben foglal állást a közvélemény, amelyekkel foglalkozók szenvedélyektől fűtötten állanak egymással szemben, amelyek nyugtalan korszakban kerülnek az érdeklődés középpontjába, amikor nem megfontolás, eszmecsere és meggyőzés során alakul ki az egységes vélemény, hanem amikor a hangos szó, az erős kéz, a szuggesztív fellépés adja meg az irányt s a tartalmat; ilyenek általában a közéleti, főleg a politikai közvélemény tárgyai.¹²⁹ Még a tudomány terén sem állítható, hogy az uralkodó vélemény igaz vélemény, mert bár a tudományos nézetek kialakulási folyamatából a hatásvadászatnak a politika küzdőterén oly gyakran használt csillogó és hangos eszközei kiszorulnak, mindazonáltal itt sem ritka eset, hogy nem annyira az argumentum, mint inkább a tekintély ereje győz és sodorja magával évszázadokon keresztül a revizióra kényelmes gondolkodókat.

Ami a közvélemény *eszközi értékének* kérdését illeti, ezt csak abból a szemszögből lehet megítélni, vajjon mennyiben alkalmas az az előtte futó célok megvalósítására. Mint-hogy pedig a közvéleménynek kettős a szerepe: egyfelől *normatív* (szabályalkotó), másfelől *judikatív* (a szabályok megtartására kötelező)¹³⁰ s minthogy a közvélemény-büntetés

418. l.; ugyane gondolat ütközik ki *Ellwood*-nak következő szavaiban: „The degree of rationality in public opinion will . . . depend upon . . . the general level of intelligence in the group, especially its system of social and political education“; v. ö. i. m. 232. *Jehlicska* szerint: „őhatalmasságát (ezen a közvéleményt érti) nevelni kell; meg kell vele ismertetni a való igazságot, el kell oszlatni előítéleteit, balvéleményeit és meg kell nemesíteni egész gondolkodás- és érzésvilágát“; v. ö. i. m. 8. — *Jehlicska* általában a rendesnél is nagyobb mértékben perszonalifikálja és hiposztazálja a közvéleményt, ami többé-kevésbbé zavarólag hat.

¹²⁹ V. ö. *Sauer*, i. m. 57—58. l.

¹³⁰ *Hornyánszky* a közvélemény normatív szerepébe a konzultálást, judikatív szerepkörébe pedig az ellenőrzést is belefoglalja; v. ö. *Athenaeum*, 1923. évf. 97. l.

a judikatív funkció megnyilatkozása és terméke: az eszköz-érték problémája csupán ebben a vonatkozásban kíván megbeszélést. Am mikor kitűzött célomhoz képest annak a megállapítására törekszem, vajjon a közvélemény-büntetés mint bizonyos normaellenességeket követő rosszaló társadalmi reakció mily értéket képvisel s mennyiben felel meg az ily következményekhez fűződő várakozásoknak, — előbb részletes elemzés során beható vizsgálat alá kell vonnom magát az alapjelenséget. Tanulmányom második része ezekhez képest a következő fejezetekre oszlik: 1. a közvélemény-büntetés fogalma, 2. különböző nemei, 3. a formás közvélemény-büntetés, 4. viszonya egyéb büntetésekhez, 5. alkalmazói, 6. alkalmazásának címei, 7. az alája esőknek köre, 8. alkalmazásánál figyelembe jövő körülmények, 9. hatása és hatásának okai és végül 10. eszközi értéke.

II. RÉSZ.

A közvélemény-büntetésről különösen.

1. A közvélemény-büntetés fogalma.

Tapasztalati tény, hogy az egyes ember bizonyos cselekményeihez, nem ritkán bizonyos jellemvonásokat magánhordó egyéniségéhez a közvélemény oly következményeket fűz, melyek rosszaló értékítéletet fejeznek ki s abban, akit érnek, kellemetlen érzetet ébresztenek. E következményeket annálfogva, mert a tágabb értelemben vett büntetés fogalmi körébe vonhatóknak tűnnek fel: *közvélemény-büntetésnek*¹³¹ nevezem.

Nehogy félreértessem, erős hangsúllyal emelem ki, hogy a büntetés szó használatával éppen nem kívánom a közvélemény-büntetést a jogszempontú büntetés szűkebb kere-

¹³¹ V. ö. e fogalomra: *Kant*, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. 1785., mely művében kifejtésre talál a „Recht der Wiedervergeltung durch die öffentliche Meinung“; *Wundt*, Ethik, IV. kiad., 1912. I. 128: „gesellschaftliche Nachteile“ alá foglalja a közvélemény-büntetést, „die in der Form übler Nachrede und schlechter Behandlung jede grössere Abweichung von dem normalen Verhalten mit sich führt“; *Herzog*, Der Begriff der guten Sitten... 64. l.; *Ehrlich*, Soziologie des Rechts 1925. 51. s köv. l.; *Jung*, Das Problem des natürlichen Rechts, 1912. 65. l.: említést tesz a sértett reakciójáról „unterstützt von dem Empfinden der anderen Unbeteiligten“; *Weigelin* kifejezette „Strafen der öffentliche Meinung“-ról beszél, v. ö. Sitte, Recht und Moral, 1919. 107. és Einführung in die Moral- und Rechtsphilosophie, 1927. 122 l.; *Ross* is használja a „Punishment of public opinion“ kifejezést, v. ö. Social Control, 1928. 90—93. és 459. l.; *Hayes* megjelölése: „control by the sanctions of public sentiment“, v. ö. Introduction to the Study of Sociology, 1923. 634. l.; *Giddings* a „Social constraint“ kifejezéssel illeti e fogalmat, v. ö. Studies in the Theory of Human Society, 1926. 204. l.

tébe illeszteni. Ha ugyanis a jogszempontú büntetésen az illetékes állami szervnek az állam büntető hatalma alá eső büntetéssel szemben alkalmazott megtorló intézkedését értjük,¹³² úgy nyilvánvaló, hogy a közvélemény-büntetés kívül esik a jogszempontú büntetés körén. Amde akkor kérdés, vajjon mily büntetés-fogalom az, melynek a rosszaló értéketétele kifejező és kellemetlen érzést ébresztő közvélemény-reakció alája vonható?

Helyes felelethez jutandó, a büntetésnek azokat a tágabb fogalmait kell szemügyre vennem, melyeknek a jogszempontú büntetés is csak lecsapódása. E tágabb fogalmak közül egyfelől az etikai, másfelől a szociológiai büntetés hívja fel figyelmünket. *Etikai büntetés* az a lelki szenvedéssel járó rosszaló értéktétele, mely a bűnösség következményeként a bűnösre hárulva, annak megbontott lelki egyensúlyát hivatott helyreállítani. *Szociológiai büntetés* pedig az a szintén rosszaló értéktétele következményeként alkalmazott külső rossz, mely a — többnyire súlyosabb rendellenesség visszahatásaként áll be a rendellenesség megtorlásául és annak kiküszöbölése, illetve a további rendellenességek megelőzése céljából. Az etikai büntetés feltétele tehát a bűnösség, a szociológiaié a súlyosabb rendellenesség. Az individuális mozzanat, ez szociális funkció; az pszichológiai, ez társadalmi szükségesség. Azt a bűnös saját fórumának belső ítélete következtében is szenvedheti, ennek alkalmazója mindig egy a bűnöstől különböző idegen forum (harmadik személy vagy a közösség, illetőleg ennek valamely szerve). Az etikai büntetés eredménye a bűnös bűnhődése, értve bűnhődésen a bűnösség pszichikai kiegyenlítését szenvedés árán; — a szociológiai büntetés eredménye a súlyosabb rendellenességért nyújtott megtorlásban nyilvánuló s a megelőzés céljait szolgáló elégtétel és akadály-emelés a jövőbeli rendellenességek elé. Az etikai büntetés csak a bűnöst érheti, a szociológiai büntetés harmadik személyre is nehezedhetik.¹³³ Az etikai büntetést lelki nyugalmának helyreállítása céljából a *bűnös*

¹³² V. ö. *Angyal*, A magyar büntetőjog tankönyve, V. kiad., 1931. I. k. 76. l.

¹³³ A harmadik személyek büntetése nem volt ritka dolog a büntetőjog ujjászületését megelőző korban.

kívánja,¹³⁴ mert míg bűnössége kiegyenlítésre nem talál, egyensúlybontottan gyötrődik, — a szociológiai büntetést a rend megóvása érdekében a *közösség* követeli, mert míg a súlyosabb rendellenességek nyomán keletkezett köznyugtanság le nem csillapul s a megelőzés igényei kielégítésre nem találhatnak: a közösség létezése ingoványos talajra csúszik át.

A jogszempontú büntetés nem hordja magán az etikai és szociológiai büntetés összes most említett ismérveit, így nem feltétele a jogbüntetésnek: *a) a súlyos rend-, illetve jogellenesség* (pl. a bíróság tévesen jogellenesnek minősíti a cselekményt, melyről az újrafelvétel során kiderül, hogy nem jogellenes, a kiszabott s elszenvedett érdekesorbulás azért büntetés), *b) nem feltétele a bűnösség* sem, mert például az érzéki rossz alkalmazása jogbüntetés az úgynevezett eredményfelelősség esetében is, tehát annak ellenére, hogy *bűnösség hiányában* írja elő a jogszabály az érdekesorbitás alkalmazását, *c) a bűnhődés* sem feltétlen eleme a jogbüntetésnek; így az a körülmény, hogy a bűntevőben nem vált ki in concreto kellemetlen érzést a vele szemben alkalmazott érzéki rossz (pl. a több ezer pengő havi jövedelmet élvezőre kiszabott 10 pengő pénzbüntetés): a büntetés jogszempontú minőségét nem érinti.¹³⁵

A jogszempontú büntetés tehát mint az előadottak nyomán megállapítható, az etikai és szociológiai büntetés fogalmi ismérveit átfogó két kör metszetében találja helyét. E metszet azt a három elemet öleli fel, melyek a jogszempontú büntetés fogalmának minimális tartalmát szabják meg, ezek — mint az előrebocsátott meghatározásból kitűnik — 1. a megtorlás, 2. az arra illetékes közösségi, rendszerint állami szerv részéről való alkalmazás, 3. az államhatalomnak alávetett valódi, vagy vélt büntetéssel szemben való alkalmazás. A tételes jog természetesen túlmehet s túl is megy e kereten. Így a magyar büntetőjog tételes szabályai szerint a büntetés

¹³⁴ Klasszikus példáját rajzolja meg a bűnhődés utáni vágynak *Dosztojevszky* a *Bűn és bűnhődés* című regényében Raszkolnikov gyötrődéseit vázolván. Ujabban széles alapon foglalkoznak e problémával a pszichoanalitikusok; v. ö. *Reik*, *Geständniszwang und Strafbedürfnis*, 1925., *Alexander és Staub*, *Der Verbrecher und seine Richter*, 1929.

¹³⁵ V. ö. *Sauer*, *Grundlagen des Strafrechts*, 1921. 69. s köv. 1.

fogalmához tartozik még, hogy az joghátrány (jogilag védett érdek csorbítása) legyen, hogy alkalmazását törvény, vagy a törvény által erre felhatalmazott más kútfő (pl. kihágásra rendelet) írja elő, hogy alkalmazásának előfeltétele a büntetőjogszabályban meghatározott bűncselekmény, hogy a kiszabás csak a bűncselekmény elkövetését megelőző időben kelt rendelkezés alapján történhetik; a jogszempontú büntetés tételes jogi fogalma a magyar büntetőjogszabályok nyomán például a következő meghatározást nyeri: *büntetés az a törvény vagy a törvény felhatalmazásából más kútfő által a bűncselekmény elkövetőjére a cselekmény elkövetése előtt megállapított joghátrány, melyet a bírói hatalommal törvényesen felruházott hatóság, törvényesen eljárva, megtorlásul kimond* (v. ö. Btk. 1. §. 2. bek., Btk. 20. §. Kbt. 15. §. és Bp. 1. §. 2. bek.).

A közvélemény-büntetés szintén az etikai és szociológiai büntetés fogalmi köreinek metszetébe esik, de ez a metszet különbözik attól, melyben a jogszempontú büntetést találtuk. Az etikai büntetés elemei közül abban csak a *lelki szenvedés* ismerhető fel, mégis azzal az eltéréssel, hogy a közvélemény-büntetés nem okvetlenül bűnösségének következményeként éri az azzal sujtottat és hogy azt mindig idegen forum szabja ki. A közvélemény-büntetés érhet olyant is, ki arra nem szolgált rá (például aki pletykának áldozata, vagy akit testi vagy szellemi fogyatkozása miatt becsülnek le), — viszont nyilvánvaló, hogy a lelki gyötrődés sohasem azonos a közvélemény-büntetéssel (a lelki szenvedés nincs meg pl. a társadalommal mit sem törődő cinikusoknál vagy különcöknél; a közvélemény-büntetés ugyan ilyenkor is kiszabható, de foganatosítása, illetőleg végrehajtása kizárt). A szociológiai büntetésnek már több eleme van meg a közvélemény-büntetésben. Így, hogy az tartalmilag külső rossz, hogy az rendellenesség következményeként áll be, s hogy annak rendszerint nem tudatosult, de azért felismerhető célja a rendellenesség megtorlása, kapcsolatban a büntetéssel érintettnek a kérdéses közösségből való kiküszöbölésével vagy a rendbe való beigazításával.¹³⁶

¹³⁶ „Eine unsittliche (gesellschaftlich schädliche) Tat ruft, wie eine jede Erscheinung des gesellschaftlichen Lebens, eine Reaktion bei

A közvélemény-büntetés *feltétele*: az egyénnek a rendtől való eltérése, mely vagy a megkívánt tulajdonságok hiányában vagy a rendet meghatározó normákkal való ellentétbe jutásban nyilvánul meg. *Forrása* a közvélemény s *alkalmazói* az ezt hordozó egyesek. *Tartalmát* illetően: külső rossz, melynek elviselése kellemetlen érzést fakaszt. *Célja*: a megtorlás és megelőzés. A megelőzést illetően érdekes, hogy ez a cél bizonyos esetekben visszalépésre motivál s ilyenkor — folyamatos cselekvés esetén — a magatartás megszüntetése esetleg közvélemény-büntetés-elenyészést von maga után (pl. az ágyassági viszonyban élőt a kisváros elítéli, nem áll vele szóba, de ha a viszonyt megszünteti, rendszerint azonnal visszafogadják; a jogbüntetés esetében az ily megfordulás — ha bevégzett bűncselekményről van szó — egyes kivételektől eltekintve — nem biztosít büntetlenséget). *Megjelenésben*: visszahatás.

Összefoglalva a közvélemény-büntetés fogalmának e minimális keretét megszabó ismérveket, a következő meghatározással zárom le fejtegetéseimet:

Közvélemény-büntetés a rendtől akár tulajdonságaival, akár cselekvésével eltérő egyén felett a közvéleményben kialakult rosszaló értékítéletet hordozó egyesek által külső rossz formájában megnyilatkozó kellemetlen érzést keltő visszahatás.

2. A közvélemény-büntetés különböző nemei.

A közvélemény-büntetés tartalmát tevő külső rossz áttekinthetetlen formákban jelentkezik, sőt az azt kiváltó előzményre sem egységes rendszerint a beálló közvélemény.

der betreffenden sozialen Gruppe hervor. Ihre Form ist die sittliche Missbilligung: die Handlung erscheint als nicht erwünscht, nicht schön, nicht gut, man denkt und spricht von ihr mit gewissen Abscheu; ja auch in den äusseren Beziehungen der übrigen Mitglieder derselben Gesellschaft zum Täter zeigt sich ihre Denkungsart“; v. ö. *Makarewicz*, Einführung in die Philosophie des Strafrechts, 1906. 71. l.; „Eine Genosse, der sich nicht in „gesetzmässiger“ Weise an ihm beteiligt, verhindert damit das Kollektivleben überhaupt. Der Drang zur Kollektivität zeigt sich hier nun darin, dass das Hindernis, welches das „gesetzlose“ Verhalten des Genossen darstellt, durch Elimination oder Rektifizierung beseitigt wird“; v. ö. *Jerusalem*, Soziologie des Rechtes, 1925. 360. l.

Egymástól súlyban és minőségben különböző, számbelileg meg nem határozható mennyiségben, többnyire hosszabb időn keresztül megnyilatkozó folytatólagos és folyamatos egyéni viselkedésekből alakul az ki, mely nem annyira egyedi formáival, hanem az ezeket kiváltó rosszaló értékítélet virulenciájával hatékony. Míg a jogszempontú büntetés meghatározott előzményre szabatosan meghatározott következményként nehezedik a büntetettre (a határozatlan büntetések is csak időtartamukban nélkülözik a határozottságot), addig a közvélemény-büntetés széles keretet enged az azt alkalmazó egyeseknek, kik amint egyetértenek az alapul szolgáló rosszalásban, épp úgy nem fukarkodnak a megnyilatkozás legkülönbözőbb módjainak kiválasztásánál, mert egyéniségük s az adott körülmények szerint reagálnak.

A közvélemény-büntetésként alkalmazott külső rossz alakjainak felsorolása lehetetlen. A helytelenítés, gáncs, rosszalás, megvetés, lenézés, elítélés, lebecsülés, kárhoztatás stb. megnyilatkozásai népjellem, kor s egyén szerint is annyira különbözők, hogy a legszorgosabb gyűjtő s a legélesebb szemű kutató sem foglalhatja össze azoknak összeségét. Amiről itt szó lehet, az egyfelől a közvélemény-büntetés gyakrabban alkalmazott alakjainak *példaszerű felsorolása*, másfelől ezeknek bizonyos szempontok szerint *kategóriákba* osztása.

A közvélemény-büntetés *szokásos és gyakori alakjai*: a figyelemre nem méltatás, a lenézést kifejező taglejtés, a találkozás célzatos elkerülése, a hátat fordítás, szóba nem állás, a köszöntés mellőzése, illetőleg viszonzatlanul hagyása, a levélnek felbontatlanul visszaküldése, a feltűnően hűvösebb érintkezés, a látogató elutasítása, a viszonzó látogatás halogatása vagy éppen mellőzése, kilépés abból a társaságból, melynek az illető tagja, a kézszorítás célzatos megtagadása, a nyilvános helyen való találkozás elkerülése, becstelenítő, lealacsonyító vagy megszegényítő kifejezés használata, általában ily cselekmény elkövetése, egyesületből való kirekesztés, mindennemű társadalmi érintkezés megszakítása, általános bojkott.

Ezek a különböző megnyilatkozások a következő *osztályokba* sorozhatók. 1. Vannak *aktív* és *passzív* büntetések.

Az előbbiek rosszalást kifejező tevésben, az utóbbiak olyasvalaminek tevésétől való tartózkodásban állanak, amely pozitív magatartás adott helyzetben és körülmények között elvárható. A rosszalást kifejező tevés — nyilvánuljon élőszóban, írásban vagy cselekményben — kellemetlen érzés keltésére minden esetben alkalmas lévén, nyilván magán hordja a büntetés-jelleget. A passzivitás már csak akkor lehet büntetés-számba, ha rosszalást kifejező minőségén kívül egyszersmind a társadalmi szokások szerint mintegy *kijáró* aktív magatartás célzatos mellőzésében áll. Megjegyzem, hogy lényegileg a rosszaló aktivitás sem más, mint az érintkezés megszakításának vagy lazításának, tehát egy jövőbeli passzív magatartásnak a beharangozója. 2. Megkülönböztethetők a *szóval*, szavakat kifejező *jelekkel* és a szóló *cselekményekkel* kifejezésre jutó közvélemény-büntetések. A szavakban megnyilvánuló rosszalás ismét vagy *élőszó* útján, vagy *írásba* foglalva, vagy *sajtótermékben* közzétéve kerülhet mások tudomására. A *kifejező jelek* körébe tartoznak a kép, rajz, ének és hasonlók. A *szóló cselekmények* mint rosszalást kifejezésre juttató aktív vagy passzív magatartások sorakozhatnak a közvélemény-büntetés eszközei közé. 3. Külön csoportba foglalhatók a *szemben alkalmazott* és a rosszalás alá eső egyén *távollétében kifejezett büntetések*. Amazok közvetlenségükkel hatnak, emezek a szállongó hír alakjában közvetve hatékonyak s inkább mint a szétterjedés eszközei jönnek figyelembe. A hatáserősség szempontjából figyelemmel a mindenik nemnél érvényesülő súlyt fokozó és csökkentő körülményekre megállapítható, hogy a *szemben alkalmazott közvélemény-büntetés* átütő erejét növeli a nyilatkozó felelősség-érzete s ebből folyólag a rosszaló nyilatkozatot vagy viselkedést kiváltó előzmény valóságába vetett hit, — viszont csökkenti azt a büntetést kifejezésre juttatóval szemben megkísérelhető védekezés, mely ha sikerre vezet, a közvélemény-büntetéssel sujtott kerül ki győztesen s a bíró szerepét játszó eshetőleg rágalmazásért vagy becsületsértésért felel, bár megjegyzendő, hogy „calumniare audacter, semper aliquid haeret“; — megállapítható továbbá, hogy a *hát mögötti közvélemény-büntetés* mindaddig nem hat, míg — sokszor csak hosszú idő multán — az érdekelt annak valami módon tudo-

mására nem jut, vagy míg az külső következményeiben meg nem nyilvánul, — minélfogva ebben a vonatkozásban ereje hamu alatti parázként lappangó, lekötött s ha nem vet lángot, lassankint kialszik, — fokozza viszont súlyát az anonim terjesztők felelősségének hiánya, az ezekkel szemben való védekezés nehézsége, legtöbbször úgyszólván kizárt volta.

4. *Súly* szerint sem lehetetlen e büntetéseket egymással szembeállítható osztályokra különíteni. Legsúlyosabb, mert szinte a halálbüntetésre emlékeztet: a *becsületvesztéssel járó közvélemény-büntetés*. Ha ugyanis becsületen a személynek tulajdonságai és egész viselkedése nyomán társadalmi ítélettel megállapított értékét, rövidebben: a személynek erkölcsi fogalmi értékét értjük,¹³⁷ úgy figyelemmel arra, hogy a közvélemény-büntetés első vonalon mindig a becsületre nehezedik, — ennek az értéknek megszüntetésénél súlyosabb közvélemény-büntetés nem képzelhető. Minden esetre enyhébb neme e büntetésnek az, mely nem semmisíti ugyan meg a becsületet, de azt, mint erkölcsi fogalmi értéket kisebb-nagyobb mértékben csökkenti. Az ily *becsület-lefokozással járó közvélemény-büntetés* főleg abban különbözik az előbbitől, hogy míg az az azzal sujtottat leszállítja arról a társadalmi síkról, melyen eddig élt, addig az utóbbi meghagyja ugyan az illetőt eddigi szociális síkján, de kedvezőtlenebb elbánásra kárhoztatja. Legenyhébb végül a *becsületet* csupán *érintő közvélemény-büntetés*, melynek jellemvonása, hogy társadalmi szempontból úgyszólván alig jelent változást az érdekelt terhén, mégis azzal jár, hogy az eddigi méltánylás veszt erejéből. Akit a közvélemény-büntetésnek ez a legenyhébb neme ér, nem veszt el becsületét, nem is részesül kedvezőtlenebb elbánásban, csak nem képviseli azt a súlyt, mellyel eddig rendelkezett. A becsületvesztő közvélemény-büntetés az emberi közösség nyújtotta előnyök elmaradásával, — a becsületlefokozó azok csökkenésével jár, a becsületérintő pedig ez előnyök megszerzésének nehézségeit növeli. A becsületvesztő közvélemény-büntetés a társadalomból, illetőleg annak eddig elfoglalt köréből való kirekesztéssel jár, — eredményében egyenlő az erkölcsi halállal; — a becsületlefokozó szü-

¹³⁷ V. ö. *Angyal*, A becsület védelméről szóló 1914:XXI. t.-c., A magyar büntetőjog kézikönyve, I. köt., 1927. 1—6. l.

kebbre szorítja azt a kört, melyben az azzal sújtott megelőzőleg élt, hatásában szocioetikai betegségnek minősíthető; — a becsületérintő csak akadályokat emel az érvényesülés, a kiemelkedés pályáján haladó elé; — következményében — szemben az előbbi pozitív hátrányokkal — negatív jellegű, amennyiben a jelentéktelenség felé sodor. Egészen külön csoportba foglalhatók azok a *nem sajátképi közvélemény-büntetések*, mondhatnám *közvélemény-biztonsági intézkedések*, melyek a becsületet ugyan nem érintik, de mert a normálistól eltérő egyénnek kisebb értékűségét fejezik ki, ha nem is járnak megbélyegzéssel, társadalmilag mégis alább szállítják az érintettet, akivel szemben inkább védekezést jelentenek (az ily reakció izolációs törekvés, melyet az ily egyénnel szemben az utálat vagy kellemetlen érzés önvédelemként sugal). Súlyban a legenyhébbek, de az érvényesülésnek nem csekély akadályai (ide tartoznak a testi és szellemi fogyatékosokkal szemben megnyilatkozó visszahatások). 5. Megkülönböztethetőnek vélem még a *formátlan és meghatározott alakban megnyilvánuló közvélemény-büntetések*. Az előbbiek a mindennapi élet termékei; jellemzőjük a változatoság és változóság, kimeríthetelen árnyalatkülönbség s főleg az, hogy ugyanarra az előzményre a legnagyobb eltérésekkel nyilvánulnak meg. Az utóbbiak állandó és változatlan, legalább is a lényegben nem változó formát öltenek; a népszokás kicsiszolt jelenségei; jellemvonásuk, hogy mint határozott reakciók kapcsolódnak az előzményhez. Ezekkel a többnyire ethnografiai szempontból is jelentős rosszaló értékelést kifejező visszahatásokkal külön kívánok foglalkozni.¹³⁸

3. A formás közvélemény-büntetés.

A népelet jelenségeit vizsgálva ezek körében számos oly kollektív megnyilatkozással találkozunk, amelyek mert a kívánatostól, megszokottól, az erkölcsi vagy társadalmi szabályoktól akár tulajdonságaival, akár cselekvéseivel eltérő egyénnel szemben rosszaló értékítéletet fejeznek ki: a közvélemény-büntetés előbb meghatározott fogalma alá vonhatók.

¹³⁸ Idevágó kutatásaimban nagy segítségemre volt *Solymossy Sándor* professzor úr, kinek ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki.

Nemzedékről-nemzedékre átszálló, eredetükre nézve a mult homályába elvesző értékelő reakciók ezek, melyek a megnyilatkozás — legtöbbször szinte szertartásjellegű — alakjának határozottságával s változatlanságával s épp ennél fogva hatásereőségükkel hívják fel érdeklődésünket. Van közöttük sok tréfás, bohókás visszahatás, de sohasem él nélküli; — legtöbbször a gáncs, gúny, vagy legalább is a nevetésséggé tétel fegyverei használatosak; de van közöttük nem egy olyan is, mely mélyen beleszánt az érintett egyén társadalom-erkölcsi értékeltségébe és elvezethet egészen a vonatkozó társadalmi körből való kirekesztésig.

Sok szempontból érdekes közvélemény-büntetés nyilvánul meg az egyes bajor falvakban elterjedt, ú. n. „*Haberfeldtreiben*“, népszokásában, melynek lényege, hogy oly erkölcsi botlásokért, melyek címén bírói eljárás nem foghat helyt, így különösen fősvénységért, feslett életmódért: a lakosság nagyobb száma nyilvános megvetésének ad kifejezést azáltal, hogy macskazenét rendez az illető lakása előtt, kinek visszaéléseit nyilvános büntetőprédikációban megbélyegzi.¹³⁹ Hasonló elbánásban részesítik egyes sváb községekben a legények azt a férjet, ki feleségével rosszul bánik; éjnek idején macskazenével torolják meg a férj durva viselkedését.¹⁴⁰ Közelesik ehhez az eljáráshoz a „*Streuen*“ név alatt ismert sváb népszokás, mely az erkölestelenséget azzal bünteti, hogy legények a megtévedt s elbotlott nő küszöbére éjnek idején polyvát hintenek. E szokásról *Goethe* is tudott, mert midőn a *Faust* kútjelenetében *Gretchen* védelmébe veszi az elbukott *Bärbelchent*, *Gretchen* és *Lieschen* között a következő párbeszéd alakul ki:

Lieschen: Mit szánod őt!
 Míg mi a rokkát pergetők
 S tiltott anyánk lemenni éjtidőt,
 Lenn édelegtek együtt ők;
 A padon s a sötét tornác alatt
 Az óra igen gyorsan haladt.

¹³⁹ V. ö. Herzog, *Der Begriff der guten Sitten*, 1910. 63. l.

¹⁴⁰ V. ö. *Weigelin*, i. m. 125.

Ma tessék meglapulni hát,
Csak öltön vezeklő ruhát!

Gretchen: Öt majd a legény nőül veszi!

Lieschen: Bolond vó'n! Ily ügyes legény
Tovább áll mindig könnyedén.
Már nincs is itt.

Gretchen: Ez vajmi rút!

Lieschen: S ha elvinné is bajba jut:
Pártáját a fiúk tépik szét,
S beszórják szecskával a küszöbét.¹⁴¹

A közvélemény büntető reakciója ismerhető fel a régi zsidóknál az úgynevezett *levirat* házasságra lépni vonakodóval szemben érvényesülő eljárásban. Már Mózes előírja, hogy az özvegyült nőt az elhalt férj fivére, az úgynevezett levir vegye el. „Quando habitaverit fratres simul, et unus ex iis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri: sed accipiet eam frater eius, et suscitabit semen fratris sui“. Ha a levir vonakodott sógornőjét elvenni, azaz: „Si responderit: Nolo eam uxorem accipere“, — a nő a nép véneinek jelenlétében a levir saruját lehúzta s szembeköpte a renitenst: „accedet mulier ad eum coram senioribus, et tollet calceamentum de pede eius, spuetque in faciem eius“, — kit a következő szavakkal illetett: „Így jár, ki nem építi fel fivérének házát“, „et dicet: Sic fiet homini, qui non aedificat domum fratri sui“. Az ily levir a „Domus discalceati“ a „sarujuktól megfosztott nemzetséghez tartozó“ névvel lesz illetve: „Et vocabitur nomen eius in Israel Domus discalceati“.¹⁴² E népszokást, mely *Grassl* szerint más keleti népeknél is megvolt, a levetett saru, az úgynevezett *Chalizza* után Chalizzaceremóniának nevezik.

Különös módon vesz elégtételt a becsületében sértett *grönlandi*. Szatirikus éneket költ s ezt dalolva, táncolva elő-

¹⁴¹ *Kozma Andor* fordítása; a német eredeti szerint:

„Das Kränzel reissen die Buben ihr.
Und Häckerling streuen wir vor die Tür!“

¹⁴² V. ö. *Grassl*, Das besondere Eherecht der Juden in Oesterreich, 1849. 71—74. V. ö. *Tagányi*, A hazai élő jogszokások gyűjtéséről, 1919. 32. l.

adja a háznépe előtt addig, míg azt valamennyein eltanulják; erre az ellenfél is hasonló módon felel s akié az utolsó szó, akinek éneke jobban elterjedt, az a győztes, kit a nép különös megbecsülésben részesít.¹⁴³

Hegedűs Lóránt hívta fel figyelmemet a cigányok körében szokásos megszegyenítés büntetésére, melyről *Fielding Henry* tesz említést „*The History of Tom Jones*“ 1730. című regényében (XII. k. 12. fejezet). A hős egy cigánytáborba kerül, ahol épp lakodalmat tartanak. A cigánybíró megismerteti a cigányok jogrendszerét, közigazgatását s különösen büntetőjogát, mondván: „A mi büntetéseink nagyon szigorúak; megszegyenítik az illető cigányt a többi cigány előtt s ez oly súlyos büntetés, hogy az ilyen cigány többé nem követ el semmiféle szabályba ütköző cselekményt. Másnemű büntetést nem is alkalmazunk“.

Sziléziában május 1-én az aggszűzek s a hűtlen szeretők májusfa helyett megszegyenítésül száraz ágat vagy szalmabábut kapnak.¹⁴⁴ A szalmabábu küldése *Csehországban* is szokásos, hol az ilyen, ú. n. „Dotterman“-t mintegy az igazinak pótlásaként, de mindenesetre a gúny jeléül a hoppon maradt leányok kapják a legényektől.¹⁴⁵

A közvélemény-büntetésre emlékeztető magyar népszokások közül a következőket sikerült kinyomoznom:

Sokhelyütt szokásos a nyugatról átszármazott, ú. n. *tuskóhúzás*. Így *Göcsej* és *Hetésben* a legények a lányos házak szobaajtai elé nagy tuskókat raknak, hogy a leány, akinek először illik felkelni és a dolog után nézni, ki ne tud-

¹⁴³ V. ö. *David Cranz*, *Historie von Grönland*; II. kiad. 1770. 231—232.: a sértett „verfertigt einen satyrischen Gesang, den er in Gegenwart seiner Hausleute und sonderlich des Frauen-Volks so lange singend und tanzend wiederholt, bis sie alle ihn auswendig können . . . und wer das letzte Wort behält, der hat den Prozess gewonnen und wird hernach für etwas recht ansehnliches gehalten“.

¹⁴⁴ V. ö. *Drechsler*, *Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien*, 1906. I. k. 113. l.

¹⁴⁵ V. ö. *John*, *Sitte, Brauch und Volksglauben in deutschen Westböhmen*, 1905. 74. l. Székelyföldön egymagában az a körülmény, hogy a leánynak húsvét reggelén nincs virágja, azt jelenti, hogy vagy rossz magaviseletű, vagy nincs szeretője, a mi egyaránt lealázó; v. ö. *Réső Ensel Sándor*, *Magyarországi népszokások*, 1867. 165. l.

jon jönni. Ez a megszegyenítő figyelmeztetés különösen annak a leánynak jár ki, aki nem ment férjhez: hát húzza a tuskót.¹⁴⁶ A baranyamegyei *Kökény* községben húshagyókedden avval a leánnyal, aki pártában maradt, göcsöt húzatnak; az ajtó vagy a kapu kilincsére göcsöt (tuskót) kötnek úgy, hogy mikor a leány az ajtót kinyitja, húzza a göcsöt.¹⁴⁷ Göcsejen szokásos a disznóvályu húzása is; a vályu kötelét a leány derekára vetik s az egyik legény a leányt ostorral hajtja.¹⁴⁸ A tuskóhúzás szégyenítő szokásáról már *Csokonai* is említést tesz: Szokásban vagyon — úgymond — sok helyen a meg nem házasodott ifjakkal és férjhez nem ment leányokkal valamely darab fát vagy tőkét neveltség okáért vitetni.¹⁴⁹ *Stiriában* „Baumziehen“ vagy „Blockziehen“-nek nevezik e szokást, mely ott abban áll, hogy ha a farsang lakodalom nélkül múlik el, a legényekkel mindenféle tréfák mellett tuskót húzatnak végig a falun.¹⁵⁰ A tuskóhúzás a nyugat-magyarországi németajkú „hiencek“-nél annak a községnek a megszegyenítése, amelyben a farsang alatt nem kötöttek házasságot. Mielőtt a négy kerékre tett nyolc-tíz méter hosszú hatalmas farönköt a legények húzni kezdenék az álpap felszáll a rönkre s a következő beszédet intézi az egybegyültekhez: „Örvendek, hogy ily szép számmal megjelentetek e tiszta lakodalomra (a menetben szerepel ugyanis egy ál-vőlegény s menyasszony, egy ál-vőfély és nyoszolóleány, kik a rönkre ülnek). Minthogy mi az idén elég szerencsétlenek voltunk a farsangban és menyasszony a falunkban nem akadt, büntetésül tuskót kell húznunk, hogy jövendőre e nehéz munkától törekedjünk megszabadulni. Hiszen nagy számmal van nálunk legény is, leány is, nemcsak itt a völgyben, hanem hegyeink között is, de hiába, hallani sem akarnak házasodásról. Mit szólnak majd a gyerekek hozzám? Csak anyjuk után fognak kiabálni, apjuk meg nem lesz. Azért

¹⁴⁶ V. ö. *Róheim*, Magyar néphit és népszokások, 1925. 214.

¹⁴⁷ V. ö. *Révai Sándor*, Baranyai babonák; Ethnográfia, 1905. XVI. évf. 293. 1. I. 6.

¹⁴⁸ V. ö. *Gönczi*, Göcsej, 1914. 237. 1.

¹⁴⁹ V. ö. *Csokonai Vitéz Mihály* összes művei, I. 447. Dorottya, II. 37. V. ö. *Ipolyi*, Magyar Mythologia, 1854. 298.

¹⁵⁰ V. ö. *Róheim*, i. m. 214. 1.

lelketekre kötöm, szeressétek egymást és legyetek nemsokára férj és feleség“.¹⁵¹ Ez inkább tréfás, de azért az egyesekre, sőt a falura szégyent kifejező szokásnál sokkal súlyosabb a *szégyenkő* és *szégyenpad* alkalmazása. Vingárd alsófehérmegyei községben levő luteránus szász templomban ma is látható a falra akasztott 19 cm átmérőjű, láncon függő vasgolyó: a „Schandstein“, melynek az volt a rendeltetése, hogy ha egy leány bűnbeesett s ennek következményei is voltak, avval büntették, hogy addig, míg lebetegedett, nem volt szabad az ünnepi és vasárnapi istentiszteleteken a templomban megjelennie, hanem a templom előtt volt addig a helye s a golyót a nyakába akasztották. E szokás Vingárdon kívül még Berve, Gergefája, Pókafa és Bort községekben ismeretes.¹⁵²

Ugyan *Vingárdon* volt divatban az ú. n. *szégyenpad*, melyen az istentisztelet alatt azok a leányasszonyok foglaltak helyt, kik — mert választottjuknak nem volt meg a honvédelmi minisztertől nősülési engedélyük — csak a népszokás szerint keltek össze a katonasorban levő legénnyel.¹⁵³

A szégyenkő hordása általában az *eklézsia-követésre* ítétekkel szemben volt kötelező. A már említett helyeken kívül ily régi szégyenköveket őriznek még (ha ugyan a megszállás alatt el nem kallódtak) a keresztényszigeti (Grosan) ág. ev. régi, szép, nagy szász templom oldalajtaja előtt; Nagyküküllő vármegyében Lemnek község lebontott régi szász temploma mellett is hevert egy ilyen „Schandstein“, de kettétörött állapotban s lánc nélkül; a sepsiszentgyörgyi templomkastélyban is látható ily kő, melyről úgy tudják, hogy régen az eklézsiakövetőket e kőhöz láncolták; a segesvári múzeumban levő tojásdad-alakú s két oldalán lapított kődarab nem annyira a megesezt leányok megszégyenítésére szolgált, mint inkább arra, hogy azt más bűnösök közszem-

¹⁵¹ V. ö. *Csávásy Alice*, Tuskóhúzás a hiienceknél; *Ethnographia*, 1923. XXXIII. évf. 91—93. l.; u. itt e tréfás, de nem minden gúnytól mentes szertartás részletes leírása.

¹⁵² V. ö. *Réthly Antal*, Templomi szégyenkő és szégyenpad; *Ethnographia*, 1909. XX. évf. 190—191. l.

¹⁵³ V. ö. u. o. és v. ö. *Vajna Károly*, Hazai régi büntetések, 1906. II. k. 146. l.; v. ö. az eklézsia-követésre *Réső Ensel Sándor*, Magyarországi népszokások, 1867. 118. l.

lére kitétele alkalmával függesztették az illető egyén nyakára; a kő felírása: „Löbe christlich und hüte dich für allen bözen Thaten, so wirt es dir nicht an den Hals gerathen“; Segesvár közelében a Steilau nevű magaslaton egy hatméternyi magas toronyszerű tömör kis építmény áll; a hagyomány szerint a városból kitiltottakat az előjáróság ehhez a szégyenoszlophoz kísértette ki; a hajdani Királyföldön fekvő Nagyselyk piacán is látható ily szégyenoszlop, melynek mélyedéseibe a bűnösöket annak idején beállították.¹⁵⁴

Löcsén az egykori Probsztner kastély kertjében áll az ú. n. Ketterhäuschen, melyről Jókai is megemlékezik a „Lőcsei fehér asszony“-ban. Eredetileg kútfoglalatnak készült s a XVI. század közepétől a múlt század harmincas éveig a város főterén állott. Rácsos kapu nyílik az egyik oldalán; a kapu rácsai felett hatalmas lakat fityeg. Valamikor ebbe a ketreche zárták azokat a hajadonokat, akiket este kilenc óra után kísérő nélkül találtak az utcán. Éjszákára a „Ketterhäuschen“-ben maradtak és csak reggel kilencor engedték őket szabadon. Ekkor a lőcsei tisztos polgárok serege vette körül a szégyenketrecet és azokat, akik kiléptek belőle, gúnyszavakkal, szitkokkal illették.¹⁵⁵

Szégyenítő, de legalább is erősen megtréfáló szokás a *bakfazékdobás*, mely Jászberényben dívik s abban nyilvánul meg, hogy húshagyókedden este a lányosházak udvarára üres fazekat, vagy mindenféle szeméttel és trágyával megtöltött rozsdás kondért dobnak a legények. Leginkább a csalódott szerelmes bosszúja ez, vagy pedig a leány megtréfálása, de szokás volt még a pártában maradt vénlányok udvarára is dobni a bakfazekat.¹⁵⁶

Igen nagy szégyen és gyalázat az ú. n. *kitáncoltatás*, mely olyasvalami, mintha a tisztos társaság egyszerre csak

¹⁵⁴ V. ö. *Téglás István*, Szégyenkövek és szégyenoszlopok; Ethnographia, 1912. XXIII. évf. 223—224. l.

¹⁵⁵ V. ö. *Képes Krónika*, 1933. XV. évf. 4. sz. 5. l.; a közelebbi adatokat *Zahuranecz Károly* ó-tátrafüredi orvos barátom útján *Köszeghy-Winkler Elemér* kassai volt múzeumigazgatótól szereztem be.

¹⁵⁶ V. ö. *Prückler József*, Bakfazék; Ethnographia, 1929. XL. évf. 217. lap.

meggondolná magát és kirekesztené köréből a tisztességtelent. Amolyan falusi kigolyózás ez. A legény ahelyett, hogy tovább keringene a leánnyal a szobában a muzsikaszóra: kitáncol vele az ajtón s aztán otthagyja. Borzalmas szégyen, mely után vér is szokott folyni, mert az ilyen egyoldalú ítélkezésben nem igen nyugszik meg a másik fél. Tragikus következménye volt az ilyen kitáncoltatásnak a múlt század végén a Szeged melletti Röszkén. Tombác Rozália kissé rátartós volt a szépségére, meg a jómódjára s nem állott mindenkivel szóba a legények közül; sok kosarat osztogatott, — elvette a többi lánytól a legcsinosabb legényeket. Leánytársai összesúgtak s fölbiztattak egy legényt, egy teljességgel nem szemrevaló, nyurga, rőt fickót, hogy csúfolja meg Rozált. Az meg is tette. Táncra kérte s végre el is ment vele a leány. S táncoltak addig, míg már alig állott a lábán a leány. A legény nem engedte, hogy abbahagyják, cipelte tovább s mikor lihegve belekepaszkodott a Rozál, hogy már alig volt jártányi ereje, kitáncolta az ajtón s Tombác Rozál a gyalázat elől a Tisza vizébe menekült. Kitáncolták azt nemcsak a bálból, hanem a világból is.¹⁵⁷

Érdekes büntetést kifejező népszokás dívik a nógrád-megyei Agárd községben. Ha fiatalkori botlást követ el valamely pár, a leánynak kontyot a bába csinál s a közvélemény rajta van, hogy egybekeljenek, mi ha a pap és vének közbenjártával sikerül, a menyasszony párta és koszorú nélkül megy az esküvőre s elveszti jogát, hogy a menyecskék közt első helyen álljon a templomban, hanem hátul a karzat alatt kell helyet választania. Az összekelés nem sikerülte esetében a legényt megfenyítik s fonodába többé nem járhat.¹⁵⁸

Ugyancsak Agárdon egyike a legnagyobb büntetéseknek, ha civódás miatt a nőről főkötőjét lerántják; a férfira nézve is nagy megbecstelenítés, ha kalapját köztanácskozás után a bíró házánál az ablakon kidobják; e büntetést csak azokra alkalmazzák, kikkel rakoncátlan vagy illetlen magukviséletük miatt már nem bírnak. A kalap kidobásának az a

¹⁵⁷ V. ö. Ethnographia, 1899. X. évf. 333. 1.

¹⁵⁸ V. ö. *Réső Ensel Sándor*, Magyarországi népszokások, 1867. 9.

következménye, hogy az ily módon megfenyített a tanácskozók köréből egyszersmindenkorra ki van zárva, tehát bojkott-ról van szó.¹⁵⁹

Miskolc tájékán, ha lakodalom közben valaki magát leissza és garázdálkodik, megfogják és jeges vízbe mártják.¹⁶⁰

Nem érdektelen az a szintén Miskolc-környéki szokás, melyben nem megtorló büntetés, hanem inkább a megelőzés célját szolgáló figyelmeztetés nyilvánul meg. Az esketési szertartás végeztével a lakodalmas házban összeül a törvényszék, melynek elébe állítanak egy kakast, kit a vádló azzal vádol, hogy anyjával s leányaival szerelmeskedett és hogy sok feleséget tart. A törvényszék fontolóra vévén a bűn nagyságát, a kakas fejére halálos ítéletet mond s annak nyomban leendő végrehajtását rendeli el. Erre a kakas nyakát a török siposnak öltözött legény éles karddal lecsapja. Ezután a vőlegénynek tudtul adják, hogy vegyen a példából tanulságot; mert így jár az, ki több feleséget tart.¹⁶¹

Szinte formális ítélkezést gyakorolnak *Kalotaszegen*, hol a legények a legidősebbet legénybíróvá választják, ki a melléje adott esküdtekkel minden vasárnap gyűlést tart s a káromkodásban vagy más erkölcstelenségben bűnösnek talált legényt elítéli s érdeme szerint egy kifúrt falapickával megvereti.¹⁶²

Íme néhány szemelvénnyel a népszokásokban kialakult közvélemény-büntetések köréből, melyek mint az érdekelt társadalmi kör reakciói nem csekély súllyal nehezednek a konvenciók és illetőleg az erkölcsi szabályok megszegőire.

4. A közvélemény-büntetés viszonya az egyéb büntetésekhez.

A közvélemény-büntetésnek egyfelől a jogszempontú, másfelől az etikai s a szociológiai büntetéssel való viszonylatára, valamint a vonatkozó különbségekre fent nagy vonásokban már rámutattam.¹⁶³ A részletekre kiterjedő összevetést

¹⁵⁹ V. ö. u. o. 24. l.

¹⁶⁰ V. ö. u. o. 69. l.

¹⁶¹ V. ö. u. o. 72. l.

¹⁶² V. ö. u. o. 175. l.

¹⁶³ V. ö. 59. lap.

különösen a jogszempontú büntetéssel való érintkezési pontok megvilágítása teszi szükségessé, mert e kétrendbeli büntetésnek majd egyirányú, majd ellentétes alkalmazása nemcsak elvi, de gyakorlati megfontolások területére vezet át.

A jogszempontú büntetés alkalmazásának feltétele a mai modern jogok szerint: a törvényben vagy a törvény által felhatalmazott más jogszabályban meghatározott bűncselekmény elkövetettsége. A társadalomellenes érzület vagy jellemvonás, illetőleg a társadalomellenes egyéniség bűncselekmény híjján jogbüntetés alkalmazására nem vezethet.¹⁶⁴ A közvélemény a maga büntetéseivel — mint ezt már érintettem s alább még részletesen kifejtem — viszont nemcsak bűncselekményekre, hanem egyéb — a csupán erkölcsi vagy konvencionális normákkal ellenkező cselekményekre, sőt abnormalis tulajdonságokra és illetőleg a normálistól eltérő egyéniségre is reagál. Következésképp a jogszempontú büntetés és a közvélemény már ez okból is, de annál fogva is szembe kerülhetnek egymással, mert ugyanazt a cselekményt más szempontból, más értékmérő alá vonva és tehát más módon

¹⁶⁴ Az irodalomban többen erős hangsúllyal foglalnak állást az ú. n. *érzületi büntetőjog* mellett, mely a büntetőjogi értékelés alapjául az egyént tekinti s a bűncselekményben csak az egyéniség értékének megállapítására szolgáló szimptomát lát, mely tehát nem elengedhetetlen feltétele a büntetés alkalmazásának, mert ha az egyén társadalomellenessége más szimptomából is lekövetkeztethető: a büntetés bűncselekmény hiányában is kiszabható. V. ö. *Liszt*, Strafrechtliche Aufsätze, 1905. I. 126. s köv. l.; *Tesar*, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XX. 160. és Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens, 1907.; *Kollmann*, Monatschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform, VI. 412. — A nulla poena sine crimine alapelv feladása azonban végzetes veszéllyel járna a polgári szabadság szempontjából, miért is a bűncselekmény hiányában, merőben egyéb szimptomák alapján való büntetés-alkalmazás gondolatát egyetlen alkotmányos állam sem teheti magáévá. Ezzel az alapelvvel éppúgy, mint a nullum crimen és nulla poena sine lege principiummal szakítani „könnte nur der Despotismus bereit sein“ (v. ö. *Berner*, Lehrbuch, XVIII. kiad., 1898. 251. 2. jegyz.) s szakított is azzal a szovjetbüntetőjog, mely szerint „a kriminális beavatkozás végső oka . . . nem az elkövetett cselekményben, hanem a tettes személyiségének potenciális veszélyességi prognózisában fedezhető fel“ (v. ö. *Rácz*, A legújabb szovjetbüntetőjog vázlata, 1931. 11. l.) V. ö. még: *Zimmerl*, Strafrechtliche Arbeitsmethode de lege ferenda, 1931. 34. l.

értékelheti a közvélemény és a jog. Ezeket az eltéréseket még tovább fokozza az a körülmény, hogy míg a jog csak rosszal és ha kell büntet, vagy *közömbösen viselkedik*, vagy *helyesel*, de ekkor sem jutalmaz, hanem biztosítja a jogszerű következményt, — addig a közvélemény az értékelése körébe vont cselekményt bár szinte vagy rosszalja, vagy figyelmen kívül hagyja, vagy helyesli, de ez utóbbi esetben *jutalmazza is*.¹⁶⁵ Mindezekből folyólag a jogi reakció s a közvélemény visszahatása a következő viszonylatokba kerülhetnek:

- I. 1. a jog büntet — a közvélemény is büntet
- 2. a jog büntet — a közvélemény közömbös
- 3. a jog büntet — a közvélemény jutalmaz
- II. 1. a közvélemény büntet — a jog közömbös
- 2. a közvélemény büntet — a jog helyesel
- III. 1. a jog közömbös — a közvélemény is közömbös
- 2. a jog közömbös — a közvélemény jutalmaz
- IV. 1. a jog helyesel — a közvélemény közömbös
- 2. a jog helyesel — a közvélemény jutalmaz.

E relációk közül a III. és IV. alattiak — minthogy azokban sem a jog, sem a közvélemény részéről rosszalás és ezt kifejező büntetés nem szerepel — nem érdekelnek, de annál figyelemreméltóbbak az I. és II. alatt megjelölt viszonylatok, melyeket külön kell elemezni.

I. 1. *A jog büntet — a közvélemény is büntet.* Ez a leggyakoribb eset. A tételes jog midőn a cselekmények bizonyos csoportját a bűncselekmények sorába iktatja, a közvéleményben megnyilvánuló értékelésre támaszkodik; oly cselekményeket nyilvánít in abstracto bűncselekményeknek, melyekre in concreto büntetéssel sújt le a közvélemény; legtöbbször a jog követi a közvélemény értékelését, de előfordul — amikor a közvéleménynek nem volt módjában megnyilat-

¹⁶⁵ Különösen akkor bőkezű a közvélemény a jutalmazásban, amikor a társadalom oly szolgálatokat óhajt biztosítani, melyekre anyagi előnyök nyújtása ellenében nem számíthat. „The rewards of public opinion are naturally most lavishly employed when society is most in need of services that cannot be got with ordinary material inducements, i. e. in war time“; v. ö. Ross, *Social Control* 1928. 93. 1.

kozna, — hogy a jog jár elől a cselekménynek büntetés alá vonásával, amikor is — hacsak nem alakul ki a közvélemény részéről ellenkező értékelés — már csak a büntetéssel fenyegetettség s a — főleg becstelenítéssel járó — büntetés kiszabása címén is: a közvélemény is elítélően reagál (non factum, sed poena diffamat). Itt kerül homloktérbe az az alább megbeszélendő kérdés: vajjon érvényesítést követelhet-e a kettős büntetettséggel szemben a ne bis in idem elve?

I. 2. *A jog büntet — a közvélemény közömbösen viselkedik.* Ide azok az esetek tartoznak, melyekben a jog a közigazgatásellenességgel szemben a rend védelme érdekében,¹⁶⁶ vagy a gondatlanságból elkövetett bűncselekményekre a társadalomban megkívánt gondosságra szorítás céljából büntetést szab, de amelyek, mert sem erkölcsi, sem konvencionális szabályt nem sértenek, a társadalmi értékelés alól kiesnek. Aki a balra hajts, jobbra előzz parancsát, a záróra szabályát, a gyorsajtás tilalmát megszegi, bár kihágásért megbüntetik, éppoly emelt fővel járhat a társadalomban, mint annakelőtte; s ugyanez áll nagyban-egészben a gondatlanságból elkövetett cselekményekre is.

I. 3. *A jog büntet — a közvélemény jutalmaz.* Míg az előbbi csoportba tartozó esetek nem jelentenek diszharmoniaát a jog és közvélemény között, addig itt az ellentét nyilvánvaló s minden esetre egészségtelen jelenség, melynek kiküszöbölésére kell törekedni, annál is inkább, mert míg az fennáll, vagy a jog tekintélye szenved csorbát, vagy köznyugtalanság zavarja a kedélyeket. Az ellentét a legélesebb, amikor a jognak rosszalást kifejező büntetésével szemben a közvélemény akár a cselekményt kitüntetően helyesli, akár annak elkövetőjét feldicséri. Az ily helyeslő vagy feldicsérő cselekmény, különösen ha nagyfokú nyilvánosság mellett követetik el, nemcsak principiumában támadja meg a jogrendet s felül emeli az egyénnek — többek által osztott — véleményét a jog normái fölé, melyek így gyűlöletes, helytelen s igazságtalan színben tűnnek fel, — hanem rendkívül veszélyes is, mert másokban hiúságot keltve, bűncselekmény elkövetésére

¹⁶⁶ V. ö. *Angyal, A közigazgatásellenesség büntetőjogi értékelése, 1931. 36. s. köv. 1.*

öszönöz.¹⁶⁷ Ezért ez a cselekmény a Btk. 174. §-a értelmében mint vétség büntetés alá esik.¹⁶⁸

Diszharmonia áll elő akkor is, amikor a törvény által bűncselekménynek minősített cselekmény elkövetését a közvélemény súlyos következmények kilátásba helyezésével követeli.¹⁶⁹ A közvélemény becsületvesztéssel sujtja azt, ki adott esetben vonakodik párbajt vívni. A közvélemény elismeréssel kíséri a párbaj vétségének elkövetőjét s kiközösíti köréből a jog tilalmának engedelmeskedőt. Az ily ellentét, amennyiben mint épp a párbaj esetében, a közvélemény álláspontja téves, erkölcstelen s a helyes jog elveivel ellenkező, csak úgy szüntethető meg, ha annak megváltoztatására minden arra hivatott tényező összefog s a vallás, erkölcs és jog eszközeivel e célból harcba lép. Eléggé nem méltányolható módon veszi fel a harcot a párbajt követelő közvéleménnyel szemben a budapesti tábla *Gadó*-tanácsa, mely a Curia által is helyeselten kimondotta, hogy: „A párviadal a törvény szerint vétség, valláserkölcsi szempontból bűn, — súlyban és számban tekintélyes társadalmi csoport felfogása szerint pusztító társadalmi kór, előítéleten alapuló középkori csökevény, amelynek teljes kiirtását magasabb emberieségi szempontok parancsolólag követelik. Ebből folyóan az, aki a párviadalra való kihívást visszautasítja, sem a törvény, sem a vallás parancsaival, sem az általános erkölcsi szabályokkal ellentétbe nem jut, — a társadalom párbajellenes részének helyeslésével találkozik, míg az ellentábor részéről megítélésnek teszi ugyan ki magát, ez azonban megvetéssé nem fajulhat, mert a párviadalnak elvi alapokon nyugvó elítélése tiszteletreméltó, amely éppen a lovagiasság szabályaira való tekintettel, az ellenkező felfogásúak részéről is megértő elnézésre számíthat, — legalább is a becsületvédelmi törvény

¹⁶⁷ V. ö. *Angyal*, Izzgatás. A magyar büntetőjog kézikönyve, IX. köt. 1931. 68. l.

¹⁶⁸ Nem érdektelen, hogy a képviselőház ig. bizottsága e cselekményben csak erkölcstelenséget látott s azt a javaslatból kihagyta; a főrendiház hármass bizottsága azonban azt épp veszélyességére való tekintettel felvétetni javasolta, mibe aztán a képviselőház ig. bizottsága is belement.

¹⁶⁹ *Angyal*, A párbaj és a közvélemény. V. ö. Tanulmányok és beszédek, 1927. 169—172. l.

által értett — az erkölccsel egyező — közmegvetést nem vonhatja maga után. Oly tényállítás tehát, hogy főmagánvádló a párviadalra való kiállást megtagadta: a rágalalmazás tényálladékát nem meríti ki, mert főmagánvádlót eme magatartása miatt közmegvetés nem érheti. (B. VII. 3563/1927—25. számú magánúton beszerzett ítélete a budapesti táblának.)

Előfordul, hogy valamely aránylag súlyos bűncselekmény elítéltjét a közvélemény — ha nem is részesíti elismerésben, de visszafogadja kebelébe a büntetés kitöltése után, szóval nem alkalmazza a más esetekben szokásos társadalmi bojkott vagy akárcsak elhidegülés következményét. Többnyire az erkölcsileg vagy társadalmilag menthető motivumból és célzattal való elkövetés az, mely a közvéleményt ily elnéző felfogásra hangolja. Gyakori példák a politikai motivumból elkövetett bűncselekmények; ily közvélemény-megnyilatkozásra adott alkalmat legutóbb az ismert frankhamisítási bűnper. A jog a közvélemény álláspontját többnyire azzal honorálja, hogy az ily cselekményekre custodia honesta: államfogház alkalmazását rendeli.¹⁷⁰

II. 1. *A közvélemény büntet — a jog közömbös.* Nagyszámú eset tartozik ide. Így azok, amelyekben nem cselekményt, hanem egyéniséget, egyéni tulajdonságokat kísér a közvélemény rosszaló értékítélettel s megfelelő büntetéssel. Ezek az esetek nem kívánnak kiegyensúlyozást, legfőlebb akkor, amikor valakit ily okból más — bár mint közvéleményhordozó — becstelenítő, lealacsonyító vagy megszegyenítő kifejezéssel illet, vagy sérelmére ily cselekményt követ el, mikor is az ily cselekmény elkövetője becsületsértésért (1914:XLII. t.-c. 2. §.) felel.

Ha a közvélemény részéről rosszalás és büntetés alá vont *cselekmény* forog szóban s ezzel szemben mutat a jog semlegességet, úgy amennyiben a cselekmény csak erkölcsi

¹⁷⁰ Az ilynemű ellentét kiküszöbölését célozza az ú. n. párhuzamos vagy alternatív büntetések rendszere is, mely a norvég és olasz btkv.-ekben már megvalósításra talált; v. ö. még a német bir. btk. 20. §-át („Wo das Gesetz die Wahl zwischen Zuchthaus und Festungshaft gestattet, darf auf Zuchthaus nur dann erkannt werden, wenn festgestellt wird, dass die strafbar befundene Handlung aus einer ehrlosen Gesinnung entspringen ist“). A vonatkozó irodalomra v. ö. Revue Pénit. 20. és 21. k.

vagy éppen csupán konvencionális szabályba ütközik: a jog semlegessége nem kifogásolható s a sértett szabály megtartása szempontjából elég, sőt gyakran hatályosabb biztosítékot nyújtó a közvélemény szankciója; ha azonban a cselekmény a közérdeket hátrányosan érintő rendellenességben nyilvánul meg, tehát a jogvédelem szükségvi vonal fölé emelkedett közérdeken esett sérelem,¹⁷¹ úgy kívánatos, hogy a jog mielőbb nyomon kísérje a közvéleményt s megfelelő büntetés alá vonja a kérdéses cselekményt (ha csak a már említett s még megbeszélendő ne bis in idem elvének érvényesülése nem okolja meg a további közömbösséget).

II. 2. *A közvélemény büntet — a jog helyesel.* A jog érvényesülésének ereje *külsőleg* nyilván azon a — legalább is potenciális — fizikai erőn nyugszik, mely megtartására szorít. Ám az igazi erőt főleg a jognak az erkölccsel s bizonyos tekintetben a konvencióval való összhangja biztosítja. A jog *belső ereje* — habár nem is kizárólag, de első rendben — az erkölcs s a konvenció forrásából merít; nem fér kétség hozzá, hogy a jogszabálynak erkölcsi helyességéről való meggyőződés, a jogszabálynak a társadalmi életszokásokkal való kongruenciája a követésnek egyik leghatályosabb indítéka.¹⁷² Mindenesetre árt tehát a jog erejének, ha azt, amit a jog helyesel, amihez kedvező hatást fűz: az erkölcs s a társadalmi életszokás kifejezésére hivatott közvélemény rosszaló értékítélettel kíséri. Például szolgálhat az ily ellentétre a szigorú jog érvényesítése az erkölcs vagy konvenció tiltó szava ellenére. Summum ius, summa iniuria. Legtöbbször nem a jogszabály, hanem annak könnyörtelen alkalmazása kerül szembe a közvéleménnyel. A jogszabály segítséget nyújt pl. a dúsgazdag háztulajdonosnak, hogy a bérfizetéssel elmaradt didergő családot télvíz idején kilakoltassa, de e jogilag helyes cselekvés nem kerülheti el a közvélemény ítélőszékét, mely nemritkán erőteljesen sujt le a köszívű s a jog által ugyan védett, de a méltányosságot, tehát az erkölcs követelményeit figyelmen kívül hagyó háztulajdonosra. Ily esetek kiküszöbölése céljából kívánatos, hogy a jog etizálódjék s szocializálódjék és útját vágja a visszaéléseknek,

¹⁷¹ V. ö. *Angyal*, A közigazgatásellenesség, stb. 41. l.

¹⁷² V. ö. *Móor*, i. m. 268.

mert a jog nem arra való, hogy visszaéljünk vele, hanem hogy azzal mások méltánylást érdemlő és kívánó érdekeinek sérelme nélkül éljünk.

5. A közvélemény-büntetés alkalmazói.

A jogszemponitú büntetést mindig az államnak arra illetékes szerve alkalmazza. A közvélemény-büntetés alkalmazója viszont sohasem a közösségnek valamely különös, erre hivatott organuma, hanem az *egyeselek*, a *közvélemény-hordozók* közül azok, kiknek lelki világában a rosszaló értékítélet lecsapódik s akik annak valamiféle formában kifejezést adnak.

A jogszemponitú büntetésnél a fejlődés során különválnak az ítélkező s a végrehajtó szerv, sőt az ítélkezést megfelelő eljárás előzi meg, amelyben az inkvizitórius per során alig, az akkuzatorius elv érvényesülése óta mind élesebben — differenciálódik a bíró, a vádló s a vádlott, illetve védő szerepe.¹⁷³ A közvélemény-büntetés nem nyugszik formális ítéleten; — a minden formát nélkülöző ítéletet nem előzi meg semminemű eljárás, — nincs vádló, nincs szervezett bíróság, — nincs bizonyítási eljárás, nincs tényállás-megállapítás, nem nyílik alkalom a védekezésre, — nincs perorvoslat, — nincs jogerő. Csak vádlott szerepel, ki szabatos vád hiányában nem is védekezhetik, ki inkább mint gyanúsított áll szemben a láthatatlan ítélkező hatalommal, mely számban meg nem határozható, egymást — leszámítva az egymással érintkezőket — alig ismerő egyesekből áll. E láthatatlan hatalom ítél s nyomban végrehajt; — annak részesei kialakítják magukban a rosszaló értékítéletet s mindenik vagy azok kisebb-nagyobb száma alkalomadtán a maga módja szerint rosszalást kifejező elbánásban részesíti a gyanúsítottat. Az ítélkezés arbitrárius s többnyire in contumaciam történik.

Sem az ítélet kialakításában résztvevők, sem a büntetés alkalmazói oly értelmű felelősség alatt, aminő a jogszemponitú büntetést kimondó bírakat s az e büntetést végrehajtó közigazgatási szerveket terheli, nem állanak. Felelős-

¹⁷³ V. ö. *Angyal*, A magyar büntetőeljárásjog tankönyve, 1915. I. k. 253. s köv. l.

ségük csupán annyiban áll fenn, amennyiben, ha a közvélemény kialakítása, vagy a közvélemény-büntetés alkalmazása során nyilvánított véleményük és illetőleg az általuk állított vagy híresztelt tény, vagy valamely tényre közvetlenül utalóan használt kifejezés becsületet sértő és valótlan, illetőleg bár való, de a valóság bizonyítása vagy ki van zárva, vagy nem sikerül:¹⁷⁴ becsületsértés, illetve rágalmazás címén esnek jogszempontú büntetés alá.

A közvélemény-büntetés alapjául szolgáló rosszaló értékítélet megalkotásában s annak alkalmazásában résztvevők mindazonáltal kevésbé lelkiismeretesek s bár fenyegeti őket a valótlan tényekre alapított vélemény-nyilvánítás s becsületsértő közvélemény-büntetés alkalmazás esetén a törvény szigora, ez alól — mert legtöbbször nem érhetők el — menekülnek.

Az értékelés kérdéséhez tartozik ugyan s ott fog találni részletesebb megbeszélésre, de szükségesnek tartom már itt megemlíteni, hogy míg a jogszempontú büntetést kimondó bíró mindenekelőtt a tényállást deríti fel és pedig a legszabatosabban s a lehető legnagyobb lelkiismeretességgel, addig a közvélemény-büntetés alkalmazói legtöbbször vagy egyáltalában nem, vagy alig vesznek fáradságot arra, hogy az ítékezés alapjául szolgáló tényállással megismerkedjenek. A közvélemény-büntetést kiváltó rosszaló értékítélet (in dubio contra reum) az esetek legnagyobb részében szállongó híren, ellenőrizhetetlen gyanúsításokon, elejtett kifejezéseken, sőt nemritkán látszaton nyugszik, vagy legalább is ily indiciumok indítják meg sokszor a hatalmas áradattá dagadó s feltartóztathatatlanul a legjobbakat is elsőpró mozgalmat.¹⁷⁵

A közvélemény-büntetést megállapító értékítélet nélkülöz minden formát s nem támaszkodik megokolásra. Az esetek nagyobb részében marasztaló, tehát egyben büntetés

¹⁷⁴ V. ö. e kérdésre *Angyal*, A becsület védelméről szóló 1914:XXI. t.-c., A magyar büntetőjog kézikönyve, 1927. I. k. 82. s köv. 1., valamint *Angyal*, A valóságbizonyítás problémájának erkölcsi jelentősége, 1929.

¹⁷⁵ „die Aburteilung ohne genauere Prüfung des Sachverhalts, auf Grund flüchtiger Mitteilungen und Anzeichen erfolgt“; v. ö. *Weigelin*, i. m. 124.

alkalmazására alkalmat nyújtó. Felmentő jellegű közvélemény-ítélet tulajdonképpen nincs; ilyen némileg mégis a közömbösség, a napirendre térés, vagy éppen a helyeslés s az ezt követő elismerés, jutalmazás. Mint említettem, a közvélemény-ítélet nélküli a bírói ítéletek jogerejére emlékeztető lezártágot, következképp a bírói ítéletnek azt a tulajdonságát, melynélfogva az perorvoslattal már meg nem támadható (ú. n. alaki jogerő¹⁷⁶) nem szerzi ugyan meg, s az a hatás sem áll be azzal kapcsolatban, mely új eljárás megindítását, itt: az újabb véleményalakulás lehetőségét kizárná (ú. n. anyagi jogerő¹⁷⁷), de ez éppen nem jelenti az oly értelmű revíziótól való elütöttséget, mely a maga újrafelvételszerű jellegével lehet hatékony. Az ily — természet-szerűleg szintén formátlan — újrafelvétel többnyire egy — a tévesen értékelő közvélemény-ítéletet s annak kialakításában, valamint a becsületet sértő közvélemény-büntetés alkalmazásában részes egyeseket — megbélyegző büntető bírósági ítélet alapján vezethet a közvélemény megváltozására s a mindenképpen kívánatos rehabilitációra. Ennek a közvélemény-változásnak útját hivatvák egyengetni a modern büntetőjogoknak egyfelől a helyreigazítási jogot biztosító,¹⁷⁸ másfelől a büntető ítélet közzétételére vonatkozó rendelkezései.¹⁷⁹

Egyebekben a közvélemény-büntetés alkalmazói valahogy éberekbb figyelemmel kísérik a rehabilitációra vezethető mozgalom során felszínre került tényeket s míg sokszor elég könnyelműen törnek mások felett pálcát, a jó hírnév helyreállításának munkájától többé-kevésbbé idegenkednek. Ezért van, hogy sokkal könnyebb valakit sárba taposni, mint a reá — bár igaztalanul — tapadt folttól megtisztítani. S ezért van — miről a közvélemény-büntetés hatáskérdése keretében még szó lesz —, hogy az emberek legnagyobb része féltő gonddal örködik azon, hogy csak meg is közelítse az erkölcsés konvencióellenesség határát, mert ellenkező esetben ki-

¹⁷⁶ V. ö. *Angyal*, A magyar büntetőeljárásjog tankönyve, 1917. II. k. 239.

¹⁷⁷ V. ö. u. o. 240. l.

¹⁷⁸ V. ö. a sajtóról szóló 1914:XIV. t.-c. 20. §-át.

¹⁷⁹ V. ö. *Angyal*, A magyar büntetőjog tankönyve, 1931. V. kiad. I. köt. 111. l. és A becsület védelméről szóló 1914:XLI. t.-c. 1927. 117. l.

teheti magát a határátlépés gyanújának s ebből folyólag, mert már a gyanú is öl: a közvélemény súlyos és sokszor helyrehozhatatlan megítélésének.¹⁸⁰

6. A közvélemény-büntetés alkalmazásának címei.

A közvélemény, midőn embert értékel, ennek majd egyes cselekményeit, majd ezeken keresztül megismerhető, illetve a cselekményektől függetlenül létező egyéni tulajdonságait, majd egyéniségét méri hozzá bizonyos szabályhoz, illetve szabályossághoz.

Az értékelés *tárgya* ezeknél fogva három csoportba osztható: lehet: 1. cselekmény, 2. tulajdonság, 3. egyéniség. Élesen nem válik szét e három csoport, mert cselekményt értékelve, a cselekvő egyes tulajdonságairól, sőt a cselekvő egész egyéniségéről is ítél a közvélemény, s viszont amikor közvetlenül valamely egyéni tulajdonság tárgya az értékmegállapításnak, egyfelől az illető egyén cselekményei is figyelembe jönnek (és pedig nemritkán úgy, hogy valamely a szabályosságtól eltérő és tehát kisebbértékűséget megállapító értékítélet a cselekmény értékének megállapításánál az érdekelt javára dönti el a kérdést; pl. a könnyen befolyásolhatóság mint jellemvonás rosszalást vált ugyan ki, de némileg mentesül szolgál az ilyen „utolsó s legerősebb szóra hallgató“ egyén konkrét cselekményének a megítélésénél), másfelől a kérdéses személy egész egyéniségének értékére is következtési alapot teremt. Végül bár valakinek egyénisége szerepel a közönség értékelő ítéletében tárgyként, ennek az ítéletnek kialakulása alig is történhetik másként, mint az egyes cselekményeknek és tulajdonságoknak mérlegelésével. Előfordul azonban, hogy szinte bizonyos kizárólagossággal csak tulajdonságot von értékelésének körébe a közvélemény és pedig úgy testi, mint szellemi tulajdonságokat. Érdemül tudjuk be valakinek nagy nyelvkészségét, éles judiciumát, feltűnést

¹⁸⁰ „Wer vor der öffentlichen Meinung sicher sein will, muss auch den bösen Schein meiden. Dies hat die wichtige Folge, dass die meisten Menschen sich scheuen, sich der Grenze des Sittlichen auch nur zu nähern, um nicht den Verdacht der völligen Überschreitung zu erwecken“; v. ö. Weigelin, i. m. 125.

keltő emlékezőtehetségét, s bűnül rójuk terhére áskálódó természetét, meghunyászkodó s mindennel megalkuvó gerinctelenségét, az anyagi élet felé túlzott orientálódási hajlamát. Elismerés kíséri a deli termetet, a női bájta, a szabályos arcvonásokat s idegenkedéssel fordul el sok ember a púpos, a visszataszítóan undorító külsejű, a kellemetlenül dadogó egyéntől. A nyomorult sorsban élő szegény s a hibáján kívül lezüllött szerencsétlen is, bár szánakozást és segítséget érdemelne, a közvélemény szemében, inkább elzárkózáshoz vezet.

Eredményét tekintőleg a közvélemény értékelése — ha csak nem marad közömbös és tehát nem halad el némán a kérdéses tárgy mellett — vagy helyeslő, vagy rosszaló. Az előbbi esetben elismerés, dicséret, jutalom a reakció, — az utóbbiban gáncs, lenézés, tartózkodás és illetőleg büntetés a következmény.

A reakció *célja* a közvéleményt hordozók lelkivilágában ugyan nem tudatosul, de azért felismerhető. Ha cselekményről van szó, ugy a helyeslő közvélemény azért jutalmaz, hogy az ily etikai szemszögből elismerést érdemlőnek s társadalmi viszonylatban előnyösnek minősített cselekmény ismétlésére ösztönözzön, — a rosszalást kifejező közvélemény viszont azért büntet, hogy az erkölcsi tekintetben kifogás alá eső, társadalmi szempontból pedig káros cselekmény bárki részéről való újabb elkövetésének gátat vessen. A jutalmazás és büntetés mögött rejlő tudattalan célkitűzések látszólag azonos hatásra: a szocio-etikai rend védelmére törekszenek, de csak látszólag, mert míg a jutalmazás a feljebb emelkedés útját egyengeti, addig a büntetés tendenciája csak azokon a határokon belülmaradásra szorítás, melyeket az erkölcs, jog és konvenció az egyesek köré vonnak. A büntetés csak a minimális síkon maradást, — a jutalmazás az azon felülemelkedést, vagy legalább is az erre való készséget törekszik biztosítani. A büntetés célja, hogy minél kevesebb legyen az antiszociális egyén, a jutalmazásé, hogy minél több legyen az erkölcsös és társadalmilag hasznos, sőt az átlagon felülemelkedő egyén. A jutalmazás célja tehát szocio-etikai nézőszögből mindig értékesebb, mint a büntetésé.¹⁸¹

¹⁸¹ Az etikai bűn s a szociális bűncselekmény, ha kikerülnek a büntetést a továbbromláshoz vezetnek, bár mint erre Ross figyelmeztet, a

A cselekményt érő közvélemény-büntetésből sohasem hiányzik a megtorló elem, mely annak az ellenséges érületnek folyamánya, mellyel a közvéleményt-hordozók a rosszalással kísért cselekmény elkövetőjével szemben viseltetnek. Ez az ellenséges érület vezet a közvélemény-büntetésben kifejezésre jutó kisebb-nagyobb fokú megvetéshez, melynek viszont egész más a színezete, mihelyt nem cselekmény, vagy nem erkölcsi jellemvonás, illetőleg valakinek erkölcsi egyénisége, hanem oly akár testi, akár szellemi tulajdonság tárgya a közvélemény értékelésének, melynek létezéséről az érdekelt nem tehet. A púpos, dadogó s más kellemetlenül érintő testi fogyatkozásban szenvedő is ki van téve a közvélemény reakciójának, ám e reakciók kívül esnek a sajátképi közvélemény-büntetés fogalmán;¹⁸² nincs bennük megtorló elem, de különbözik a megelőzési célt is; csak éppen a kisebb értékűségnek kifejezői. A nyomorékkal s nyomorulttal szemben bármilyen, tehát közvélemény-büntetés alkalmazásának sincs célja, mert büntetéssel annak megváltoztatása el nem érhető, ezért amennyiben a közvélemény-hordozói az ilyenek irányában ellenséges érülettel megtorló és tehát a becsületet sértő fellépést tanúsítanak: a becsületvédelmi törvény szigora alá esnek.¹⁸³

A közvélemény-büntetés alkalmazásának címe a mondotakból folyólag: a közvélemény értékelésének eredményeként rosszalás alá eső *cselekmény* s valamely személynek *egyéniisége*, vagy oly *szellemi tulajdonsága*, mely nem mint tőle független adottság, hanem részéről változtatható, a sza-

büntetés elmaradásához eltérő következmények fűződnek az egyik s a másik esetben. A büntetlen bűn továbbrohadást idéz elő a lélekben, a büntetlen bűncselekmény merészebb elkövetésre ösztönöz. A büntetlen bűnös a sötétség, a büntetlen büntetett a napfény felé orientálódik. „The unopposed sinner makes his way upward towards sunshine, whereas the unchecked vicious man gravitates toward night“; v. ö. *Ross*, *Sin and Society*, 1907. 91. l.; ugyan *Ross* mutat rá egy másik munkájában arra, hogy „While punishment or disgrace may be used to enforce a certain level of deed, it is necessary to distinguish by praise and favor all achievements of valor or fortitude rising above this plane“, v. ö. *Social Control*, 1928. 93. l.

¹⁸² V. ö. fent 66. l.

¹⁸³ V. ö. *Weigelin*, i, m. 127.

bályossággal összhangba hozható jellegzetesség kerül a közérdeklődés középpontjába.

A közvélemény-büntetés a jogszempontú büntetéstől egyebekben kívül tehát abban is különbözik, hogy míg az utóbbit kiváltó megítélési alap csak a beszámítható cselekmény, addig az előbbinél a cselekményen (melynél a beszámíthatóság kevéssé jön figyelembe) kívül az érzület, sőt maga az egyéniség is alapjául szolgálhat a büntetés alkalmazását megelőző értékelésnek.

7. A közvélemény-büntetés alá esőknek köre.

A közvélemény-büntetés alá esők körének megvonása szemben a jogszempontú-büntetés személyi kiterjedésének meghatározásával oly feladat, melynek megoldása nem elvi s még kevésbé tételes jogi szabályok rendelkezései alapján, hanem kizárólag e sajtóságos büntetés természetének figyelembevételével mellett s közelebbről tapasztalati adatok segítségével történhetik.

A jogbüntetést tekintőleg ugyanis kétségtelen, hogy az *elvileg* mindenkire, akinek úgynevezett bűncselekvési képessége van, kiterjed. A kultúrállamok törvényeikben büntetendőknél minősített cselekmények elkövetéseért büntetés alá vonják az elkövetőt, tekintet nélkül ennek honosságára. Nem csak saját honosukat, de a külföldit is büntetik. Egyedül annyiban tesznek kivételt, hogy amennyiben a cselekmény elkövetési helye külföld, úgy a büntethetőséget több-kevesebb feltételhez kötik. Így a magyar Btk. 5. §-a is kimondja, hogy: a magyar állam területén „akár magyar honosok, akár külföldiek által elkövetett büntettek és vétségek a jelen törvény határozatai szerint büntettetnek“, — de hozzáteszi 11. §-ában, hogy „külföldön elkövetett büntett vagy vétség miatt a 8. és 9. §-ok eseteiben (hol a politikai jellegű cselekményekkel szemben a közönségeseknek nevezhetőkről esik szó) nem indíthat meg a bűnvádi eljárás: ha a cselekmény az elkövetés helyén fennálló, vagy a magyar törvény szerint nem büntethető, vagy azok egyike szerint megszűnt büntethető lenni, vagy ha a büntetést az illetékes külföldi hatóság elengedte“. Ez az eltérés azon a megfontoláson nyugszik, hogy az ú. n. személyiség elvének minden feltételtől ment alkal-

mazása ahhoz az elfogadhatatlan következményhez vezetne, hogy azt a magyar honost, ki külföldön bármely, a Btk. vagy melléktörvényei által büntetendőnek nyilvánított cselekményt követ el, habár az a cselekmény ott, ahol elkövetetett, nemcsak nincs tiltva, hanem az ott szokásos cselekmények közé tartozik; hazajöttékor büntetés alá kellene vonni.¹⁸⁴ A kihágási Btk. (1879:XL. t.-c.) némileg másként oldja meg a kérdést, midőn 4. §-ában kijelenti: hogy: „A kihágás elkövetői az esetben is büntetendők, ha azon a területen, melyen azt elkövették, csak ideiglenesen tartózkodnak, habár az rendes lak- vagy tartózkodási helyükön büntetendő cselekményt nem képez. Ezen szabály a külföldiekre is alkalmazandó“. Ez a rendelkezés teljes mértékben az ú. n. területiség elvét juttatja érvényre a kihágási törvények- vagy rendeleteknek alávetett személyek tekintetében.¹⁸⁵

A jogszemponitú büntetés — a mondottakból megállapíthatóan — eléri tehát az államnak úgy alattvalóit, mint azokat, kik tényleges hatalmában vannak.

Más a helyzet a közvélemény-büntetés alá eső személyek körét illetően. Mindenekelőtt feltűnik, hogy a közvélemény sujtó keze nemcsak a rosszalás alá eső cselekmény elkövetőjét, nemcsak az értéken aluli minőségű tulajdonság hordozóját, nemcsak az aláértékelt egyén személyét éri, hanem reánehezedik az illető családjára, közeli hozzátartozóira, sőt mindazokra, kik vele szorosabb összeköttetést tartanak fenn. A felelősségre vonásnak ez a kollektív jellege a primitív néptörzsek körében egyenesen szabály.¹⁸⁶

A beszámítási képesség kérdése a közvélemény-büntetés alkalmazásánál rendszerint nem merül fel. A közvélemény ítéletének kialakulásánál vagy éppen nem, vagy csak rendkívül kis mértékben jön figyelembe a jogszemponitú büntetés kiszabásának feltételeként megkívánt beszámítási képesség. A gyermekkor talán az egyedüli körülmény, melynek mentő ereje érvényesül, de ez sem mint beszámítási

¹⁸⁴ V. ö. Löw, Anyaggyűjtemény, 1880. I. k. 188. l.

¹⁸⁵ V. ö. Illés, A kihágásokról szóló magyar büntetőtörvények magyarázata, 1903. II. kiad. 24—25. l.

¹⁸⁶ V. ö. Westermarck, Ursprung und Entwicklung der Moral begriffe, I. k. 1907. 40. l.; Makarewicz, i. m. 214. s. köv. l.

képességet kizáró ok, hanem azon a címen, mert a gyermekkel a közvélemény vagy egyáltalában nem, vagy csak igen kivételes esetekben törődik. A gyermek rendszerint nem kerül a közérdeklődés középpontjába s így nem esik alája a közvélemény értékelő ítéletének.

Egyebekben — figyelemmel arra, hogy a közvélemény egyáltalában csak oly dologra (értve dolgon a cselekményt, tulajdonságot s egyéniséget) vonatkozással alakul ki, mely a közérdeklődés középpontjába, vagy — bár rövid időre s átmenetileg — annak legalább is közelébe jut,¹⁸⁷ nyilvánvaló, hogy a közvélemény-büntetés csupán bizonyos érdekkörbe tartozókkal szemben érvényesül. S ez természetes, de tapasztalatilag is igazolható. A közvélemény-büntetés célja ugyanis egyfelől megtorlás, másfelől *gátlása* annak, hogy szocietikai szempontból helytelennek minősített helyzet tovább is fennálljon; közelebről azoknak az akadályoknak kiküszöbölése vagy erőtlentítése, melyek a kollektív élet létezését fenyegetik s fejlődésének útjában állanak, — tehát *valamely meghatározott* társadalmi réteg által elfogadott — főleg konvencionális — szabályokkal ellentétbe jutott egyénnek a *kérdéses* társadalmi körből kirekesztése, eddig élvezett társadalmi helyzetéből elmozdítása, értékvesztésének kifejezésre juttatása, szóval vagy teljes vagy részleges eliminálása.¹⁸⁸ A közvélemény ezekből folyólag csak azoknak cselekményeit, tulajdonságait s egyéniségét értékeli s adott körülmények között rosszalja, kik annak a társadalmi körnek kollektív életében részt vesznek, valamiféle szerepet játszanak. Nem

¹⁸⁷ V. ö. fent 43. l.

¹⁸⁸ *Jerusalem* szerint a „der Drang zur Kollektivität“, melynek a közvélemény-reakció nyilván egyik eszköze, „durch Elimination oder Rektifizierung“ érvényesül (v. ö. *Soziologie des Rechtes*, 1925. 360. l.). — A közvélemény-büntetést illetően teljességgel nem oszthatom e felfogást, mert amennyire igaz, hogy a közvélemény a maga reakcióival többé-kevésbé eliminálja az érintett személyt, annyira távol áll attól a rektifikálás. Akire a közvélemény büntetésével lesújt, azt vagy teljesen vagy bizonyos fokban leszállítja eddigi társadalmi síkjáról vagy legalább is akadályt emel érvényesülése elé, de sohasem törekszik megjavítani, átalakítani. Legfőleg *generalis* jellegű és irányú javító s átalakító törekvés lappang a közvélemény-büntetésben annyiban, amennyiben a társadalmilag helyesnek minősített normákhoz igazodó magaviselet s tulajdonságok megszerzése s megtartása iránti készséget kifejleszti s fokozza.

kell, hogy tagjai legyenek annak a társadalmi rétegnek, mely az értékelő munkát kifejti; lehetnek e rétegen kívül esők is, feltéve, hogy valamiféle szál — habár csak ideiglenesen s átmenetileg — olyképp fűzi őket a kérdéses társadalmi réteghöz, hogy ebben irántuk érdeklődést kelt. Ahol nincs ily kapcsoló szál, ott hiányzik az érdeklődés alkalmá, minél fogva nem alakul ki közvélemény és tehát nem fog helyt a közvélemény-büntetés.

Ez a megállapítás vezet el ahhoz a tapasztalatilag is igazolt tételhez, hogy a közvélemény-büntetés alól való menekülésnek egyik leghatályosabb módja, ha az érdekelt önként kiválik abból a társadalmi körből, mely rosszaló értékítélettel kíséri cselekvését, tulajdonságát vagy egyéniségét. Igaz, hogy az ily kiválással maga vonja le a különben bekövetkező közvélemény-büntetés következményeit, de — amikor oly társadalmi rétegbe megy át, mely nemcsak hogy nem rosszalja, sőt esetleg elismeréssel kíséri vagy legalább is közömbösséggel fogadja magatartását: elkerüli magát a büntetést.

A közvélemény-büntetés elkerülhető és illetőleg annak alkalmazása megelőzhető úgy is, ha a rosszalás alá eső cselekmény elkövetésénél az érdekelt különös gondosságot fejt ki oly irányban, hogy az a társadalmi kör, melyhez tartozik, s mely az ítélkezésre hivatottnak érzi magát, ne lássa őt abban a viszonylatban, mely az értékelés alkalmát megteremti. Hangulatosan utal a közvélemény-büntetés elkerülésének e módjára *Heine* következő kérése:

„Blamier mich nicht, mein schönes Kind
Und grüss mich nicht unter den Linden;
Wenn wir nachher zu Hause sind,
Wird sich schon Alles finden“.

A közvélemény-büntetés alá esők körének keretei tehát — mint az előadottakból megállapítható — a személyiség elvének alapul vétele mellett alakulnak ugyan ki, amennyiben a közvélemény első rendben azokra sújt le, kik az azt kialakító, meghatározott társadalmi réteghöz tartoznak, de a vezető szempont mégis nem annyira, vagy legalább is nem egyedül a réteghöz-tartozóság, hanem a közérdeklődés központjába jutottság.

8. A közvélemény-büntetés alkalmazásánál figyelembe jövő körülmények.

A jogszemponitú büntetés nemének és mértékének megállapításánál a tételes jog, így a magyar Btk. 89. §-a „a bűnösség fokára befolyással bíró súlyosbító és enyhítő körülmények“ figyelembevételét írja elő. A bíróság viszont, amikor a büntetés kiszabásának nehéz munkáját végzi, e rendelkezés keretén belül a következő szempontok szerint jár el:

1. figyelembe veszi a bűncselekménynek *tárgyi súlyát*, mely a büntetésben rejlő megtorló elem érvényesülését alapozza meg (a bűncselekmény objektív, társadalmilag káros minőségének értékelése),

2. figyelembe veszi a cselekmény elkövetőjének *bűnösségét*, mely különösen a büntetés bűnhődési ismérvének érvényrejuttatásánál jut szerephez (a cselekvő szubjektív, társadalomellenes személyiségének értékelése),

3. figyelembe veszi a cselekmény elkövetésének *átlagos számbeli megjelenését*, melynek alapján a büntetéssel ennek generális preventív célját igyekszik megközelíteni (a cselekmény társadalmi veszélyességének értékelése).

4. figyelembe veszi a büntetés útján *a cselekvőre gyakorolt hatásnak lehetőségét és határait*, mikor is a büntetés speciális preventív erejével számol (a cselekvő szocio-etikai jellemének értékelése).

Mindezek a körülmények vagy egyáltalában nem, vagy egészen más vonatkozásban érdeklík a közvéleményt.

A cselekmény *tárgyi súlya* befolyásolja ugyan a közvélemény-büntetés nagyságát, megállapítható azonban, hogy nemritkán sokkal érzékenyebben sújt le a közvélemény az aránylag kisebb botlásokra, mint az igen súlyos és nagy értékeket pusztító cselekményekre¹⁸⁹ s így csak nagy általánosságban fogadható el *Weigelin*-nek az a tétele, hogy a súlyos cselekményt súlyos, — az enyhét enyhe közvéle-

¹⁸⁹ „Like a stupid, flushed giant at boy, the public heeds the little overt offender more than the big covert offender. It resents a pinprick more than a blow at the heart. It parries a frontal stroke, but ignores a flank attack“, v. ö. *Ross, Sin and Society, 1907, 26. l.*

mény-büntetés kíséri, minélfogva a közvélemény-büntetés nagyságáról a cselekmény súlyára való visszakövetkeztetés sem nyugszik szilárd alapon.¹⁹⁰ Van eset, amikor az adott szó meg nem tartása, vagy az egyszerű hazugságban maradás társadalmi bojkottra vezet s a sokszáz ember vagyónát elpusztító bankár megússza az „esetet“ egy kis megszólással.

A *bűnösség* értékelésénél a közvéleményt kialakítók és hordozók, valamint a közvélemény-büntetést alkalmazók az ítélkezés iskolázottságának hiányában s mert a jogszempontú büntetést kiszabó hivatásos bírót korlátozó s irányító szabályoktól menten törnek pálcát embertársaik felett: nagyon távol esnek a cselekmény szubjektív elemeit is vizsgálni hivatott elfogulatlan bíró megbízhatóságától. Bármely cselekmény s annak előtörténetében szerepet játszó szubjektív elemek, így a fontolgatás, motiváció, célzat, akaratelhatározás stb. értékelésének helyessége megköveteli ugyanis egyfelől mindazoknak a cselekvésre hajtó s azoktól visszatartó képzeteknek figyelembevételét, melyek a kérdéses személy tudatvilágában az elhatározás idején hatékonyak voltak, másfelől annak megállapítását, vajjon inkább a személyében, jellemében gyökerező szubjektív, avagy inkább az egyéniségétől független, kívülálló, külső objektív motiváció irányában határozta-e el magát a cselekvő cselekményének elkövetésére. Ám éppen ezekre a kérdésekre nincs módjában a közvéleménynek szabatos feleletet adni. A közvélemény-büntetés alkalmazásának alapjául szolgáló formátlan ítélet megalkotói ugyanis kevésbé veszik figyelembe az elhatározást befolyásoló funkcionális tényezőket s ha nem is mellőzik teljesen azokat, melyekről történetesen tudomást szereznek, a megismerésük körén kívül esőket a maguk képére konstruálják meg. A mások felett ítélkező magánember rendszerint a *maga* lelkivilágába állítja be a megítélendőt s felveti a kérdést: vajjon az *ő* értelmi síkján s az *ő* temperamentumával: az adott körülmények között *ő* mily magatartásra határozta volna el magát, már pedig a mások értékelésének s meg-

¹⁹⁰ *Weigelin* szerint: „Die schwere Untat wird schwerer, die leichte geringer bestraft, oder vielmehr: die leichte Strafe weist auf eine geringfügige, die schwere Strafe auf ein schweres Unrecht nach der Auffassung der in Betracht kommenden Gesellschaft hin“; v. ö. i. m. 126.

ítélésének helyességét nyilván nem a *magunkkal* való összehasonlítás, hanem csak az a vetület biztosíthatja, melyet a cselekvő személyről szerzünk meg. Jól mondja *Heymans*, hogy a helyes értékelés feltétele *annak* az értelmi s érzelmi világába való behelyezkedés, akinek cselekménye felett ítélet hozandó,¹⁹¹ ez azonban a közvélemény ítélőszékében bíraskodó felelőtlen magánembertől alig lévén várható; a közvélemény-büntetés alapjául szolgáló értékítélet — ebben a részében — sok kifogásra ad alkalmat.

A cselekmény társadalmi veszélyességének értékelése egyebeken kívül annak a figyelembevételével történik, hogy általában mily *sűrűen* követik el a kérdéses cselekményt. A hivatásos bíró a büntetés konkrét súlyának meghatározásánál a büntetési tétel keretén belül ezt a körülményt némileg figyelembe veszi, — ellenkezőleg a közvélemény, mely minél gyakrabban találkozik bizonyos normaellenességgel, annál kevésbbé figyel fel, sőt nemritkán a normaellenesség gyakoriságából — bár tudattalanul, de — arra következtetésre s állásfoglalásra hajlik, hogy nem a cselekvőben, hanem a normában van a hiba, minélfogva vagy mellőzi a rosszaló reakciót, vagy aránylag enyhe visszahatással felel. Gondoljunk a magzatelhajtó cselekményekhez fűződő jogi és társadalmi reakciók között észlelhető súlybeli különbségekre.

A büntetéssel való befolyásolás (javítás, szocio-etikai átalakítás) a jogszempontú büntetésnek nyilván egyik célja; a büntetés nemének s mértékének megállapításánál már a

¹⁹¹ „es käme vielmehr darauf an zu wissen, wie *er* die Sachlage aufgefasst hat, und was für einer *er* gewesen sein muss, um auf *seine* Auffassung der Sachlage in der vorliegenden Weise zu reagieren; dazu müssten aber nicht unsere, sondern *seine* sonstigen Kenntnisse, *seine* intellektuelle Entwicklung, *sein* Temperament mit in Betracht gezogen werden... Wenn wir also über andere gerecht urteilen sollen, müssen wir vor allem die Notwendigkeit einsehen und durch fortgesetzte Übung die Fähigkeit erwerben, uns in den Gedanken- und Gefühlskreis dieser anderen auch wirklich zu ersetzen; also uns wenigstens in grossen Zügen klar zu vergegenwärtigen, welche Motive in einem gegebenen Fall für sie *verfügbar* gewesen sind, und in welchem Masse diese Motive im Augenblick der Entscheidung bei ihnen tatsächlich *gewirkt* haben“; v. ö. *Einführung in die Ethik*, 1914. 269. s köv. 1.

törvény, de bizonyos mértékben a bíró is figyelembe veszi e célt, azaz törvény és bíró a büntettes egyéniségének minéműségétől függően oly büntetéssel felelnek a cselekményre, mely e jövőbe nyúló célra tekint. A közvélemény ennek a körülménynek, az ítélkezése alá vont személy egyéniségének *ebből a szempontból* való vizsgálatát egyáltalában mellőzi; mellőzi annál is inkább, mert a közvélemény nem gondolkodik előre, a közvélemény csak a mult vetületére építi fel ítéletét, csak megtorol, de mert a jövő perspektívája nem nyílik meg előtte: a javításra, társadalom-erkölcsi átalakításra nem gondol. Az elbotlottira, elesettre a közvélemény lesujt, de azt felemelni, talpraállítani soha sem törekszik.

9. A közvélemény-büntetés hatása.

A közvélemény-büntetés — annak ellenére, hogy nélkülözi a jogszempontú büntetés kényszereszközzeit és közvetlenül sohasem jelenik meg mint az életet, testi épséget, szabadságot vagy vagyont érő érzéki rossz, mégis — midőn akár csak a nevetségessé tétel, a lekicsinylés, megszegyenítés, az elfordulás, semmibevétel vagy éppen a bojkott eszközeivel juttatja kifejezésre a megbecsülés csökkent vagy megszűnt voltát: rendszerint sokkal súlyosabb megtorlás, mint aminő az állam törvényeinek alkalmazásával kiszabott halál-, szabadság- vagy vagyonbüntetés (másodlagos hatásként a közvélemény a sujtottat vagyonában, esetleg szabadságában is érinti; pl. a kliensek elmaradása, — a sujtott bizonyos helyiségekbe nem mehet be). Nem annyira objektív alapokon nyugvó, hanem inkább az érzületben gyökerező ez a feltűnő súlytöbblet. Már az a félelem, hogy a közvélemény nem marad pusztá vélemény, hanem aktivitásba mehet át: rendkívül erős visszatartó motívumot teremt a normaellenességre hajló egyesben¹⁹² s ettől a hatáserősségtől alig különbözik az aktívizálódott közvélemény-büntetés hatásának ereje.

A közvélemény-büntetésnek ez a kettős hatékonysága kétségbe nem vonható tény, s hogy ez a saját-

¹⁹² „Die Furcht, dass die öffentliche Meinung nicht bloss Meinung bleibe, sondern sich aktiv zu bethätigen vermöchte, verschafft ihr Betrachtung von Seite Wiederwilliger“; v. ö. Holtzendorff i. m. 48. 1

ságos társadalmi reakció gyakran sokkal nagyobb regulatív erővel rendelkezik, mint aminő a jogszempontú büntetéshez fűződik, szintén nem szorul bizonyításra. Idézem *Grosschmid* szembeállítását, mely szerint „ugyanazok az úri emberek“, kik nyugodtan túrik a náluk eszközölt foglalást, „ha egy kis kártyaadósságról leend vala szó, melyet a törvény bírói úton kikényszeríteni pedig nem enged, százszor inkább a föld alá bujtanak és eget-földet megmozdítanak vala, ... semhogy gentleman-eknek ne tartassanak“.¹⁹³ *Schopenhauer* ugyan rendkívül becsmérően szól a közvéleményről, mert „a nagy tömegnek ... édes-kevés az ítélőképessége“, s mert „a mások véleményének túlságos értékelése többnyire minden okos célt túlhalad“; — figyelmeztet is arra, hogy: „lehetőleg tartózkodjunk attól, hogy a mások véleményére túlságos sokat adjunk,“ mindazonáltal ő is kénytelen elismerni, hogy: „bámulatos, mennyire bántólag hatnak az emberre a kívülről jövő és becsületét, belső lelkivilágát érintő becsmérő, gyalázó nyilatkozatok.“¹⁹⁴ Általában elmondható, hogy a közvélemény értékelése elől elzárkózni az emberek nagy többsége nem tud, de nem is akar. Legfőlebb a két végleten állók érzéketlenek a közvéleménnyel s ennek büntetéseivel szemben. A mindenkitől visszahúzódó, szinte társadalmon kívüli életet élő emberkerülő egyén valóban alig, vagy éppen nem törődik azzal, mily véleményt táplálnak felőle mások. Az ily egyénről hatástalanul pattan vissza a közvélemény-büntetés,¹⁹⁵ épp úgy, amint nem érinti azt, ki akár magas műveltségével, akár kiemelkedő helyzeténél fogva felette áll minden társadalmi rétegen s aki elmondhatja *Arany Jánossal*:

¹⁹³ *Zsögöd—Grosschmid*, Magánjogi előadások ... 94. l. V. ö. *Vundt*, *Ethik*, 1912, 128.

¹⁹⁴ V. ö. *Schopenhauer*, *Életbölcseiség*; fordította Kelen Ferenc, 1906, 43. s. köv. l.

¹⁹⁵ *Ross*-nak azt a tételét, hogy: „The coarse, vital man may ignore the social stigma“ (v. ö. *Social Control* 1928. 90.) nem oszthatom, mert a műveletlenség nem kapcsolatos az elzárkózottsággal, minélfogva abból, hogy valaki az értelmiség alacsony szintjére esik, még nem következik, hogy mindennemű társadalmi körön kívül él. Annak az utóbb módosított tételnek, mely szerint „Only the criminal or the moral hero cares not how other may think of him“ (v. ö. u. o. 104. l.) szintén csak a második utalása helyes.

„Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral,
Nem pöröltem,
Félre álltam, letöröltem“.

Az ily egyénre nem gyakorol hatást a közvélemény rosszaló reakciója, nem egyebeken kívül azért, mert többnyire vagy más körben, vagy más korban keresi cselekményének, életirányának szerinte helyes értékelését.¹⁹⁶ A közvélemény hatása alól magát — valódi vagy vélt felülemelkedettsége címén — kivonó egyénről sem mondható tehát el, hogy e hatalmas társadalmi erőt figyelmen kívül hagyja; a különbség közte s az átlag-ember között csak az, hogy míg ez utóbbi — nehogy szembekerüljön a közvéleménnyel — az árral úszni igyekszik, az előbbi pedig az ár irányát törekszik megváltoztatni; az alkalmazkodik a közvéleményhez, ez viszont a közvéleménynek hozzáalkalmazkódásában bízik. Ezt a gondolatot fejezik ki *Max Nordau* következő szavai: „Még aki saját útján jár is, abban a titkos reményben teszi, hogy ezen a magános ösvényen, ha még oly későn s még oly messze távolban is, de végre egyszer mégis annyian járnak majd, hogy egész tömegben lesznek“.¹⁹⁷

A közvéleménynek s rosszalást kifejező büntetéseinek — e most említett két végponton állók leszámításával visszamaradó, szóval az átlagember típusához sorozható — egyénekre van tehát hatása, mely — hogy lényegéhez férközhesünk — eredményeiben s okaiban kíván még tüzetesebb megvilágosítást.

a) *Eredményét* tekintve: a közvélemény-büntetés, melyben — mint említettem — a megtorlás célja domborodik ki erőteljesen¹⁹⁸ — e célját legtöbbször el is éri. A megtorlás lényege ugyanis valamely személy értéksökkentése és illetőleg értéksökkenésének kifejezésre juttatása. Nem kell, hogy a megtorló büntetés tálío-szerűen — a szemet-szemért,

¹⁹⁶ Idevágólag helyesen mondja *Ross*: „The cultivated man may take refuge from the scorn of his neighbors in the opinion of other times and circles“; v. ö. i. m. 90. l.

¹⁹⁷ V. ö. *Nordau Miksa*, *Konvencionális hazugságok*, Fordította: *Doktor Sándor*, 1913. 349. l.

¹⁹⁸ V. ö. fent 85. l.

fogat-fogért elv gyakorlati alkalmazásával — érvényesüljön, az sem szükséges, hogy — mint a jogszempontú szabadságvesztés vagy pénzbüntetés kiszabása során — az az objektív sérelem s a bűnösség mennyiségének grammszerű lemérésével állapíttassék meg. *A megtorlás a személyiségi érték lefokozása: capitis deminutio; tartalmilag nem más, mint a közösség részéről a közösséggel szemben vétő, vagy azzal ellentétbe jutó egyén irányában megnyilvánuló bizalmatlansági ítélet.*¹⁹⁹ A közvélemény-büntetés egyik feltétlenül bekövetkező eredménye épp ez a bizalmatlanságot kifejező megtorlás, ez a kisebb-nagyobb fokú szocio-etikai capitis deminutio.

A közvélemény-büntetés másik eredménye a társadalom azon rétegéhez tartozó *egyesekeknek*, mely közvéleményén keresztül a norma-ellenességekre rosszalással felel: *uniformizálása* a kérdéses normákhoz való igazodás készségének fokozása révén. Az egyes annyira tart a közvélemény rosszaló reaktív következményeitől, hogy nem ritkán a halálba menekül ezek elől, aminek kongruenter megfelel az egyesben élő az a hajlamosság, melynél fogva nagy értékek feláldozására kész abban a reményben, hogy elismerés és dicsőség fog — bár talán csak halála után — nevéhez fűződni.²⁰⁰ Ez az

¹⁹⁹ A megtorlásnak e bizalmatlansági-ítélet jellegét legutóbb mély meglátással domborítja ki *Erik Wolf*: „Es wird ausdrücklich festgestellt, dass das fehlende Glied der Rechtsgemeinschaft von jetzt an in seinem rechtlichen Könnens- und Dürfensraum beschränkt wird... Der Inhalt der strafrechtlichen Vergeltung besteht also darin, dass auf den sichtbar und richtbar gewordenen Verfall der Rechtsgesinnung mit einem Missstranensvotum seitens der Rechtsgemeinschaft geantwortet wird“; v. ö. Vom Wesen des Täters, 1932, 33. 1.

²⁰⁰ Sajátságos, hogy a sírontúli túlvilági büntetéstől való félelemnek s a túlvilági jutalomhoz fűzött reménynek kisebb a motiváló ereje, mint a sírontúli földi büntetés s jutalom bekövetkezésébe vetett hitnek, aminek nyilván az a magyarázata, hogy míg a túlvilági következmények beállításában, mert bizonyosságukról nincs módjuk meggyőződni, sokan kételkednek, addig teljes bizonyossággal veszik számításba a túlélők közvéleményének elismerését s rosszalását, mely tapasztalás szerint kisebb-nagyobb mértékben mindenkivel szemben érvényesül. Helyesen mondja *Mc Dougall*, hogy a túlvilági büntetések és jutalmak azért kevésbé hatásosak, mert ezek „are generally extremely remote in time and of uncertain character“; v. ö. An Introduction to Social Psychology 20. kiad.

egyenlősítő hatás természetesen annál nagyobb, minél szélesebb körben jut nyilvánosságra a közvélemény rosszaló ítélete, s minél valószínűbb az ily várható ítéletnek a közvetlenül érdekelt körön s koron túl terjedése.

Rendkívüli mértékben erősíti a közvélemény-büntetés mindkét rendbeli hatását a *publicitás*, melyet ma a sajtó, a rádió s a film, régebben a karikatúrák, gúnyversek terjesztése s kifüggesztése fokozott annál is inkább, mert midőn a közvélemény a most említett eszközök valamelyikét használja, egyben hosszabb ideig tartó maradandóságot biztosít értékelő ítéletének. Nem érdektelen például, hogy IV. Honorius (Savelli Jakab, uralkodott 1285—87.) pápa, ki egyébként hazánk történetében is szerepelt, amennyiben IV. (Kun) László királyunkat megfeddette pogány szokásai miatt s eltaszított felesége visszafogadására intette,²⁰¹ azért, mert podagrás, szellemileg állítólag gyenge, egyébként pedig fősvény ember volt, a következő gúnyvers középpontjába került:

„Ó pater Honori, patrie non vivis honori;
Desine, vade mori; dabimus cathedram meliori.“²⁰²

S e két sor hosszú időközön át nem vezett ki az emlékből, sőt jellemzésként ma is idézés tárgya.

A régmúlt idők adalékainál tartva, annak igazolására, hogy a közvélemény-büntetéstől való félelemnek mily regulatív ereje volt már évezredek előtt, utalok az *Odysseia*-nak 6, 273—288. alatt olvasható helyére, ahol Nausika a megszólástól való félelmében nem akar Odysseussal, az idegennel a városon végigmenni, — s idézem ugyancsak az *Odysseia*-ból a 2, 101—102. alatti verssorokat, melyekben az ithacaiak

1926. 181.; — v. ö. még u. o. 163. l. A klasszikus görögök nyilván azért helyeztek oly nagy súlyt arra, hogy — habár csak haláluk után — szoborban, feliratokban, dicséző énekekben, borostyánkoszorúval örökíttessék meg emléküket, mert nem hittek a sírontúli túlvilági életben; v. ö. *Ridder*, *De l'idée de la mort en Grèce*; 1897. 23.

²⁰¹ V. ö. *Chobot Ferenc*, *Katholikus Lexikon*, II. köt. 1931. 328.

²⁰² Közölve: *Hampe*, *Hist. Zeitschrift*, 80. k. 492. l. — E gúnyvers eredetére *Salimbore* megjegyzi: „Habebant praeterea Cardinales tunc temporis unum talem Papam, qui erat homo podagricus et parvi valoris, homo Romanus, avarus et miser; v. ö. *Pawlicki*, *Papst Honorius, IV.* 1896. 116. l. 3. jegyz.

gyűlésén az egyik kérő — Antinoos — Penelopé szavaira emlékeztet, ki így okolja meg Laertes halotti leplének készítését: „nehogy az akhiv nők faluszerte szapuljanak engem: im, ki sokat szerzett, most szemfödeletlenül alszik“.²⁰³

Nem csekély mértékben fokozza még a közvélemény-büntetés hatását az a körülmény, hogy az elhidegülésnek, elfordulásnak, az eddigi társadalmi körből való kiküszöbölésnek *súlyos gazdasági következményei* is állhatnak be, ami nemcsak az élvezett szívességek, támogatás, együttműködés elmaradásában nyilvánul meg, hanem teljes vagyoni lezülleshez vezethet. A kereskedő elvesztheti vevőközönségét, az ügyvéd feleit, az orvos betegeit²⁰⁴ s végül is bekövetkezik az erkölcsi halálhoz kapcsolódó teljes tönkremenés.²⁰⁵

b) Annak a — közvélemény-büntetés lényegének átértését megkönnyítő — kérdésnek megbeszélése, hogy mi az *oka* a közvélemény e reaktív, judikatív, és végső elemzésben regulatív jellegéhez fűződő igen erős hatásnak, külön tanulmányt igényelne. Ezen erősen szociál-pszichológiai természetű probléma minden részletének kifejtéséhez nincs terem. Be kell érnem a megoldáshoz — nézetem szerint — legalább is közeljuttató vezető gondolatok közlésével.²⁰⁶

²⁰³ *Kemenes* (Kempff) elég izetlen fordítása; az eredeti szöveg így hangzik:

μή τις μο κατά δῆμον Ἀχαιῶων νεμοίση,
ἀί κεν ἄτερ σπείρου κῆται πολλὰ κτεατίσας.

²⁰⁴ Erre utal *Ross* a következőkben: „This one by one are severed the roats that spread into the social soil, little by little the ligature is tightened, till communication ceases and the dead member drops from the social body“, v. ö. *Social Control* 1928. 9. 1.

²⁰⁵ Szépen fejezi ki e gondolatot *Hayes*: „Complete withdrawal of respect, esteem and recognition affect us as the frosts of autumn affect the flowers, but when they are given us, all our powers unfold and blossom like flowers in the sunshine of spring“; v. ö. *Introduction to the Study of Sociology*, 1923. 635. 1.

²⁰⁶ Idevonatkozó fejtegetéseim s az azokból levont következtetéseim során okulással tanulmányoztam egyfelől *Mc Dougall*-nak többször idézett *Social Psychology* 20. kiad. 1926. című kitűnő művét (v. ö. különösen 162–175. l.) és *Dékány Istvánnak*, *Etika, szociologia, társadalomfilozófia* (Athenaeum, 1929. évf. 5–6. füzetéből különlenyomat) című mélységes meglátásokat közlő értekezését.

Kiindulásul szolgálhat az a tapasztalatilag igazolt s újabban *Dékány* részéről hangsúlyozott tétel, mely szerint kétségbevonhatatlan tény, hogy emberi méltóságát, saját értékét mindenki fenn akarja tartani. Ez az úgynevezett *megbecsültetés vágya*, melynek gyökerét a *Mc Dougall* által *önértékérzelemnek* (self-regarding sentiment) nevezett érzés táplálja.²⁰⁷ Az önértékérzelem, mely mint az értékesség sejtelve, vélelme él az egyesben a társadalom elismerésétől ugyan függetlenül létező, mert lényegileg az egyéni érték átérzésében áll s e minőségében a közösség részéről sem nem csökkenthető, sem nem törölhető,²⁰⁸ mindazonáltal — lévén az ember társadalomban élő lény — e szociális viszonylatában szükségkép kialakult benne önérték-érzelmének a társadalom (és illetőleg annak legalább is őt magában foglaló rétege) részéről való elismerésre, figyelembevételre irányuló vágy. Előfordul ugyan, de rendkívül kivételes esetekben, hogy a magát mindenek felett állónak vélő egyén, annyira betelik magával s annyira abszolút értékűnek minősíti egyéniségét, hogy önhittséggé fokozódó önérték-érzelme nem igényel a társadalmi elismerésben megnyilvánuló kiegészítést. Az ily egyénben túlteng s egyoldalúan pozitív irányt vesz fel az önérték (positive self-feeling²⁰⁹), — mely göggé durvul. Az átlag-embert önérték-érzelme, mert nem tud, de nem is akar szakítani azzal a társadalommal, illetőleg annak azzal a rétegével, melybe beleszületett s melyben bent él, amennyiben az ily szakítással erkölcsi, társadalmi s gazdasági egyéniségének kifejlődését, sőt létezését teszi kockára: a társadalom felé való orientálódásra készíti. Önértékérzelmétől áthatva

²⁰⁷ Az önértékérzelmét *Müller-Freienfels* „Selbstwertgefühl“-nek nevezi; v. ö. *Dékány*, i. m. 5. l. 11. jegyz.

²⁰⁸ Erre a mozzanatra utal *Sudermann* a „Die Ehre“ című drámájában: „das, was du dir durch ein Leben voll guter Gesittung und strenger Pflichterfüllung anezogen hast, kann dir durch ein Bubentat ebenso wenig genommen werden, wie etwa deine Herzensgüte oder deine Urteilskraft“ (v. ö. 4. felv. elején). *Liepmann* szerint is elég az értékességhez szükséges tulajdonságok birtoka; v. ö. *Die Einschränkung des Wahrheitsbeweises bei Beleidigungsklagen*; *Öst. Zeitschrift f. Strafrechtswissenschaft*, I. k. 1910. 224.; v. ö. még *Hartmann*, *Philosophie des Unbewussten*, 10. kiad. 2. rész, 329. l.

²⁰⁹ V. ö. *Mc Dougall*, i. m. 165—166. l.

igényli egyfelől a társaival szemben való közömbösség (aszocialitás) megszűnését, másfelől egyéniségének érvényesülését.²¹⁰ Ennek az igényének az úgynevezett negatív önérzet (negative self-feeling²¹¹) szab irányt, melyben az alávetettségre, a másoktól, a társadalomtól függésre eszmélésnek — legtöbbször tudattalan — mozzanata érvényesül. Az önértékérzelmet az emberek többségében ez a negatív önérzet hatja át, mely tehát szerfelett érzékennyé teszi az egyest a felette álló, vagy legalább is felette állónak érzett társadalom, illetve társadalmi kör értékítéleteivel szemben annál is inkább, mert az emberek legnagyobb részében érvényesül az a törekvés, hogy érzéseit másokkal megossza. Pszichológiai tény ugyanis, hogy az öröm s boldogság érzése a másokkal való megosztás nélkül rendkívül sokat veszít erejéből s hogy a fájdalom s boldogtalanság kettős, míg magunkba zárjuk. Az úgynevezett cselekvő rokonszenv (active sympathy²¹²), mely az egyest arra készíti, hogy egyfelől társainak érzéseit a magáéival összhangba hozza, másfelől — mert ez gyakran akadályokba ütközik — hogy a magáéit azonosítsa társainak érzelmeivel, ezeknél fogva rendkívül nagymértékben fokozza a társak, azaz a közvélemény részéről jövő értékítélet erejét. Akit dicséret, elismerés ér, bizonyosságot szerez arról, hogy a társadalom vele érez, vele tart, — aki pedig a közvéleménybüntetés sujtó keze alá kerül, keserűen kénytelen tapasztalni a tőle való elzárkózás súlyos következményeit s az ezzel kapcsolatos izoláltság érzésének nyomasztó hatását.²¹³

²¹⁰ V. ö. *Dékány*, i. m. 3. l.

²¹¹ V. ö. *Mc Dougall*, i. m. 166—168. l.

²¹² „Active sympathy ... involves a reciprocal relation between at least two persons; either party to the relation not only is apt to experience the emotions displayed by the other, but he desires also that that the other share his own emotions; he actively seeks the sympathy of the other, and, when he has communicated his emotion to the other, he attains a peculiar satisfaction which greatly enhances his pleasure and his joy, or, in the case of painful emotion, diminishes his pain“; v. ö. *Mc Dougall*, i. m. 144—145., v. ö. még 78. és 172. l.

²¹³ „He finds in the praise of his fellows evidence that his emotions are shared by them, — and their blame or disapproval makes him experience the pain of isolation“; v. ö. *Mc Dougall*, i. m. 173. l.

Az előadottakból megállapítható, hogy a közvélemény-büntetés hatékonyságának oka az önérték-érzelemmel kapcsolatos megbecsültség iránti vágy ki nem elégülésétől való félelem, közelebbről pedig azoknak az erkölcsi, társadalmi s gazdasági következményeknek távoltartására irányuló s végső elemzésben az önfenntartás ösztönéből fakadó törekvés, melyek velejárói a közvélemény-büntetésnek s amelyek az ezzel sújtottat lényegének kifejtésében akadályozzák, sőt nem ritkán egyéniségének megsemmisülése felé sodorják.

10. A közvélemény-büntetés eszközi értéke.

A közvélemény-büntetés eszközi értékének kérdésével abból a szempontból kell foglalkoznom, vajjon mennyiben alkalmas az az előtte futó célok megvalósítására és tehát, hogy a közvélemény judikatív funkciójának körében mily értéket képvisel a megtorláshoz s a szocio-etikai rend fenn tartását s fejlődését szolgáló védelmi célhoz viszonyított-ságában.

Helyes megoldáshoz jutandó — nézetem szerint — a közvélemény-büntetésnek a jogszempontú büntetéssel való összevetése során keresnem kell, mily előnyös s mily hátrányos jellemvonásai vannak a közvélemény ítéletét kifejező rosszaló reakciónak.

1. *A közvélemény-büntetés előnyös tulajdonságai.*

a) A poenologia — mióta csak szavát hallatja — mindenkoron erős hangsúllyal emeli ki azt a tételt, hogy a büntetés hatékonysága egyenes arányban áll annak a büntetést érdemlő cselekmény elkövetéséhez való időbeli közelségével, s valóban nem kétséges, hogy minden büntetés annál alkalmasabb céljainak elérésére, minél rövidebb idő elteltével követi a büntetést-érdemlő cselekményt. Szorosan véve ez a — büntetés hatékonyságát fokozó — körülmény ugyan nem a büntetéshez fűződő tulajdonság, hanem az eljárás meggyorsítását célzó követelmény, de mert nyilván befolyásolja a büntetésnek átütő erejét, mint ezzel kapcsolatos, figyelemre méltatandó. Szemben a jogszempontú büntetés kiszabását s végrehajtását megelőző hónapokig sokszor évekig tartó eljárás hosszadalmasságából folyó és tehát a jogszempontú büntetés hatását csökkentő hátránnyal, *előnyére írható a köz-*

vélemény-büntetésnek annak közvetlensége. A közvélemény, mihelyt az ítékezés tárgya tudomására jut: azonnal meghozza s végre is hajtja ítéletét.

b) A büntetés nem sajátképi tulajdonságai fölött tartva szemlét, megállapítható, hogy míg a jogszempontú büntetés kiszabása s végrehajtása aránylag elég költséges (bíróságok, ügyészségek, végrehajtó közegek és intézmények létesítését s fenntartását kívánja meg, de az eljárás maga is sok költséget emészt fel), addig *a közvélemény-büntetésnél a közöséget semminemű anyagi áldozat nem terheli.*

c) Közelebbről nagy előnye a közvélemény-büntetésnek, hogy a reaktív rosszaló következményeknek szinte *beláthatatlan* s folyton sokasodó *sorozata* áll rendelkezésre. Az állam alig egy-két típust alkalmaz. A mai büntetőjogokban a szabadságvesztés- és a pénzbüntetés a mindig visszatérő büntető jogkövetkezmények s ha a szabadságvesztés-büntetések változatosságra törekszenek is (nálunk: fegyház, börtön, államfogház, fogház, elzárás), a gyakorlatban a különbségek elmosódnak vagy alig érezhetők. Sőt meg kell jegyeznem, hogy a túlsok fajta jogbüntetés nehézkességgel jár s — méltán — állandó kritika tárgya.²¹⁴ A közvélemény ezzel szemben a legenyhébb helytelenítő megnyilatkozástól a halálbüntetésre emlékeztető bojkottig menőleg — rendszerbe alig is foglalható — számos következmény köréből választ.

d) A közvélemény-büntetés nemeinek e sokaságából önként következik annak az a további előnyös tulajdonsága, melynél fogva a legszélesebb körben érvényesülő *egyénielésítés* előtt nyit tág teret. Az állam a maga jogbüntetéseivel csak *törekszik* az individualizációra (s e törekvés is csak az utolsó évtizedek programpontja), mióta nem annyira a tettet, mint jogi kategóriát, hanem a tettest, mint biológiai pszichológiai és szociológiai individuumot kívánja az értékelés mérővesszője alá helyezni, — a közvélemény viszont — helyesen-e vagy sem, az más kérdés, de — a legteljesebb mértékben individualizál.²¹⁵

²¹⁴ Így az 1870-iki spanyol Código penal a maga sokrétű és szövevényes büntetés-rendszerével éppen nem talált kedvező fogadtatásra.

²¹⁵ Meg kell jegyeznem, hogy ez a mérőben pozitivistá alapon nyugvó, természettudományi jellegű individualizálás végső elemzésben

e) A törvény — Ross szavait idézve — durva kefe módjára csak a felszínen levő port és piszkot távolítja el, a közvélemény vacuum-cleaner módjára a legrejtetteb zugba is elér s a már-már leülledő szennyet is felszínre hozza.²¹⁶ A közvélemény-büntetés bekövetkezése sokkal biztosabb, mint a jogbüntetésé. Az utóbbi elől való menekülés útját járhatóvá teszi a többrendbeli furfang, mely viszont az ezerszemű szörnyel, a közvéleménnyel szemben, melynél *Vergilius* szerint „sebesebb, gonoszabb vész nincs a világon“,²¹⁷ ritkán képes a vétkezőt a criminalité latente körében elrejteni.

f) A jogbüntetés alkalmazásának feltétele a törvényben előre meghatározott absztrakt fogalomba beilleszkedő cselekmény elkövetettsége. Ez a nulla poena sine crimine gátat

ismét generalizáló sémákhoz vezet s az értékelés középpontjába *Gentiles* szavai szerint „non il delinquente, ma il corpo del delinquente“ kerül; v. ö. *Erik Wolf*, i. m. 10. l., hol ő is megállapítja, hogy „alle naturwissenschaftliche Begriffsbildung ist generalisierend, nicht individualisierend“ és hogy „die Anwendung dieser Methode im Bereich der Jurisprudenz hat den Täter vom Menschen zur organisierten Materie herabgewürdigt, ihn recht eigentlich denaturiert“.

²¹⁶ „Law works to the line, but public opinion is the jet of compressed air that clears out corners and crevices that the clumsy broom of the law will never reach“; v. ö. *Ross*, *Social Control*, 95. l.

²¹⁷ *Vergilius: Aeneis* — (IV. ének 173—190.):

„Fáma, kinél sebesebb, gonoszabb vész nincs a világon:
 Mozgás élteti őt, erejét mozgás gyarapítja.
 Fél eleinte, kicsiny, de magát feltolja magasra,
 És, noha földön jár, feje a felhőkbe felöltlik.
 Mondják, őtet a Föld, bosszújában az istenek ellen,
 Szülte meg Enceladus s Coeus hugaképpen utolszor
 Ily rohanó járásra, ilyen viharos röpülésre.
 Borzalmas, nagy szörny, valahány toll csak van a testén,
 Annyi alattuk a vizsga szem is (csoda mondani szintel),
 Annyi a nyelv, csacsogó száj, annyi fül áll hegyezetten.
 Éjjel az ég meg a földi homály közein sivítózza
 Szállong és édes szenderre szemét sose hunyja;
 Nappal a ház ormán vagy a tornyok tetején ül
 Őrszemként, onnan rémiti a városi népet,
 S ami koholt és rossz vagy igaz, mind azt kibeszéli
 Tölti ez a népek füleit sokféle beszéddel
 És ami lett, ami nem, nagy örömmel hirdeti fennen:“

Csengery János fordítása. „*Vergilius Aeneise*“ 1931. 78., 79. lap.

vet ugyan a szubjektív büntetőjog esetleges visszaéléseivel szemben, de kétségtelenül nem engedi eléggé érvényesülni a társadalmi védelmi eszmét, mely bármily veszélyesnek ismer is fel valakit, ehhez büntetéssel nem enged hozzájárulni, míg az bűncselekményt nem követ el. Másként jár el a közvélemény, mely már gyanu esetében is lesújt s így sokkal erőteljesebben áll be a megelőzés céljának szolgálatába.

2. *A közvélemény-büntetés hátrányos tulajdonságai.*

a) A jogszempontú büntetés a modern államokban: szabatos és mindenki által megismerhető normák megszegésének következményeként áll be, mely tény — legalább elvileg — biztosítékul szolgál oly irányban, hogy annak, ki e cselekvési szabályokat betartja, nem kell tartania attól, hogy büntetéssel sújtsanak le rá. Egész más a helyzet a közvélemény-büntetéssel szemben való viszonylatban. Azok a normák, amelyekkel való ellentétbejutás közvélemény-büntetést vált ki, nincsenek kodifikálva, következésképp úgy létükben, mint tartalmi elemeikben bizonytalanok s változók, minélfogva közel fekszik annak lehetősége, hogy a közvélemény-büntetés olyant ér, ki a kérdéses norma parancsairól vagy tilalmairól mit sem tud, amely körülmény — eltekintve attól, hogy ellentétben áll az igazság elvével — minden esetre gyengíti a közvélemény-büntetés visszatartó erejét.²¹⁸

b) Előnyére írtam fennebb a közvélemény-büntetésnek, hogy a rosszaló reakciók egész sorozata áll a közvéleményt-hordozók rendelkezésére, ám ez az előny egyben hátrány is, mert a büntető visszahatások *határozatlansága* és illetőleg az a körülmény, hogy a normával ellentétbe jutó egyént kollektíve ugyan egybefolyó, de megnyilatkozásaikban a közvéleményt-hordozók százaitól eredő s egymásra halmozódó büntetések érik, éppenséggel nem felel meg azoknak a követelményeknek, melyeket a büntetés célszerűségéhez fűzünk.

c) Inkább az eljárással szemben támasztható, de közvetve a közvélemény-büntetés eszközi értékét is érintő kifogás, melyről már megemlékeztem, hogy míg a jogszempontú büntetést kimondó bíró a tényállás szabatos és lelki-

²¹⁸ „their uncertainty weakens the deterrent power of their sanctions“; v. ö. Ross, i. m. 96. l.

ismeretes felderítése alapján ítéel, addig a közvélemény-büntetés alkalmazói nem ritkán látszatra, egyszerű gyanura alapítják ítéletüket, a tényállás részleteire nem, vagy alig terjeszkednek ki s így elég gyakori a tévedés, az igazságtalan ítéleten nyugvó büntetés, az ártatlanok (kik között ott vannak a közeli hozzátartozók) meghurcolása.

d) Hátránya a közvélemény-büntetésnek az is, hogy — bár áldozat árán, de — kikerülhető. Kikerülhető, mint említettem, azáltal, hogy a különben reászolgáló normaszegő kiválik abból a társadalmi körből, mely ítéelkezik; ²¹⁹ igaz ugyan, hogy ezzel az illető maga vonja le a bekövetkezendő büntetés következményét, de csak a következményét, mert a büntetésnek a megbecsültetés vágyát érintő hatása megsemmisül, amennyiben a más társadalmi körbe átmenettel az átmenő vagy készen kapja, vagy — mert hasonlók közé került — könnyen megszerzi az őt kielégítő megbecsülést. Elősegíti a közvélemény-büntetés elől való menekülést a társadalmi helyzetből folyó tekintély s a nagyobb vagyoni erő is. A magasan állóktól az alantasabbak az utolsó percig félnek, vagy tőlük valamit várnak s így legalább is óvatosak véleményük megalkotásában s kinyilatkoztatásában.

e) Nagy hátránya a közvélemény-büntetésnek az az *impulzivitás*, mely az ítéel kialakításában s végrehajtásában közreműködőket rabul ejti. Nem a hideg megfontolás, az objektív értékelés, a cselekvő lelkivilágába való belehelyezkedés ²²⁰ és tehát az érzelem-mentes, higgadt átvizsgálás jellemzi a közvélemény fórumán ítéelkezőket, hanem a szenvedély, a pillanatnyi harag, az ártani akarás, sokszor a káröröm s az elfojtott irigység kerülnek felszínre, amely érzések éppen nem a pártatlan s igazságos reakció felé terelik közvélemény kialakítóit s hordozóit.

f) Legnagyobb hibája a közvélemény-büntetésnek, hogy — lévén a közönség rétegezett — nem ritka esetben az egyik réteg homlokegyenest ellenkező álláspontra helyezkedik, mint a másik (az egység többnyire nemcsak vertikális, de horizontális vonatkozásban is hiányzik); s kisebb baj, ha ez a felfogás- és értékelés-különbség csak a rosszalás mérté-

²¹⁹ V. ö. fent 90. l.

²²⁰ V. ö. fent 82. l.

kénél és tehát a büntetés árnyalateltéréseiben mutatkozik; végzetes lehet az ily különbség akkor, ha egyenes ellentété fajul (pl. az egyik társadalmi réteg a bojkottig megy el, amikor a másik felmagasztal), mert kirívóbb esetekben osztályharcra vezethet vagy kettészakíthatja a társadalmat.²²¹ Nem csekély mértékben gyengíti a közvélemény-büntetés erejét, ha az a jogszemponút büntetéssel kerül ellentétbe.²²²

Az előnyök és hátrányok összevetése a mérleget nyilván nem a közvélemény-büntetés javára billenti,²²³ s így megállapítható, hogy a közvélemény-büntetés eszközi értéke mögötte marad a jogszemponút büntetés eszközi értékének. Ám ez a megállapítás nem vezethet az elhanyagolás, a figyelmen kívül hagyás álláspontjához, nem azért, mert számolnunk kell a közvélemény-büntetéssel mint ténnyel s annak a jogszemponút büntetésénél nem ritkán nagyobb regulatív erejével.

Ez a minden esetre figyelmet kívánó megállapítás arra ösztönöz, hogy a közvélemény-büntetést, mint a jogszemponút büntetés mellett kisegítő szerepet betöltő reaktív eszközt, — ha van rá mód, intézményes jelleggel ruházzuk fel annál is inkább, mert nem tartom elképzelhetetlennek, hogy azt a társadalmi rosszaló visszahatást, mely — bár némi eltéréssel, de — lényegileg ugyanazt a célt szolgálja, mint a jogszemponút büntetés, ne állíthassuk be e mellé, mint ezt feleslegessé tevő, ennek alkalmazását kizáró, vagy legalább is terjedelmét mennyiségileg csökkentő jelenséget.

Első pillanatra kissé forradalminak tűnik fel elgondolásom, mert egy egészen újszerű, a megkövesedett büntetőjogi elvekkal homlokegyenest ellentétben állónak látszó tény büntetés-kompenzáló erejét javaslom jogi hatállyal fel-

²²¹ „The right of asylum with complaisant coteries is a very grave thing, for it often transforms an act of punishment into a class war, and rends the community in twain“; v. ö. *Ross, Social Control*, 97.

²²² V. ö. fent 77. l.

²²³ A hátrányok kiküszöbölése s az előnyök fokozása, melyet *Ross* ajánl (a jellem és értelem kiművelése, a jog és erkölcs szabályainak követése iránti készség fokozása, a tapasztalt és bölcs egyének nagyobb befolyásának biztosítása, v. ö. *Social Control* 101–103. l.) kevés sikerrel biztat, *Menger* terve meg egyáltalában kivihetetlen (v. ö. i. m. 212. l.)

ruházni. Az ellentét azonban csak látszólagos s nincs is híján bizonyos analogián nyugvó jogi intézménynek. De ettől eltekintve, kérdem: vajjon a ne bis in idem százados principiuma, melynek helyességében senki sem kételkedik, nem szenved-e állandóan sérelmet akkor, amikor ugyanazért a cselekményért, amelyért a közvélemény a tettest már úgyszólván kivégezte: a büntetőbíróság sokszor aránylag enyhe, vagy akár súlyos büntetéssel, de újból megbüntesse. Kell-e ez akár a törvény tekintélyének megóvása, akár a jogrend védelme, akár a sértettnek nyújtandó elégtétel érdekében? Van-e értelme annak, hogy azt a sikkasztót, hűtlen kezelőt, kit a társadalom kirekesztett, ki a közvélemény sújtó ítélete következtében elvesztette becsületét, vagyonát, állását: a büntetőbíróság — esetleg évek múltán — pár havi fogházra ítélje? Hallom a feleletet: a jogszempontú büntetésnek ily címen való mellőzése gyengíti a törvény tekintélyét, — a kompenzáció képtelenség, mert össze nem mérhető büntetések állanak egymással szemben, — a jogszempontú büntetés alól való mentesség, vagy annak lefokozása már mint remény kivonná a jogbüntetésben rejlő visszatartó motivációt s így e javaslat kriminálpolitikailag sem állja ki a bírálatot.

E kifogások — úgy látom — nem bírnak alappal.

A büntetés-elengedés, annak ellenére, hogy a bűncselekmény elkövetése megállapítást nyert, nem szokatlan a büntetőjogban s éppenséggel nem érinti a törvény tekintélyét. A büntetőjog végső célja ugyanis nem a mindenáron büntetés, hanem a jogsérelmek számának lehető csökkentésével a társadalom nyugalmas életének biztosítása lévén, bár igaz, hogy e célt szabály szerint büntetőjogkövetkezmények alkalmazásával szolgálja a büntetőjog, de ha arra eszmél, hogy e célt sikeresebben valósíthatja vagy legalább is közelítheti meg az erkölcsi szempontból már kiérdemelt büntetés elengedésével vagy ennek kilátásba helyezésével, úgy erre az útra lép s a büntetéstől eltekint. A kísérlettől való visszalépés büntetlenségének is ez a kriminálpolitikai elgondolás az alapja.²²⁴

²²⁴ V. ö. *Angyal*, Visszalépés a kísérlettől. Székfoglaló, 1910. 14. s. köv. 1.

A büntetés-elengedés másik esetéről a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930:XXXIV. t.-c. 125. §-a rendelkezik, mondván: „ha a vád tárgya vétség vagy kihágás és a bűnösség oly csekély s a cselekmény tárgyi súlya annyira jelentéktelen, hogy büntetés sem a jogrend védelme, sem a sértettnek nyújtandó elégtétel érdekében nem mutatkozik szükségesnek, a bíróság az ítélethozatalt mellőzheti és az eljárást végzéssel megszüntetheti“. E rendelkezésre — a törvény indokolása szerint szükség van „nem csak a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetés elkerülése végett, hanem egyúttal a közérdek szempontjából feleslegesnek mutakozó megbüntetés teljes mellőzése érdekében is“ oly esetben „amikor a törvényben meghatározott tényálladék megvalósul és a büntethetőségnek mindegyik feltétele megállapítható“; példaként az indokolás a cselekménynek a jogos védelemhez vagy a végszükséghez közel állását hozza fel, de megjegyzi, hogy „lehetnek az esetnek más méltánylást érdemlő komoly körülményei is, amelyek kívánatossá teszik a büntetés mellőzését“.²²⁵

A büntetés és illetőleg nevelő intézkedés mellőzésének lehetőségét biztosítja továbbá a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913:VII. t.-c. 22. és 23. §-a. A 22. §. feljogosítja az ügyészt, hogy a vád képviselőt megtagadhassa, vagy a vádat elejttesse, „ha az elkövetett cselekmény elenyészően csekély súlyú s a fiatalkorú jövőbeli magaviselete és erkölcsi fejlődése érdekében a bűnvádi eljárás mellőzését kívánatosnak tartja“; a 23. §. pedig a fiatalkorúak bíróságának adja meg azt a jogot, melynélfogva „ha a fiatalkorú értelmi és erkölcsi fejlődése érdekében a bűnösség megállapítását és büntetés alkalmazását kívánatosnak tartja... megszüntetheti az eljárást, ha a cselekmény elenyészően csekély súlyú.“

²²⁵ V. ö. Isaak, A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930:XXXIV. t.-c.; 1931. 50. l. — A büntetés-elengedésnek hasonló esetéről rendelkezik egyebek között a német btk. legutolsó javaslatának 76. §-a is, mely szerint „Wann das Gericht in besonders leichten Fällen von Strafe absehen kann, bestimmt das Gesetz besonders. Ein besonders leichter Fall liegt vor, wenn die Schuld des Täters so gering, und die Folgen der Tat so unbedeutend sind, dass kein Bedürfnis für eine Bestrafung besteht“. E szakasz indokolására v. ö. a 3390. sz. alatt megjelent Begründung, 57. l., a Reichstag vitájára pedig a Verhandlungen des Strafrechtausschusses des Reichtags, 1932. II. k. 18. ülés, 11—13. l.

A büntetésnek, illetve végrehajtásának — bár csak feltételes — elengedését teszi lehetővé még az 1908:XXXVI. t.-cikknek az 1930:XXXIV. t.-c. 124. §-a által módosított első szakasza és némileg az 1908:XXXVI. t.-c. 21. §-ában szabályozott próbárabocsátás intézménye.

A büntetés-elengedés gondolata tehát nem idegen a büntetőjogban. De még kevésbé idegen a kompenzáció eszméje, mely a következő esetekben intézményesül büntetőjogszabályainkban:

a) helye van — és pedig majd imperatív, majd fakultatív szabály alapján — a külföldön elkövetett büntett vagy vétség miatt külföldön kiállott büntetésnek beszámítása az ugyanazon cselekmények címén a belföldi ítélet által kiszabandó büntetésbe (Btk. 7. és 13. §§.); igaz ugyan, hogy itt jogszempontú büntetések között fog helyt a beszámítás, viszont megjegyzendő, hogy egyebekben a külföldi ítélet által megállapított büntetés a belföldi ítéletben kiszabott büntetéssel nem ugyanazon síkra eső, minek igazolására hivatkozom a Btk. 18. §-ára, mely kimondja, hogy: a „más állam hatósága által hozott büntető ítélet a magyar állam területén nem hajtható végre“; némileg incommensurabilis mennyiségek egybevetéséről van tehát már itt szó;

b) de még kevésbé egyező mennyiségekkel dolgozik a Btk. 94. §-a, melynek értelmében: „a vizsgálati fogságnak vádlott hibáján kívüli hosszú tartama a szabadságvesztés- vagy pénzbüntetésbe beszámítandó, s az ítéletben mindenkor kiteendő: hogy ezáltal a büntetésből mennyi vétetett kitöltöttnek“ (v. ö. még a Bp. 505. és 537. §-ait); a vizsgálati fogság s az ezzel azonos jellegű előzetes letartóztatás ugyanis nem büntetés, hanem az eljárás céljait szolgáló kényszerintézkedés, de mert éppúgy érzéki rossz, mint a büntetés a Btk. Min. Indokolása igen helyesen emeli ki, hogy méltányos, miszerint „a büntettest érő szenvedések arányba hozassanak“ a büntetéssel.²²⁶

c) Legérdekesebb esete a formailag egyáltalában nem commensurabilis mennyiségek összevetésének eredményeként előálló kompenzációnak a becsületvédelmi törvény (1914:XLI.

²²⁶ V. ö. Löw, Anyaggyűjtemény, I. k. 1880. 539. l.

t.-c.) 19. §-ában nyeri szabályozását, mely következőkép rendelkezik: „nyomban vizszonzott kölesönös rágalalmazás és becsületsértés esetében a bíróság a bűnösség megállapítása mellett felmentheti mindkét vádlottat vagy csak azok egyikét a büntetés alól“. A kompenzációnak ez a gondolata — mely lappangóan a Btk. 281. §. 2. és 307. §. 2. bekezdéseiben is megvan, lényegileg a bíróságnak biztosított ama jogában testesül meg, melynél fogva utólag büntetésnek minősítve egy oly malumot, mely a tettetést a cselekmény elkövetése közben vagy után érte, ezt a tettesre kiszabandó büntetésbe beszámíthatja.²²⁷ A közvélemény-büntetésnek a jogbüntetésbe beszámítása esetén sem tenne mást a bíró, mint a közvélemény-büntetését a tettes által ugyanazon bűncselekmény miatt elszenvedett oly malumnak minősítené, mely alkalmas arra, hogy kompenzáció tárgya legyen, — s mint ilyen a jogbüntetés törlését vagy csökkentését eredményezi.

Arra a kifogásra, hogy a jogszempontú büntetés alól való mentesítés a már elszenvedett közvélemény-büntetés címén megfosztaná a jogbüntetését visszatartó hatékonyságától, egyszerű a felelet. A közvélemény-büntetés s annak sokkal biztosabb és gyorsabb bekövetkezése, mint a jogszempontú büntetésé, jelentékenyen jobban vagy legalább is épp úgy szolgálhatja a normák keretei között maradás készségének kifejlesztését, mint a jogbüntetés. Akit nem tart vissza a bűnözéstől annak az erős valószínűségnek tudata, hogy cselekményére érzékeny reakcióval felel a közvélemény, azt a jogbüntetésétől való félelem annál kevésbbé állítja meg útján, mert ennek elmaradásában sok okból erősen bízhatik. Igaza van *Ross*-nak, hogy „Its premonitory growl is more preventive than the silent menace of Justice“.²²⁸

Felvetett gondolatomat a következőkép vélem megvalósíthatónak: adja meg a lehetőséget a törvény a bírónak arra, hogy kihágás, vétség s nem túl súlyos (pl. 5 évi szabad-

²²⁷ V. ö. *Angyal*, A magyar büntetőjog kézikönyve, I. köt. A becsület védelméről szóló 1914:XLI. t.-c., 1927. 34. s köv 1.

²²⁸ V. ö. *Ross*, Social Control, 95. l. Abban is igaza van *Ross*-nak, hogy: „We dream that we live under a government of laws; we are actually under a government of men and newspapers“; v. ö. *Sin and Society*, 1907. 23. l.

ságvesztésbüntetésnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett) büntett esetében akár a vádlott vagy védőjének indítványára, akár hivatalból vizsgálat tárgyává tehesse, vajjon vádlottal szemben vádba tett cselekménye miatt alkalmazott-e a közvélemény büntetést; ha igen, állapítsa meg e büntetésnek súlyosságát, s ha úgy találja, hogy a közvélemény-büntetés úgy a jogrend védelme, mint a sértettnek nyújtandó elégtétel érdekében elegendő, mellőzze a jogbüntetés kiszabását, ha pedig kiegészítést tart szükségesnek, csupán a pótlás célját szolgáló, tehát mennyiségileg kisebb vagy minőségileg enyhébb büntetést mérjen ki. Ítéletet mindig hozna a bíró s ebben a bűnösséget is megállapítaná, miáltal eleget tenne a törvény tekintélyének.

Ily lehetőség megnyitása egyfelől nagy terhet venne le az állam válláról, másfelől tovább folytatná a rövidtartamú szabadságvesztésbüntetés káros hatásainak kiküszöbölésére irányuló munkát, de eleget tenne a ne bis in idem elvének is. Friss szellem vonulna be ez intézménnyel a büntetőjog ódon épületébe, melynek szellőztetése amúgy is eléggé időszerű!

Die Strafe der öffentlichen Meinung.

Inhaltsübersicht.

Nach einer allgemeinen Einleitung bietet der erste Teil der Studie eine soziologische Grundlage und befasst sich eingehend mit dem Begriffe „Öffentliche Meinung“. Ausgehend von den in der Literatur auffindbaren Begriffsbestimmungen und von der etymologischen Analysierung des Ausdruckes „Öffentliche Meinung“ untersucht sie die Frage des Subjektes, der Träger der öffentlichen Meinung, des Prozesses ihres Zustandekommens, der Zahl der Bilder derselben, die Frage ihres Urhebers, ferner die Frage der Inhalts-Identität und schliesslich die des Gegenstandes der öffentlichen Meinung.

Der folgende Abschnitt gibt die Teilung der öffentlichen Meinung in eine solche, welche die Dinge des öffentlichen Lebens und in eine, welche die des Privatlebens bewertet. Es schildert ferner die Mittel, welche bei der Bildung der öffentlichen Meinung eine Rolle spielen, diese weisen eine grosse Vielfältigkeit auf. Auf Grund all dessen, können wir durch Zusammenfassung der bisherigen Ausführungen in eine Begriffsbestimmung zu folgender Feststellung gelangen: Öffentliche Meinung ist ein Bewertungsurteil, welches mit Bezugnahme auf eine Angelegenheit von öffentlichen Interesse im Bewusstsein einer Gemeinschaft von Individuen unbestimmter Anzahl infolge geistiger Gegenwirkung in identischer Richtung ausgebildet ist, Meinungsverschiedenheiten zulässt und im Wesen inhaltlich übereinstimmt.

Der weit umfangreichere zweite Teil untersucht in zehn Kapiteln die Erscheinung der Strafe der öffentlichen Meinung. Das erste Kapitel handelt von dem Begriff der

Strafe der öffentlichen Meinung, dieselbe streng von der Rechtsstrafe abgrenzend. Denn, während sich die letztere in der Schnittfläche der beiden Kreise befindet, welche die Begriffskriterien der ethischen und soziologischen Strafe umfassen, ist der Schnitt der Strafe der öffentlichen Meinung hievon verschieden. Die Strafe der öffentlichen Meinung über ein Individuum, welches sich der Ordnung entweder durch seine Eigenschaften oder durch seine Handlungen widersetzt, ist eine sich unangenehm fühlbar machende Reaktion, welche sich von Seiten Einzelner in äusserlicher Form geltend macht, die ein in der öffentlichen Meinung ausgebildetes, missbilligendes Bewertungsurteil in sich tragen. Nach Behandlung der verschiedenen Arten der Strafe der öffentlichen Meinung ist festzustellen, dass es gleichsam unmöglich ist, sämtliche Anwendungsformen derselben aufzuzählen, es können vielmehr höchstens die häufigeren Arten hervorgehoben werden. Diese Formen können in Klassen eingereiht werden. Es gibt aktive und passive Strafen der öffentlichen Meinung; welche durch Zeichen und welche durch Handlungen zum Ausdrucke kommen, ferner unmittelbar angewendete Strafen und solche, welche in Abwesenheit des der Missbilligung unterliegenden Individuums zur Anwendung gelangen. Dem Gewichte nach werden unterschieden: Strafen der öffentlichen Meinung, welche mit Ehrenverlust, mit Ehrendegradierung verbunden sind und solche, welche die Ehre bloß berühren. Es gibt formlose Strafen der öffentlichen Meinung und solche, welche sich in einer bestimmten Form äussern, die letzteren sind ständigen und unveränderlichen Charakters, die abgeschliffenen Erscheinungen der Volksgebräuche.

Das 3. Kapitel gibt eine anthologische Zusammenstellung der im ungarischen und ausländischen Volksleben auffindbaren Äusserungen dieser Reaktionen, welche eine vom ethnographischen Standpunkte hochinteressante missbilligende Bewertung ausdrücken. Das folgende Kapitel befasst sich mit dem Verhältnisse der Strafe der öffentlichen Meinung zu anderen Strafen, besonders zu Rechtsstrafen und stellt fest, dass Rückwirkung der Reaktion des Rechtes und die der öffentlichen Meinung in folgende Verhältnisse geraten können:

I. 1. Das Recht straft — die öffentliche Meinung straft ebenfalls.

2. Das Recht straft — die öffentliche Meinung ist gleichgiltig.

3. Das Recht straft — die öffentliche Meinung belohnt.

II. 1. Die öffentliche Meinung straft — das Recht ist gleichgiltig.

2. Die öffentliche Meinung straft — das Recht billigt.

III. 1. Das Recht ist gleichgiltig — die öffentliche Meinung ebenfalls.

2. Das Recht ist gleichgiltig — die öffentliche Meinung belohnt.

IV. 1. Das Recht billigt — die öffentliche Meinung ist gleichgiltig.

2. Das Recht billigt — die öffentliche Meinung belohnt.

I. 1. ist der häufigste Fall, das positive Recht stützt sich meistens auf die sich in der öffentlichen Meinung äussernde Bewertung. Unter I. 2. gehören besonders die zum Schutze der Ordnung gegen die Verwaltungswidrigkeiten erlassenen Regeln und die Strafen, welche sich auf die aus Fahrlässigkeit begangenen Verbrechen beziehen. Fall I. 3. ist eine offenbare Disharmonie zwischen dem Recht und der öffentlichen Meinung. Dies ist eine ungesunde Erscheinung und wir müssen nach der Ausmerzung derselben streben. Dies tritt besonders ein, wenn eine vom Gesetz bestrafte Handlung von der öffentlichen Meinung mit Inaussichtstellung von schweren Folgen gefordert wird. Die öffentliche Meinung straft demjenigen mit Ehrenverlust, der sich gegebenenfalls weigert, zu duellieren. Die öffentliche Meinung zollt demjenigen, der das Vergehen des Zweikampfes begeht, mit Anerkennung und stösst denjenigen aus, der dem Verbote des Rechts gehorcht. Ein solcher Gegensatz, insofern — wie eben im Duellfalle — der Standpunkt der öffentlichen Meinung irrig, unmoralisch und den Prinzipien des richtigen Rechtes zuwiderlaufend ist, kann nur so aufgehoben werden, wenn alle hiezu berufenen Faktoren gemeinsam vorgehen und mit den Mitteln der Religion, der Moral und des Rechtes zu diesem Zwecke den Kampf aufnehmen.

Kapitel 5. behandelt die Frage der Anwender der Strafe der öffentlichen Meinung. Es wird festgestellt, das die Rechtsstrafe immer von dem dazu berufenen Organe des Staates angewendet wird. Der Anwender der Strafe der öffentlichen Meinung ist hingegen nie ein besonderes, hierzu berufenes Organ einer Gemeinschaft, *sondern einzelne Personen, von den Trägern der öffentlichen Meinung* diejenigen, in deren Seelenleben sich das missbilligende Bewertungsurteil ansetzt und die demselben in irgendeiner Form Ausdruck verleihen. Die Strafe der öffentlichen Meinung beruht nicht auf einem formellen Urteil; dem jede Form entbehrenden Urteil geht keinerlei Verfahren voraus, es gibt keinen Kläger, kein organisiertes Gericht, kein Beweisverfahren, keine Feststellung der Tatsachen, keine Gelegenheit zur Verteidigung, kein Rechtsmittel, keine Rechtskraft. Es figurirt bloß der Angeklagter, der sich mangels exakter Anklage nicht einmal verteidigen kann, der eher als Verdächtiger einer unsichtbaren, urteilenden Gewalt gegenüber steht, einer Gewalt von Individuen, die ziffermässig nicht bestimmt werden können und die einander — abgesehen von denjenigen, welche mit einander in Berührung stehen — kaum kennen. Diese unsichtbare Macht urteilt und vollstreckt sofort. Das Bewertungsurteil, durch welches die Strafe der öffentlichen Meinung festgestellt wird, entbehrt jeder Form und stützt sich auf keine Begründung. Es ist zum meistens verurteilend, bietet also zugleich Gelegenheit zur Anwendung einer Strafe. Eigentlich existiert kein Urteil der öffentlichen Meinung freisprechenden Charakters. Die Titel der Anwendung der Strafe der öffentlichen Meinung, die Gegenstände der Bewertung sind dreifach: die als Ergebnis der Bewertung der öffentlichen Meinung der Missbilligung unterliegende *Handlung*, die *Individualität* einer Person oder eine geistige *Eigenschaft* derselben, welche nicht als etwas von ihr unabhängig gegebenes, sondern als charakteristischer Zug derselben in den Mittelpunkt des öffentlichen Interesses gerät, welcher von ihr geändert und mit der Regelmässigkeit in Einklang gebracht werden kann.

Die Strafe der öffentlichen Meinung unterscheidet sich demnach von der Rechtsstrafe unter anderem auch dadurch,

dass bei der letzteren als Bewertungsgrundlage allein die zurechnungsfähige Handlung gilt, während bei der ersteren ausser der Handlung (bei welcher die Zurechnungsfähigkeit weniger in Betracht kommt) das Gefühl, ja sogar auch die Individualität selbst als Grundlage der Bewertung dienen kann, welche der Anwendung der Strafe vorausgeht. Bei der Frage des Kreises derjenigen, die der Strafe der öffentlichen Meinung unterliegen, kann festgestellt werden, dass die öffentliche Meinung nur die Handlungen, Eigenschaften und die Individualität derjenigen bewertet und unter gegebenen Umständen missbilligt, welche am kollektiven Leben des betreffenden Gesellschafts-Kreises teilnehmen, irgendeine Rolle spielen. Sie müssen keine Mitglieder der Gesellschaftsschichte sein, welche die Bewertungs-Arbeit bewerkstelligt; sie können auch ausserhalb dieser Schichte stehen, vorausgesetzt, dass sie durch irgendwelche Fäden — sei es auch nur vorläufig und vorübergehend — derart an die fragliche Gesellschaftsschichte geknüpft sind, dass dadurch Interesse für sie erweckt wird. Wo solche Verbindungsfäden fehlen, dort fehlt die Gelegenheit des Interesses, weshalb sich keine öffentliche Meinung bildet und auch keine Strafe der öffentlichen Meinung stattfindet.

Das nächste Kapitel handelt über die Umstände, welche bei der Anwendung der Strafe der öffentlichen Meinung in Betracht kommen und weist auf die Unterschiede hin, welche sich gegenüber der Zumessung der Rechtsstrafe zeigen. So wird z. B. durch das objektive Gewicht der Handlung die Höhe der Strafe der öffentlichen Meinung beeinflusst, es kann jedoch festgestellt werden, dass die öffentliche Meinung auf die verhältnismässig kleineren Vergehen nicht selten viel empfindlicher niederschlägt, als auf die sehr schweren und grosse Werte vernichtenden Handlungen.

Die Beeinflussung durch die Strafe (Besserung, sozio-ethische Umwandlung) ist offenbar der eine Zweck der Rechtsstrafe; bei der Feststellung der Art und des Ausmasses der Strafe zieht schon das Gesetz, aber gewissermassen auch der Richter diesen Zweck in Betracht, d. h. sowohl das Gesetz, wie auch der Richter ahnden abhängig von der Qualität der Individualität des Verbrechers, seine Handlung mit einer

Strafe, welche auf einen in die Zukunft reichenden Zweck abzielt. Die öffentliche Meinung vernachlässigt diesen Umstand, die Untersuchung der Individualität der dem Urteil unterzogenen Person *von diesem Gesichtspunkte* überhaupt; dieser Umstand wird umso eher ausser Acht gelassen, da die öffentliche Meinung nicht voraus denkt, sie baut ihr Urteil nur auf die Projektion der Vergangenheit, sie vergeltet blos, denkt jedoch nicht an die Besserung, an die sozio-ethische Umwandlung, weil ihr die Zukunfts-Perspektive verschlossen bleibt. Die öffentliche Meinung schlägt auf den Ausgeglittenen, auf den Gefallenen blos nieder, sie strebt jedoch nie darnach ihn zu erheben, aufzurichten.

Das 9. Kapitel befasst sich mit der Wirkung der Strafe der öffentlichen Meinung und mit den Ursachen ihrer Wirkung und gelangt zu dem Ergebnis, dass die Strafe der öffentlichen Meinung eine gewichtigere Vergeltung ist, als diejenigen Strafen, welche mit Anwendung der Strafgesetze bemessen werden. Dieses auffalende Mehrgewicht wurzelt nicht so sehr in objektiven Grundlagen, wie eher in dem Gesinnung. Im Allgemeinen kann gesagt werden, dass sich die grosse Mehrheit der Menschen vor der öffentlichen Meinung nicht verschliessen kann, aber auch nicht will. Höchstens die an den beiden Extremen stehenden sind der öffentlichen Meinung und deren Strafen gegenüber unempfindlich. Das sich vor jedermann zurückziehende, gleichsam ein aussergesellschaftliches Leben führende, menschenscheue Individuum wird sich wahrlich kaum oder überhaupt nicht darum kümmern, was für eine Meinung von anderen über es gehegt wird. Aber selbst von dem sich dem Einfluss der öffentlichen Meinung — infolge seiner wahrhaftigen oder vermeintlichen Überlegenheit — entziehenden Individuum kann nicht behauptet werden, dass es die mächtige gesellschaftliche Gewalt ausser Acht lasse; der Unterschied zwischen ihm und dem Durchschnittsmenschen ist nur der, dass der letztere — um der öffentlichen Meinung nicht zuwiderzulaufen — bestrebt ist, mit dem Strom zu schwimmen, während der erstere strebt, die Richtung des Stromes zu verändern; jener passt sich der öffentlichen Meinung an, dieser hingegen vertraut darauf, dass sich die öffentliche Meinung ihm anpassen wird. Die

Strafe der öffentlichen Meinung ist inhaltlich nichts anderes, als ein sich seitens der Gemeinschaft dem betreffenden Individuum gegenüber geltendmachendes Misstrauens-Urteil, ihr Ergebnis ist demnach eine sozio-ethische *capitis deminutio* höheren oder minderen Grades. Die Bedeutung derselben ist umso fühlbarer, da sie schwere wirtschaftliche Konsequenzen im Gefolge haben kann. Dasselbe Kapitel befasst sich noch mit der Untersuchung der Ursachen der Strafe der öffentlichen Meinung. Es stellt in seiner Endanalyse fest, dass die Ursache der Wirksamkeit der Strafe der öffentlichen Meinung die Furcht vor der Nichtbefriedigung der Sehnsucht nach der mit dem Selbstwert-Gefühl verbundenen Schätzung ist, näher betrachtet das Bestreben ist, welches auf die Fernhaltung jener moralischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Folgen abzielt und in der Endanalyse aus dem Selbsterhaltungstrieb entspringt. Diese sind Zubehöre der Strafe der öffentlichen Meinung und hindern den dadurch Betroffenen in der Entwicklung seines Wesens und führen ihn nicht selten der Vernichtung seiner Individualität zu.

Das nächste, letzte Kapitel befasst sich mit dem Werte der Strafe der öffentlichen Meinung als Mittel, und stellt die vorteilhaften und nachteiligen Eigenschaften derselben einander gegenüber. Besonders wird die Möglichkeit der Individualisierung hervorgehoben, welche im weitesten Kreise geltend gemacht werden kann, ferner die grössere Gewissheit ihres Eintreffens. Die Normen, welche im Falle sich ihnen jemand widersetzt, eine Strafe der öffentlichen Meinung zur Folge haben, sind nicht kodifiziert, sie sind infolgedessen sowohl in ihrem Dasein als auch in ihren Inhalts-Elementen unsicher und veränderlich. Infolgedessen liegt die Möglichkeit nahe, dass von der Strafe der öffentlichen Meinung jemand betroffen wird, der nichts von den Geboten oder Verboten der fraglichen Norme weiss, durch welchen Umstand — abgesehen davon, dass es im Gegensatze zum Wahrheitsprinzip steht — die zurückhaltende Kraft der Strafe der öffentlichen Meinung jedenfalls geschwächt wird. Nachteilig ist hiebei ihre Unentschiedenheit, das Zufriedensein mit dem Schein oder mit dem Argwohn, jene Impulsivität,

von der diejenigen befangen sind, welche an der Bildung und Vollstreckung des Urtheiles teilnehmen.

Der grösste Fehler der Strafe der öffentlichen Meinung ist, dass sich — mit Rücksicht auf die Vielschichtigkeit des Publikums — nicht selten die eine Schichte auf den gerade entgegengesetzten Standpunkt stellt, als die andere; und es ist das kleinere Übel, wenn sich dieser Unterschied in der Auffassung und Bewertung blos in dem Masse der Missbilligung, also in den Abweichungen der Schattierungen der Strafe zeigt; so ein Unterschied kann fatal werden, wenn er in einen direkten Gegensatz ausartet (z. B. die eine Gesellschaftschichte bis zum Boykott geht, während die andere preist). Dies kann in schreienderen Fällen zum Klassenkampf oder zur Entzweiung der Gesellschaft führen. In nicht geringem Masse wird die Kraft der Strafe der öffentlichen Meinung geschwächt, wenn sie in Gegensatz zur Rechtsstrafe gerät.

Es kann festgestellt werden, dass die Vergleichung der Vorteile und Nachteile die Wage offenbar nicht zu Gunsten der Strafe der öffentlichen Meinung wippen.

Als abschliessenden Vorschlag wollen wir beantragen, die Strafe der öffentlichen Meinung, welche als reaktives Mittel eine Aushilfsrolle neben der Rechtsstrafe spielt, wemöglich mit einem rechtlichen Charakter zu versehen und die missbilligende Reaktion der Gesellschaft, welche — zwar mit einigen Abweichungen — doch wesentlich denselben Zweck befolgt, wie die Rechtsstrafe, neben diese als diese überflüssig machende, deren Anwendung ausschliessende Erscheinung einzustellen.

Dies wird in erster Reihe von dem Jahrhunderte alten Prinzip des *ne bis in idem* gefordert, dessen Richtigkeit niemand bezweifelt. Dieses Prinzip leidet ständig, wenn das Strafgericht den Täter für eine Handlung oft verhältnismässig leicht, oder mit einer schweren Strafe doch vom Neuem bestraft, für welche ihn die öffentliche Meinung bereits sozusagen hingerichtet hat.

Die Einwendungen, welche unserem Vorschlage gegenüber erhoben werden können, sind weniger gründlich. Die Erlassung der Strafe, trotzdem die Verübung des Verbre-

chens festgestellt worden ist, ist im Strafrecht nicht ungewohnt und berührt das Ansehen des Gesetzes ganz und gar nicht. Der letzte Zweck des Strafrechtes ist nämlich nicht die Bestrafung um jeden Preis, sondern die Sicherung des ruhigen Gesellschaftslebens durch womögliche Minderung der Anzahl der Rechtsverletzungen. Es ist zwar wahr, dass diesem Zweck vom Strafrecht der Regel nach durch Anwendung der Strafrechtsfolgen gedient wird. Wird es jedoch klar, dass dieser Zweck erfolgreicher verwirklicht oder wenigstens näher gebracht werden kann, wenn die bereits verdiente Strafe erlassen oder wenn die Erlassung in Aussicht gestellt wird, so betritt das Strafrecht diesen Weg und sieht von der Strafe ab. Diese kriminalpolitische Anschauung ist auch die Grundlage der Straflosigkeit des Rücktrittes vom Versuche.

Über den anderen Fall der Erlassung der Strafe verfügt im ungarischen Strafrecht der § 125. des G. A. XXXIV. 1930 über die Vereinfachung der Rechtspflege: „Wenn der Gegenstand der Anklage ein Vergehen oder eine Übertretung und das objektive Gewicht der Handlung so unbedeutend ist, dass sich eine Strafe weder im Interesse der Rechtsordnung, noch im Interesse der dem Verletzten Beleidigten zu gewährenden Genugtuung als notwendig erweist, kann das Gericht von der Fällung des Urteils absehen und das Verfahren mit einem Beschluss einstellen.“ Diese Verfügung ist laut der Motivierung des Gesetzes nicht nur wegen der Vermeidung der kurzfristigen Freiheitsstrafen, sondern auch im Interesse der vollständigen Vermeidung der sich vom Gesichtspunkte des öffentlichen Interesses als überflüssig erweisenden Bestrafung notwendig. Ähnlicherweise ist die Kompensationsidee nicht fremd, und mancher Fall in unseren Strafrechtregeln ist bekannt.

So ist z. B. — und zwar bald auf Grund einer imperativen, bald auf Grund einer fakultativen Regel, — die Einrechnung der wegen eines im Auslande begangenen Verbrechens oder Vergehens verbüssten Strafe in die für dieselbe Handlung durch das inländische Urteil zu bemessende Strafe am Platze.

Einer der interessantesten Fälle der Kompensation, welche als Ergebnis der Vergleichung von formell überhaupt

nicht kommensurablen Quantitäten hervorgeht, erhält seine Regulierung im § 19. des G. A. XLI:1914, (Ehrenschutzgesetz) der folgendermassen verfügt: „Im Falle von sofort erwideter gegenseitiger Verleumdung und Ehrenbeleidigung kann das Gericht bei Feststellung der Schuld beide Angeklagten oder nur einen derselben freisprechen.“

Auf den Einwand, dass durch den Freispruch von der Rechtsstrafe wegen einer bereits erlittenen Strafe der öffentlichen Meinung die Rechtsstrafe ihrer zurückhaltenden Wirksamkeit beraubt werde, ist leicht zu antworten. Durch die Strafe der öffentlichen Meinung und durch den Umstand, dass dieselbe sicherer und rascher eintritt, als die Rechtsstrafe, wird der Ausbildung der Bereitheit, innerhalb der Rahmen der Normen zu bleiben, wesentlich besser gedient, oder wenigstens ebenso gut. Wen das Bewusstsein der starken Wahrscheinlichkeit, dass die öffentliche Meinung auf seine Handlung empfindlich reagieren wird, vom Verbrechen nicht abhält, den wird die Furcht vor der Rechtsstrafe desto weniger auf seinem Wege aufhalten, da er dem Wegbleiben derselben aus vielen Gründen eher vertrauen kann.

Wir denken unseren Gedanken folgendermassen verwirklichen zu können: das Gesetz soll dem Richter die Möglichkeit bieten, im Falle einer Übertretung oder eines Vergehens und nicht allzuschweren Verbrechens (z. B. bei einer Drohung mit Freiheitsstrafe von weniger als 5 Jahren) entweder auf Antrag des Angeklagten oder dessen Verteidigers, oder aber von amtswegen zum Gegenstande einer Untersuchung zu machen, ob die öffentliche Meinung dem Angeklagten gegenüber wegen der beklagten Handlung bereits eine Strafe in Anwendung gebracht hat; wenn ja, so soll er die Schwere der Strafe feststellen, und sollte er finden, dass die Strafe der öffentlichen Meinung sowohl im Interesse des Schutzes der Rechtsordnung, als auch der dem Beleidigten zu gewährenden Genugtuung genügend ist, soll er die Bemessung der Rechtsstrafe vermeiden. Sollte er jedoch eine Ergänzung für notwendig erachten, so soll er eine quantitativ und qualitativ gelindere Strafe bemessen, welche blos dem Ergänzungszwecke dient. Ein Urteil würde der Richter je-

denfalls fällen und darin auch die Schuld feststellen und hiedurch der Autorität des Gesetzes Genüge tun.

Die Eröffnung dieser Möglichkeit würde den Staat einerseits bedeutend entlasten, andererseits die auf die Ausschaltung der schädlichen Wirkungen der kurzfristigen Freiheitsstrafen gerichteten Bestrebungen fortsetzen; sie würde ausserdem dem Prinzip *ne bis in idem* Genüge tun. Ein frischer Geist würde mit dieser Institution in das alte Gebäude des Strafrechtes einziehen, dessen Lüftung ohnedies schon zeitgemäss genug ist.

Névmutató.

(A nevek után lévő számok az oldalszámokat jelzik.)

- Angyal 6, 7, 20, 28, 59, 65, 77, 78, 80, Driesch 5, 21
81, 82, 83, 108, 111 Durkheim 36
- Bauer 11, 14, 16, 21, 24, 25, 33, 34, Ehrich 58
52, 55 Eislers 5
Beöthy 53 Ellwood 11, 27, 30, 44, 47, 55, 56
Bergson 6 Erhardt 5
Berner 75 Eucken 6
Biedermann 12
Bismarck 52 Fairchild 31
Block 11 Ferri 25
Bluntschli 22, 23, 51 Fielding 69
Bogardus 40 Franz 16
Broenner 38 Freese 16
Freud 11
Feuter 16
- Chabanex 40 Gadó 78
Chamfort 14 Geiger 41
Chaseriaud 17 Gersdorf 11, 23
Chimienti 17 Giddings 16, 58
Clayton 40 Goethe 52, 67
Cooley 30 Gönczi 70
Cox 16 Grassl 68
Cranz 69 Grimm 19
Csávásy Alice 71 Gumplovicz 20
Csokonai 70 Gusti 11, 12, 13, 23, 38, 49
- Dareste 16
Delbrück 24, 30
Dékány 11, 13, 14, 17, 23, 34, 43, 45, Hampe 98
52, 99, 100, 101 Hartmann 100
Dicey 41, 42 Harvey 37
Dodge 50 Hayes 11, 14, 15, 31, 58, 99
Dosztojevszky 60 Hegedüs Lóránt 69
Dougall 11, 17, 48, 97, 100, 101 Heine 90
Drechsler 69 Helvetius 22

- Herczeg Ferenc 32, 33, 53
 Herzog 67
 Hesiodus 14
 Heymans 93
 Holtzendorff 11, 14, 15, 17, 21, 33,
 45, 47, 49, 94
 Hooper 17
 Hornyánszky 11, 44, 45, 46, 56
 Höffding 14

 Illés 88

 Jehlicska 41, 54, 56
 G. Jellinek 45
 Jerusalem 31, 62, 89
 Jókai 72
 Juhász Andor 36, 37
 Jung 9, 58

 Kant 18, 58
 Katona 52
 Kemenes (Kempf) 99
 Koller 40
 Kollmann 75
 Köszegey-Winkler Elemér 72

 Le Bon 11, 22, 25, 38
 Leiskow 15
 Lewis 16
 Lexer 19
 Liliencron 16
 Lippmann 11
 Liszt 75
 Lowell 11, 29, 30, 37, 50
 J. H. Löwe 21
 Löw 110

 Makarewicz 62, 88
 Menger 17, 107
 Metternich 13, 14
 Miller 40
 Mirabeau 47
 Mócz 9, 80
 Müller-Freienfels 100
 Münzner 11, 24, 25, 31, 50

 Necker 14
 Nordau 49, 96

 Odin 40
 Oppenheimer 40
 Ovidius 13

 Papinianus 10
 Park-Burgess 15, 28, 30, 43
 Park 11
 Parmenides 5
 Paschius 16
 Pauler 54
 Paulsen 43
 Pawlicki 98
 Pierce 16
 Prückler József 72

 Rassack 17, 21
 Rác 75
 Regelsberger 10
 Rehmke 5
 Résó Ensel Sándor 69, 71, 73
 Révai Sándor 70
 Riehl 23
 Róheim 70
 Rosenkranz 11
 Ross 17, 23, 28, 42, 76, 85, 86, 91, 95,
 96, 99, 104, 105, 107, 111

 Sageret 11
 Salimbore 98
 Sauer 12, 18, 24, 25, 30, 31, 35, 42,
 56, 60
 Schade 19
 Schäffle 11, 12, 23, 54
 Schlüter 40
 Schmoller 39
 Schollenberger 54
 Schoppenhauer 95
 Schubert-Soldern 24
 Seckel-Heumann 18
 Shakespeare 51
 Sighele 17, 25
 Sigwart 24
 Simmel 24, 33, 16
 Sitte 69
 Smith Ádám 22
 Solymossy Sándor 66
 Sombart 24

- Spinoza 5
 Staub 60
 Stoltenberg 19, 24
 Sudermann 100
 Szirtes 16

 Tagányi 68
 Tarde 11, 22, 25, 49
 Tesar 75
 Téglás István 72
 Thiebault 17
 Thurnwald 40
 Todd 27
 Tönnies 11, 12, 13, 17, 18, 22, 45, 53
 Trendelenburg 10

 Vajna Károly 71
 Varga Béla 46
 Vergilius 104
 Vierkandt 16, 40

 Visser 29,
 Vleugles 11, 25

 Ward 28
 Richard Wagner 52
 Weber 17
 Weigelin 11, 58, 67, 82, 84, 86, 91, 92
 Westermarck 88
 Wieland 14
 Wieser 11, 36, 40
 Winkler 17
 Erik Wolf 97, 104
 Worms 16, 40
 Wundt 95
 Wuttke 17

 Zahuranez Károly 72
 Zimmerl 75
 Zsögöd-Grosschmid 95

